

T.C.
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

**1869'DAN 1913'E KADAR RÜŞTİYE MEKTEPLERİNDE OKUTULAN TARİH
DERS KİTAPLARININ ŞEKİL VE İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Özlem GÜMÜŞER
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ

SİVAS - 2017

**1869'DAN 1913'E KADAR RÜŞTİYE MEKTEPLERİNDE OKUTULAN TARİH
DERS KİTAPLARININ ŞEKİL VE İÇERİK AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Özlem GÜMÜŞER

Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Ortaöğretim Sosyal Alanlar
Eğitimi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ

Mayıs 2017

KABUL VE ONAY

Özlem GÜMÜŞER'in hazırlamış olduğu“1869'dan 1913'e Kadar Rüştüye Mekteplerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarının Şekil ve İçerik Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 10.04.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, “Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK (Jüri Başkanı)

Doç. Dr. Nebahat GÖÇERİ (Danışman)

Doç. Dr. Mustafa DURMUŞÇELEBİ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Doç. Dr. Hakan KOÇ

Enstitü Müdürü

ETİK SÖZÜ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez Yazım Kılavuzu (Yönerge)'nda belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada ;

- ✓ Bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- ✓ Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- ✓ Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere, bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu ve atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- ✓ Bütün bilgilerin doğru ve tam olduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ✓ Tezin herhangi bir bölümünü, Cumhuriyet Üniversitesi veya bir başka üniversitede, bir başka tez çalışması olarak sunmadığımı ; beyan ederim.

10.04.2017

Özlem GÜMÜŞER

ÖZET

GÜMÜŞER Özlem, 1869'dan 1913'e Kadar Rüştîye Mekteplerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarının Şekil ve İçerik Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans, SİVAS 2017

Osmanlı devlet adamları, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa devletlerinin üstünlüğünü yalnız askeri sahada görmüş ve mesafeyi kapatmak için, askeri müesseseleri Batı ilim, teknik ve eğitim tarzına göre ıslah etmeyi yeterli bulmuşlardır. Mülki ve idari alanlardaki ıslahatlar ise 1826' da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra mümkün olmuştur. Böylece askeri okulların dışında, modern eğitim kurumlarının teşkil ve tanzim çalışmaları başlamıştır. Bu kapsamda, II. Mahmut Meclis-i Umûr-ı Nafia'ya talimat vererek eğitim kurumları hakkında bir lâyiha hazırlatmıştır. Lâyihanın konusu Sıbyan Mektepleri'nin düzeltilmesi ve onlara bağlı olarak yeni ve ikinci kademe olacak mekteplerin açılması olmuştur. Böylece daha üst dereceli mekteplere öğrenci hazırlamakta yetersiz kalan Sıbyan Mekteplerinin düzeltilmesi ve bağlı yeni mektebin açılması ile Rüştîye Mektepleri eğitim tarihimizde yerini almıştır.

Rüştîyeler kurulduğundan itibaren okutulacak ders kitabı ihtiyacı ortaya çıkmış ve karşılanmaya çalışılmıştır. Klasik Osmanlı eğitim kurumlarında kitap ihtiyacı problem değildi. Asıl problem yeni açılan sivil okullarda yeni derslerin kitaplarının sağlanmasıydı. Tanzimat Dönemi'nde Rüştîye Mektepleri'ndeki tarih derslerinde okutulan kitaplara bakıldığında büyük çoğunluğun mekteplerde okutulmak için hazırlanmadığı görülür. Müstakil ders kitaplarının hazırlanması ancak dönemin sonlarına doğru gündeme geldiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada İdadi ve Sultani gibi kendisinden daha yüksek dereceli mekteplere öğrencileri hazırlayan Rüştîyeler'de 1869 – 1913 dönemleri arası Tarih dersi müfredatları, öğretim süreleri ve dönemleri ile yine aynı dönemler arasında okutulan tarih ders kitapları şekil ve içerik açısından kapsamlı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Rüştîye Mektepleri, Tarih dersi, Tarih eğitimi, Meclis-i Umûr-ı Nafia, Ders kitapları

ABSTRACT

Ottoman statesman, from the beginning of XVIII. century, believed that superiority of the European States were only in the area of military and to enclose the distance, they found enough to work military institutes way up in the manner of Western science, technique and education. The restructuring in the area of civilian and administrative was possible in 1826 after abolishing guild of janissaries. In this extent II. Mahmut was prepared an explanatory document about educational institutes by giving instructions to “Meclis-i Umûr-i Nafia”. The subject of the explanatory document was to straighten the “primary schools” and to open new and second grade schools connected to those “primary schools”.

Beginning from the settlement of “Ottoman Junior High School” the need of book was emerged and it was supplied. In classical Ottoman education institution the need of book was not problem. The main problem was to emerge new course books in the new public schools. In Tanzimat reform Era when we look at the books read in history lessons in Ottoman Junior High Schools it was seen that most of the books were not prepared to studied in the schools. It is understood that to prepare separate course books were come to the fore at the end of the term.

In this study, in Ottoman Junior High Schools which makes student ready to “İdadi” and “Sultani” which had higher degree than the others, between 1869 – 1913 the books which were read, history lesson syllabus and period of studies are observed.

Keyword : Rüştiye schools, History lesson, History education, Meclis-i Umûr-i Nafia, Lesson books.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda pek çok sahada olduğu gibi eğitim sahasında da önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı ordularının girdiği savaşlarda yenilgiye uğraması devlet erkânını öncelikle ordunun ıslahına yöneltmiştir. Bu sebeple eğitimin modernleşmesine yönelik ilk teşebbüsler daha çok askeri alanda meydana gelmiştir. Ancak Batı ile askeri, diplomatik ve ekonomik alanda artan ilişkilerde karşılaşılan sorunların çözümünde devlet kurumlarının yetersiz olduğu görülmüş, askeriye dışındaki diğer kurumlarda da yeni düzenlemeleri gerekli kılmıştır.

Geleneksel eğitim kurumlarının yeterli olmaması yeni eğitim kurumlarının açılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Tanzimat Dönemi eğitim sahasında önemli gelişmelerin yaşandığı dönemdir. Açılan modern mekteplere Sıbyan Mektepleri'nden mezun olarak gelmiş olan öğrencilerin yeterli donanıma sahip olmamaları, bu okulların ıslahını gerekli kılmışsa da beklenen başarı elde edilememiş ve Rüştîye Mektepleri'nin açılması zorunlu görülmüştür. Dolayısı ile Rüştîyeler, Sıbyan Mektepleri, Mesleki Okullar ve devlet dairelerindeki mesleki eğitim kurumları arasında bir köprü kurmak amacıyla açılmışlardır.

Bu çalışmada genel olarak, idadi ve sultani gibi kendisinden daha yüksek dereceli mekteplere öğrencileri hazırlayan ve eğitim tarihimizde önemli yeri olan rüşdiyelerde 1869 – 1913 dönemleri arası tarih dersi müfredatları, öğretim süreleri ve dönemleri ile yine aynı dönemler arasında okutulan tarih ders kitapları şekil ve içerik açısından kapsamlı olarak incelenecektir.

Çalışmada bu tarih aralığının kullanılmasının sebebi Osmanlı ülkesindeki tüm mekteplerin ele alındığı maârif alanında reformu sağlayan 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'dir. Ahmed Vefik Paşa'nın yazdığı ilk tarih ders kitabı Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmanîye bu tarihten itibaren okutulmaya başlanmış; ilerleyen yıllarda ders kitabı çeşitliliği artmıştır. Diğer taraftan 1913 yılında Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-u Muvakkatı ile Rüştîye Mektepleri İptidai Mektepler'le birleştirilmiş ve adı geçen mekteplerin içinde eritmeye başlanmıştır.

Çalışmamız giriş başta olmak üzere 5 ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte çalışmanın önemi, amacı, problem sorusu, kapsamı ve sınırlılıkları ile yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Osmanlı Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış ve Modern Eğitim Kurumlarının Kurulması başlığı altında Osmanlı eğitimi başlangıcından itibaren modern eğitim kurumları kuruluncaya kadar geçirdiği süreç anlatılmıştır.

İkinci bölümde Rüştîyelerin Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü başlığı altında rüşdiye mekteplerinin tarih içindeki süreci ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Rüştîye Mekteplerinde Tarih Dersi başlığı altında Osmanlı Devleti'ne tarih dersinin seyri ve rüşdiye mekteplerinde tarih dersinin seyri irdelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise 1869 - 1913 Tarihleri Arasında Rüştîye Mekteplerinde Okutulan Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi başlığı altında ele alınan ders kitapları şekil ve içerik açısından ele alınmıştır.

Çalışmamızın Sonuç bölümünde ise incelediğimiz kitapların bütün olarak Osmanlı Devleti tarih eğitimindeki yeri ve belirleyici rolü sentezlenmiştir.

Çalışmamı yaparken İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çok önemli hizmeti olarak gördüğümüz Atatürk Kitaplığı web sayfasından, YÖK Dökümantasyon Merkezi ve Cumhuriyet Üniversitesi Merkez Kütüphanesi kaynaklarından yararlanılmıştır. Bunun yanında değişik kaynak ve araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

Çalışmamın bu aşamaya gelmesinde değerli vakitlerini ayırarak destekleriyle bana cesaret veren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Nebahat Göçeri'ye teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca tez çalışmamın süresi boyunca benden desteğini esirgemeyen eşim Celil Gümüşer'e ve verimli çalışabilmek için ders programımı ideal bir şekilde düzenleyen ve beni destekleyen meslektaşlarım Vedat Ceran ile Nurcan Otyakmaz'a teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	x
BÖLÜM I.....	1
1. GİRİŞ.....	1
BÖLÜM II.....	4
2. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	4
2.1 Araştırmanın Önemi.....	4
2.2 Araştırmanın Amacı.....	4
2.3 Araştırmanın Problemi.....	4
2.4 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	5
2.5 Araştırmanın Yöntemi.....	6
2.6 Verilerin Toplanması ve Analizi.....	6
BÖLÜM III.....	7
3. OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE MODERN EĞİTİM KURUMLARININ KURULUŞU.....	7
BÖLÜM IV.....	16
4. RÜŞTİYELERİN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ.....	16
4.1. RÜŞTİYELERİN KURULUŞU.....	16
4.1.1 Mekteb-i Maârif-i Adliye.....	17
4.1.2 Mekteb-i Ulûm-u Edebiye.....	19
4.2. RÜŞTİYELERİN GELİŞİMİ VE YAYGINLAŞMASI.....	21
4.2.1 Maârif-i Umûmiye Nezareti.....	24
4.2.2 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Analizi.....	26
4.2.3 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Rüştîye Mektepleri.....	29
4.3.TEDRİSÂT-I İBTİDÂİYE KANUN-I MUVAKKATİ VE RÜŞTİYELERİN İPTİDÂİLERE DÖNÜŞMESİ.....	33
BÖLÜM V.....	34
5. RÜŞTİYE MEKTEPLERİNDE TARİH EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ	34

5.1 Osmanlı Tarih Öğretimine Tarihsel Bir Bakış.....	34
5.2 Rüştiyelerde Tarih Dersi.....	36
BÖLÜM VI.....	40
6. 1869 – 1913 TARİHLERİ ARASINDA RÜŞTİYE MEKTEPLERİNDE OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ.....	40
6.1. FEZLEKE-İ TARİH-İ DEVLET-İ OSMANİYE.....	40
6.1.1 Kitabın Fiziksel Özellikler.....	40
6.1.1.1 Görünüş.....	40
6.1.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	41
6.1.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	42
6.1.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	42
6.1.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	42
6.1.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	44
6.1.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	44
6.1.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	44
6.1.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	44
6.1.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	44
6.1.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	50
6.2. KÜÇÜK TARİH-İ İSLAM.....	52
6.2.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	53
6.2.1.1 Görünüş.....	53
6.2.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	54
6.2.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	54
6.2.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	54
6.2.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	55
6.2.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	58
6.2.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	58
6.2.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	58
6.2.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	59
6.2.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	59
6.2.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	64
6.3. OSMANLI TARİHİ.....	66
6.3.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	66

6.3.1.1 Görünüş.....	66
6.3.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	67
6.3.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	68
6.3.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	68
6.3.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	68
6.3.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	69
6.3.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	69
6.3.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	69
6.3.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	69
6.3.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	69
6.3.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	76
6.4. MUHTASAR TARİH-İ İSLAM.....	79
6.4.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	80
6.4.1.1 Görünüş.....	80
6.4.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	81
6.4.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	81
6.4.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	81
6.4.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	81
6.4.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	84
6.4.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	84
6.4.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	84
6.4.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	84
6.4.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	84
6.4.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	92
6.5. MUHTASAR İSLAM TARİHİ.....	96
6.5.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	96
6.5.1.1 Görünüş.....	96
6.5.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	97
6.5.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	98
6.5.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	98
6.5.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	98
6.5.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	100
6.5.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	100
6.5.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	100

6.5.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	100
6.5.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	100
6.5.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	106
6.6. TARİH-İ İSLAM.....	109
6.6.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	109
6.6.1.1 Görünüş.....	109
6.6.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	110
6.6.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	110
6.6.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	110
6.6.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	111
6.6.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	112
6.6.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	112
6.6.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	112
6.6.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	112
6.6.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	112
6.4.6. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	118
6.7. HÜLASA-İ TARİH-İ UMÛMÎ.....	120
6.7.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	121
6.7.1.1 Görünüş.....	121
6.7.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	122
6.7.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	122
6.7.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	122
6.7.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	122
6.7.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	125
6.7.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	125
6.7.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	125
6.7.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	125
6.7.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	125
6.7.4. Eserden Örnek Metin Ve Transkripti.....	129
6.8. TARİH-İ OSMANİ (RESİMLİ VE HARİTALI).....	132
6.8.1 Kitabın Fiziksel Özellikleri.....	133
6.8.1.1 Görünüş.....	133
6.8.1.2 Kitapla İlgili Genel Bilgiler.....	134
6.8.2 Kitabın Eğitsel Tasarımı.....	135

6.8.2.1 Hedefler Açısından İncelenmesi.....	135
6.8.2.2 İçerik Açısından İncelenmesi.....	135
6.8.3 Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi.....	137
6.8.3.1 Cümle Yapılarının Uygunluğu.....	137
6.8.3.2 Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu.....	137
6.8.3.3 Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi.....	138
6.8.3.4 Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi.....	138
6.8.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti.....	148
BÖLÜM VII	153
7. SONUÇ	153
8. KAYNAKÇA	159
9. ÖZGEÇMİŞ	166

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
C.	: Cilt
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
S.	: Sayı
S.B.F.	: Siyasal Bilgiler Fakóltesi
T.D.V.İ.A.	: T¼rkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K.	: T¼rk Tarih Kurumu

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Avrupa devletlerinin üstünlüğünün yalnız askeri sahada olduğunu düşünen Osmanlı devlet adamları, devletin Batı ile olan bu açığını kapatmak için askeri müesseselerini Batı ilim, teknik ve eğitim tarzına göre ıslah etmeye teşebbüs etmişlerdir. Ancak daha sonra II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde, Batı'nın her alanda üstünlüğü kabul edilerek devletin tüm müesseselerinde ıslahat yapma ihtiyacı hissedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin idari kadrosu başlangıçta yeniliğin hangi alanlarda yapılması gerektiği hususunda bir plan, program ve düşünceye sahip değildi. Ancak devletin yaşaması için ıslahat yapmanın zaruri olduğu fikrinin bazı aydınlar ve devlet adamlarınca az da olsa benimsenmesi olgusu, ıslahat hareketlerine devamlılık sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma ve yenilik hareketleri umumiyetle askeri, siyasi, idari ve bir dereceye kadar da sosyal alanlarda dolayısıyla devlet ricalinin doğrudan doğruya yetkisi ve denetimi altında bulunan müesseselerde başlatılmış ve devam ettirilmiştir. Devlet ricalinin bu desteği hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Olumsuz tarafı maârif alanındaki değişimlerin devlet ricalinin gündemine geç girmesi nedeniyle bu alandaki değişimin gecikmesidir. Bu görüşümüzün delili “ maârif ” yani modern eğitim ve öğretim alanında, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar hiçbir yenilik hareketine girilmediğidir. XIX. yüzyıl Osmanlı reform sürecinin ana belgesi niteliğini taşıyan 1839 tarihli Gülhane-i Hatt-ı Hümayûnu'nda da maârif revizyonuna dair tek bir maddenin bulunmaması, çağdaşlaşma ve Batılılaşma'nın geniş kapsamlı olmadığına göstergesidir.

Eğitim alanındaki eksikliği görüp bu konuda harekete geçen ve halkın eğitimi konusunda en ciddi adımı atan Sultan II. Mahmud olmuştur. Osmanlı yenileşme tarihi bakımından II. Mahmud dönemi (1808–1839), kendisinden öncekilere göre farklı bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Onun başlattığı yenilikler, Türk tarihinde o zamana kadar yapılmaya çalışılanların en köklüsü olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde meydana gelen gelişmelerin sonraki devirlere etki etmesi ile toplum hayatında pek çok değişim meydana gelmiştir. II. Mahmud dönemi, mecburi değişimlerin başladığı bir dönem olarak adlandırılmaktadır.

II. Mahmut'tan sonra iktidara gelen I. Abdülmecid, Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Fermanda eğitim – öğretim ile ilgili herhangi bir hükme yer verilmemiştir.

Tanzimat Dönemi yöneticileri, fermanda yer almamasına rağmen, eğitim ve eğitimin sorunları ile ilgilenmişlerdir. Bu anlamda yapılan ilk girişim, 10 Ocak 1845 tarihinde Sultan Abdülmecid'in bizzat Meclis-i Vâlâ'ya gelerek, yöneticilere halkın eğitimi konusunda özenle üzerinde durulması gerektiğini belirtmesi olmuştur. Bu ziyaretten sonra ulema, bürokrat ile askerlerin içinden seçilen kişilerden oluşan ve 12 Nisan 1845'de kurulan Meclis-i Maârif-i Muvakkat (Geçici Maarif Meclisi), eğitimin yapılandırılması için çalışmalarına başlamış ve bir yıllık çalışmaları sonucunda bir rapor yayınlamıştır. Meclis-i Vâlâ'ya sunulan bu raporda, Sıbyan ve Rüştîye Mektepleri'nin yeniden düzenlenmesi, Darülfünun'un açılması gerektiği ve son olarak ta eğitim işlerinden sorumlu olacak bir Maârif Meclisi'nin kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Söz konusu bu rapor eğitimin ıslahı açısından önemli adımlar atılmasına neden olmuştur.

Meclis-i Maârif-i Muvakkat'ın önerileri doğrultusunda 21 Temmuz 1846'da Osmanlı Devleti'nin öğretim kurumları; Sıbyan Mektepleri, Rüştîye Mektepleri ve Darülfünun olmak üzere üç seviye halinde teşkilatlandırılmış ve nihayetinde 1857'de Meclis-i Maârif-i Umûmiye Nezareti ihdas edilmiştir (Kodaman, 1991: 15).

Devletin uhdesine aldığı eğitimin yaygınlaşması sürecindeki mihenk taşı, 1869'da hazırlanan ve şekillenmesinde Fransız Milli Eğitim Müdürü Jean Victor Duruy'un da yer aldığı Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'dir (Karabekmez, 2015: 174).

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi öncesi Osmanlı Devleti'nde genel eğitim anlayışının olmamasından dolayı problemlili bir eğitim sistemi olduğunu belirtmekte fayda vardır. Söz konusu bu nizamnâme eğitim tarihimizin ciddi bir ıslahat girişimlerinden olup eğitimin bir devlet meselesi olduğunu ispatlar niteliktedir. Daha da önemlisi bölük pörçük olan Osmanlı eğitim meselesi, bu nizamnâme ile tutarlı bir mahiyet kazanmıştır. İlkokuldan üniversiteye tüm öğretim kademelerinde yapılacak eğitim ve öğretimin özellikleri, okutulacak dersler, kayıt-kabul işlemleri, hizmetlilerin ve öğretmenlerin aylık ücretleri gibi konuları ele alan 198 maddelik nizamnâme neredeyse eğitimle ilgili her konu ile ilgilenmiştir (Binbaşıoğlu, 2009: 141).

Eğitimde, öğrenme ve öğretme hadisesinin gerçekleşmesi sırasında öğretimin daha planlı, etkili ve başarılı olabilmesi veya belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi konusunda öğretim araç ve gereçlerinin etkili biçimde kullanılmasının önemli payı vardır. Çünkü ders kitabı, konuların belirginleşmesinde bir belge konumundadır. Ders kitapları hem müfredat programının muhtevasını ortaya koyar, hem de öğretmen ve öğrencinin çalışmalarına yardımcı olur.

Osmanlı maârif alanında gerekli araçların başında gelen ders kitaplarının tedariki ile ilgili ciddi sorunlar vardı. Yabancı dillerden Osmanlıca'ya çevrilen ders kitaplarının arzulan niteliklere sahip olmaması, her milletin kendi dilini kullanmak suretiyle eğitim alanında ilerleme sağlayacağı (Cevad, 2002: 106) düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Ders kitaplarının Osmanlı eğitim düzeninde yaygınlık kazanması ancak 1870 yılından sonra bilhassa II. Abdulhamid zamanında gerçekleşecektir.

Çalışmamızla doğrudan ilgisi olan Osmanlı eğitim sisteminde, gerek müfredatta gerekse eğitim tekniklerindeki değişimin ve dönüşümün kaçınılmazlığının yanı sıra okutulan ders kitaplarında hem format/biçim hem de içerik açısından farklılaşmaya gidilmesi dikkat çekicidir.

İmparatorluğun son döneminde eğitime önem verildiğine dair çalışmaların kültürel, sosyal, politik değişimlerin merkeze alındığını gösteren fikirler yaygın olsa da hemen belirtmeliyiz ki, okulların müfredatlarını, ders kitaplarını ve pratik hayata yansımalarına ayna tutacak çalışmalar hemen hemen hiç yoktur. İşte bu çalışma, 1869 – 1913 tarih aralığındaki ders kitaplarını tarih öğretiminde ilk olacak detaylı analizlerle döneme ait eğitim anlayışını yeniden değerlendirilmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Nitekim tarih eğitiminin günümüzdeki amaçları incelendiği zaman tarih öğretiminin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı olduğu Demircioğlu'nun ifadesi ile şu şekilde yorumlanmaktadır: “ Gelişmekte olan ülkelerde tarih geleneksel bir anlayışla daha ziyade kimlik gelişimi ve kültür aktarımı amacıyla öğretilmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerde tarih eğitimi ağırlıklı olarak zihinsel becerileri geliştirme üzerine dayandığı görülmektedir ” (Demircioğlu, 2007: 70). Günümüz tarih eğitimi amacı ve yöntemi bakımından elbette ki Osmanlı Devleti dönemine nazaran farklıdır. O dönemin tarih dersi ve öğretimi milli his, vatani terbiye ve ahlak kazandırmada araç olarak kullanılmış; kendi zamanından çok uzak geçmişe ait bilginin öğretilmesi çabası güdülmüştür.

BÖLÜM II

2. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devleti XVIII. ve XIX. yüzyılda kaybettiği eski gücüne tekrar kavuşabilmek için Batı'nın bilim ve tekniğini almanın gerekli olduğunu kabul etmiştir.

Askeri, hukuki ve eğitim alanında devletin kurumları batılı manada tekrar düzenlenmiştir. Bu devlet kurumlarından en önemlisi de tabii olarak eğitim kurumlarıdır. Çünkü devletin gelişmesi için donanımlı ve yeterli bireyler ihtiyaç vardır. Mevcut durumda eğitim – öğretim görevini yürüten kurumlar yeterince işlevini yerine getiremez olduğundan yeni açılacak mekteplerde yetişecek bireyler sorunun çözümünde etkili olacaktır.

Ders kitapları, özellikle ilk ve ortaöğretimde önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu dönemde öğrencilerin farklı kaynaklara ulaşabilme imkanı tam olmadığından hazır bir materyal olarak ders kitabının elinde olması gereklidir. Ayrıca ders kitabında verilen bilgilerin, öğrencilerin gelişim seviyelerine ve ilgi ve ihtiyaçlarına uygun, dil bakımından anlaşılır özelliklere sahip olması gerekmektedir. Osmanlı zamanında da ders kitaplarının önemi anlaşılmış; hedeflere ulaşılması için belirleyici rolünü göstermiştir.

Bu çalışma, 1869 – 1913 yılları arasında okutulan tarih ders kitaplarının transkripti yapılarak hem şekil hem de kapsamlı içerik incelemeleri ile dönemin tarih eğitimi ve öğretiminin hedefe ulaşabilmede rolünü ortaya çıkaracaktır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Rüştüye Mektepleri'nde 1869 – 1913 yılları arasında müfredat programı dahilinde okutulan tarih ders kitaplarının biçim ve içerik olarak detaylı olarak incelenmesini kapsamaktadır. Böylece, tarih eğitim ve öğretimi açısından hem bir döneme ışık tutulmuş olacak hem de o dönemki Rüştüye Mektepleri tarih müfredat programları, Tarih ders süreleri ve ders kitaplarının öğretim usul ve şekilleri incelenmiş olacaktır.

2.3. Araştırmanın Problemi

Osmanlı Devleti eğitim kurumlarından biri olan Rüştüye Mektepleri'nde 1869 – 1913 tarihleri arasında okutulan tarih ders kitapları bu çalışmanın konusu olmuştur.

Problem cümlesi, “ 1869 – 1913 tarihleri arasında Rüştîye Mektepleri’nde okutulan tarih ders kitaplarının biçimsel ve içerik olarak özellikleri nelerdir ? ” şeklindedir. Problem cümlemiz aşağıdaki alt basamaklara ayrılıp çözüm aranacaktır.

- Rüştîye Mektepleri’nde okutulan tarih dersinin süreleri nedir ?
- Rüştîye Mektepleri’nde o dönem uygulanan tarih dersi müfredat programlarında ne şekilde yer almaktadır ?
- Rüştîye Mektepleri’nde hangi tarih ders kitapları okutulmuştur?
- Okutulan tarih ders kitaplarının biçimsel özellikleri (şemalar, tablolar, resimler, haritalar vs.) nelerdir?
- Tarih ders kitaplarının içerik özellikleri nelerdir ve ne tür öğretim yöntemleri kullanılmıştır?

2.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, aşağıdaki tabloda isimleri geçen 1869 – 1913 yılları arasında Rüştîye Mektepleri’nde okutulan ve o dönem Maârif Nezâret-i Celilesi tarafından kabul edilen Osmanlıca ders kitaplarını kapsamaktadır.

Eser Adı	Yazar Adı	Yayın Tarihi	Sayfa Sayısı
Fezleke-i Tarih-i Osmani	Ahmed Vefik Paşa	1869	295
Küçük Tarih-i İslam	Ahmed Rasim	1890	178
Osmanlı Tarihi	Ahmed Rasim	1891	84
Muhtasar Tarih- i İslam	Ali Cevad	1892	197
Muhtasar İslam Tarihi	Mehmet Azmi	1897	132
Tarih-i İslam	Mahmud Esad b.Emin	1899	190
Hülasa – i Tarih-i Umumi	Hüseyin Hıfzı	1908	64
Tarih-i Osmanî	Ali Reşad	1911	144

- Bu dönemde mülki Rüştîye Mektepleri’nde okutulan ders kitapları ele alınmaktadır.

- Bu çalışmada Rüştiye Mektepleri'nde müfredat programlarında bulunan tarih dersi ile tarih ders kitapları biçim ve içerik açısından kapsamlı olarak incelenecektir.

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada tarihsel yöntem kullanılmıştır. Tarihsel yöntem, gerçeği bulmak, bir başka deyişle, bilgi üretmek için geçmişin eleştirel bir gözle incelenmesi, analizi, sentezi ve rapor edilme sürecidir. Bu yöntemle elde edilen bilgi, belge ve kanıtlar araştırılan olayın doğal çevredeki oluşumunu gösterir. Başka bir anlatımla olayların gerçek kişileri araştırmacıdan etkilenmezler.

Tarihsel yöntem çeşitli basamakları içermektedir. Bunlar, bir araştırma konusunun belirlenmesi yani bir problemin ortaya konması, alanın daraltılması, soruların oluşturulması, verilerin toplanması, gruplandırılması, analiz edilmesi, seçilmesi, oluşturulan soruların cevaplanması ve araştırma raporunun yazılmasıdır (Seyidoğlu, 1997: 30).

Araştırmada ders kitabı inceleme klavuzları incelenmiştir. Özellikle Cemal Tosun'un Konu Alanı Ders İnceleme Kılavuzu (Tosun, 2001) ile Cemalettin Şahin'in Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu'ndaki (Şahin, 2001) kitap inceleme yöntemi yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Bu yöntemler şunlardır:

- Kitabın fiziksel özellikleri
- Kitabın eğitsel tasarımı
- Kitabın içeriği
- Kitabın dil ve anlatımı

2.6. Verilerin Toplaması ve Analizi

Konu belirlendikten sonra öncelikli olarak 1869 – 1913 yılları arasında Maârif Nezâret-i Celilesi tarafından Rüştiye Mektepleri'nde okutulması kabul edilen ve tablo da yer alan ders kitapları, online kütüphanelerden sağlanmıştır.

Yine benzer konularda yapılan araştırma makaleleri, yüksek lisans ve doktora tezleri ile konu hakkında bilgi içerebilecek yayımlanmış eserler elde edildikten sonra Madde 2.5'de belirtilen araştırma yöntemine göre çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenecek döneme ait Osmanlıca ders kitapları günümüz Türkçe'sine çevrilmiştir. Ayrıca Osmanlıca'dan günümüz Türkçe'sine çevrilen bu eserlerin biçim, içerik, dil, anlatım, üslup, öğrenme ve öğretme teknikleri açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

BÖLÜM III

3. OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ VE MODERN EĞİTİM KURUMLARININ KURULUŞU

Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi vakıf kültürünün uzantısı olan medrese sistemine dayalı ve odak noktası dinî eğitim olan sistem olarak görülür. Her ne kadar dini eğitim yanında günlük hayatın gerektirdiği bilgilere yer veriliyorsa da, ne onun ilk basamağı olan Sıbyan Mektepleri'nde ne de kendi içinde bulundurduğu diğer bölümlerinde dünyevî ihtiyaçları ön plana alan insan yetiştirme amacı güdümediği ön plana çıkmaktadır (Koçer, 1991: 5).

İlk amacı *insan-ı kâmil* yetiştirmek olan Osmanlı eğitim kurumları *ilmîye*, *seyfiye* ve *kalemîye* müesseselerine vasıflı ve yetenekli insanlar yetiştirilmesini sağlamıştır. Böylece devlet kurumlarının işleyişi sağlanacak ve İslâm dini gelecek nesillere eğitim yoluyla aktarılacağı düşünülmektedir.

Sivil teknik ve eğitimin görülmediği klasik dönem Osmanlı'da başlıca eğitim müesseseleri Sıbyan / Mahalle mektepleri, medreseler, Enderun Mektebi, tekke ve zâviyeler ile özel ihtisas kurumları olan Dârülhadisler, Darüttıplar, Darülmüşneviler, Darülkurrarlar, Şehzâdegân Mektebi, Bâb-ı Âli Mektebi, Bâb-ı Defterdârî Mektebi ile daha çok yaygın eğitim kurumları olarak kabul edilebilecek dergâhlar, hanlar, kütüphaneler, sahaf dükkânları, zengin konakları, kahvehaneler, âlimlerin ve mutasavvıfların evleri vs. Bunların içinde en önemlisi ve en kapsamlısı medreseler, Sıbyan Mektepleri, Enderûn Mektebi ve tekkeler olarak özetlenebilir (Gündüz, 2015: 45).

Sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseselerini Sıbyan Mektebi adı verilmektedir (Ergin, 1977: 82). Bu mektepler çeşitli dönemlerde farklı adlarla anılmıştır. Vakfiyelerde bunların adı Dâr-üt Talîm, Mektep, Mektephâne, Muallimhane, Dâr'ül İlim şeklinde geçerken (Akyüz, 2015: 62) hemen hemen her mahallede bulduklarından dolayı Mahalle Mektebi, okulların çoğu taş binalar olduğundan bunlara taş mektep te denilmektedir.

Sıbyan Mektepleri genellikle bir vakfın himayesinde bulunur ve eğitim- öğretim masrafları bu vakıftan karşılanırdı. Merkezi yönetim bu mekteplerin üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturmazken, ya medrese hocası ya da okuma yazma bilen imam veya müezzin olan kişi mektebin tüm sorumluluğunu üstlenirdi.

Sıbyan Mektepleri'nde eğitimin temeli çocuklara Kur'an ve ilmihâl okutmak, namaz ayetlerini ve namaz kılmasını, din ve ahlâk kurallarını öğretmektir (Ergin, 1977: 425).

Sıbyan Mektebi'nin vakfiyesinde çocukların parasız okudukları aynı zamanda bedava yiyip-içtiklerini, üstelik gündelik ve elbise alacaklarının da olduğunu görmekteyiz. Özellikle ilk kez mektebe başlayan çocuklar için halk tarafından önemli olan “*Amin Alayı*” adı verilen bir merasim gerçekleştirilirdi. Bu merasim çocukların okuma heveslerini arttırmak ve mektebe olan bağlılıklarını sağlamak için yapılırdı. (Kara, Ali Birinci, 2005: 46). Tören sırasında okunan ilahiler ve çocukların yüksek sesle “amin” diye bağırmasından dolayı halk arasında Âmin Alayı olarak isimlendirilen bu merasim, eğitim tarihimizden bir ritüeldir.

Mahalle Mektebi'nden başarıyla mezun olan çocuklar, ailelerinin de desteğiyle, medreselere devam ederlerdi. Taşra merkezlerinde bulunan hariç medreselerinde ve İstanbul'daki dâhil medreselerinde okuyup mezun olanlar kadı, müftü veya müderris olarak ulema hiyerarşisine tâbi olurlardı (Baltacı, 1976: 25).

Osmanlı eğitim sisteminde önemli yeri olan orta ve yüksek derecede eğitim-öğretim veren medrese, Sıbyan Mektepleri'nin üstünde idi. Osmanlı Devleti'nin ricâli, devletin sınırları genişlemeye başlayınca Anadolu Selçuklu Devleti'ni örnek alarak merkezi İznik'te olan ilk medreseyi açmışlardır. Bu medresenin ilk müderrisi Davud-i Kayserî'dir (Akyüz, 2105: 62). Medrese “*Arapça ders okutulacak yerle beraber talebenin içinde oturup ders okuduğu bina*” anlamına gelmektedir (Pakalın, 1993: 436). Edirne'nin alınmasından sonra bu kentte de birçok medresenin yapıldığı görülmektedir. En önemli olanları II. Murad'ın yaptırdığı Dâr'ül Hadis (1435) ve Üç Şerefeli Medresesi'dir (1447). Osmanlı medreselerinin kurulduğu en önemli kentler İznik, Bursa, Edirne'dir. İznik, uzun süre “bilginler yuvası” olmuştur (Akyüz, 2015: 62).

İlk Osmanlı medreselerindeki derslerde naklî bilimlerin yanı sıra matematik, astronomi gibi aklî bilimler de okutuluyordu. Kitaplar Arapça idi, fakat sözlü anlatımda Türkçe de kullanılıyordu (Bilge, 1984: 42). Medresede akademik görevi yerine getiren kişi ise müderristi. Müderris, geniş anlamı itibarıyla medresedeki akademik faaliyeti yürüten ve faaliyetlerden sorumlu olan kimsedir. Vazife gereği itibarlı yeri olan müderrisler, Osmanlı'nın ilk asırlarında kayd-ı hayat yani süresiz olarak tayin ediliyorlardı. Daha sonraları müdrese ve müderrislerin çalışma şartları ve işleyişleri ile ilgili düzenlemeler yapılmış; medrese ve mezun sayısı arttıkça müderrislerin muayyen süreler ile tayini ve adaylar arasında imtihan usulü getirilmiştir. Müderrislerin belirlenen

mûtaad maaşları haricinde arpalık olarak ya da kendilerine havale edilen geçici vazifelerden elde ettikleri ek ücretler de vardı. İmaretten yemek yerler ve kendilerine ev tahsis edilebilirdi (İpşirli, 1999: 260).

İlk kurulduğunda, Selçuklu dönemi medreselerinden farklı olmayan Osmanlı medreseleriyle ilgili ilk yapılandırma, Yıldırım Bâyezid tarafından yapılmıştır. Müteakiben II. Murat döneminde Edirne'deki *Tetimme* ve yine burada *Dâr'ül-hadis* medresesinin açılmasıyla medreselerin geliştiği görülmektedir. Medreselerde köklü değişikliğin Fatih Sultan Mehmet devrinde ortaya çıktığı bilinmektedir (Özyılmaz, 2002: 4).

İstanbul'un fethini müteakip Fatih Sultan Mehmed, Fatih semtinde yapımı sekiz sene süren külliye inşa ettirmiştir. Külliye'nin müştemilatında Semâniye veya Sahn-ı Seman adıyla sekiz medrese yaptırmıştır. Ayrıca bu medreselere talebe yetiştirmek için *Tetimme* adı verilen sekiz medrese daha inşa ettirmiştir. Ayrıca Ayasofya'yı camiye tahvil ettikten sonra buradaki papaz odalarını da medrese haline getirmiştir (Halaçoğlu, 1998: 133).

Kanuni Sultan Süleyman tarafından da büyük bir külliye içinde Süleymaniye Camii ile birlikte yedi medrese yaptırılmıştır. Fakat XVI. asrın ikinci yarısından itibaren medrese nizamında bir bozulma başlamıştır (Kodaman, 1991: 11). Tahsilin tamamen parasız olduğu, talebenin yiyecek ve giyeceğinin temin edildiği medreselerin bozulmasının sebepleri arasında devletin belkemiğini oluşturan maliye ve askeri teşkilatının bozulmaya başlaması, müderris tayinlerinde liyakate bakılmaksızın iltimasla yapılan atamalar gösterilebilir. Bunun neticesinde müderrislerin disiplini bozulmuş, kanunlara riayetsizlik dikkat çekici hale gelmiştir. Tüm bunlar ilmi seviyenin düşmesine ve Osmanlı Devleti'nin geri kalmasına yol açmıştır.

Medreseler kendi içinde ilk, orta ve yüksek kademelerin eğitimini de vermekteydi. Medreseleri genel ve ihtisas medreseleri olmak üzere iki grupta toplamak ta mümkündür.

Genel medreseler, kademelerine göre ilk ve orta olmak üzere iki ana grupta toplanıyordu. Bu medreselerde ihtisaslaşma söz konusu olmayıp, İslami ilimler; Kur'an ilimleri, hadis ve İslam hukuku (fıkıh) ile lügat, nahiv ile matematik, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi diğer müspet ilimler öğretiliyordu.

İhtisas medreseleri çeşitli derecelerde olmak üzere edebiyat, ilahiyat, tıp, matematik, tabiat bilimleri gibi dallarda ihtisaslaşmış eğitim kurumlarıdır. Bunlar; Kur'an-ı Kerimin öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının okutulduğu ve

ezberletildiği *Dâr'ül Kurralar*; Hz. Peygamberin söz fiil ve takrirlerinden ibaret olan hadis eğitiminin ve araştırmalarının yapıldığı *Dâr'ül-hadisler* açılmıştır. Hekim yetiştirmek amacıyla *Dar'üt Tıp*'lar açılmıştır (Ergin, 1977: 140).

1914 yılında İstanbul medreseleri için Islah-ı Medâris Nizamnâmesi ile yeni bir düzenleme getirilmiş; İstanbul'daki medreseler, *Dar'ül-Hilafet'il-Âliyye Medreseleri* adıyla tek bir çatı altında toplanmıştır.

Yine II. Meşrutiyet döneminde, 1854 yılında Şer'îye Mahkemeleri'ne Kadı ve Naip yetiştirmek amacıyla *Mekteb-i Nüvvâb* (kadı yetiştiren okul) açılmış, bu okulun adı 1910 yılında *Mekteb-i Kuzat* olarak değiştirilmiştir (Ergin, 1977: 157). 1912 yılında İslam dininin yayılmasını sağlayacak olan vaizlerin yetersizlikleri görülünce İslam propagandasını hem ülkede hem de dünyada yapabilecek ve misyoner gibi çalışabilecek vaizlerin yetiştirilmesi amacıyla İstanbul'da *Medresetü'l-Vaizin* (Ergin, 1977: 347), 1913 yılında İmam ve hatiplerin görevlerinde yetersiz olmalarını görülmesi üzerine, nitelikli imam-hatip ve müezzinlerin yetiştirilmesi amacıyla da *Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba* (imam ve hatipler okulu) açılmıştır. Medresetü'l Vaizin savaş yıllarında pek başarılı olamamış ve Medresetü'l-Eimme ve'l-Hüteba ile birleştirilerek "Medresetü'l-İrşad" adını almış ve yönetimi Dar'ül Hikmetü'l- İslamiye'ye verilmiştir. Vaiz ve imam-hatip yetiştirmek amacıyla kurulmuştur (Ergin, 1977: 157-164). 1917 yılında, Dar'ül-Hilafeti'l-Âliye medresesinin yüksek kısmının da üzerinde uzmanlar yetiştirilmek amacıyla *Medresetü'l-Mütehassisin* (Uzmanlar Okulu) kurulmuştur (Ergin, 1977: 349).

XV. asrın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde medreseden başka en önemli resmî eğitim kurumu olan *Enderûn Mektebi*, asıl gayesi gereği devletin başına geçecek deha çapında, müstesna kabiliyetleri bulmaktı (İnalçık, 1964-65: 76).

Medrese eğitiminin çeşitli nedenlerle tahribata uğramasına karşılık, Enderûn oluşturmuş olduğu sistem ve disiplin sayesinde, uzun bir dönem başarılı bir eğitim müessesesi olmuştur (İpşirli, 1995: 185). İlber Ortaylı, söz konusu müesseseyi şu ifadelerle değerlendirmektedir:

“ Osmanlı sarayının içindeki Enderûn müessesesi, ki buna bir okul diyoruz, aslında bir yetiştirme tarzıydı ve protokolüydü. Osmanlı sarayının içindeki hazine dairesi, Osmanlı sarayının içindeki mutfak, dış koşullar, iç koşullar ve bugün demiryolunun kapladığı denize kadar olan sahadaki bostanlar, bahçeler, her biri kendine has âdeti, bir müesseseyi barındırırdı. Meselâ İstanbul sahillerinin sorumluluğu saraya aitti, bostancılar ocağına aitti. Gene sarayın içindeki bazı

kuruluşlar, meselâ altı bölük halkı dediğimiz sipahiler, kapıkulu süvarileri İstanbul ve sarayın asayiş ve korumasından sorumluydu ” (Ortaylı, 2006: 98).

Osmanlı Devleti'nin zamanla sınırları genişledikçe hanedanın ve bürokratların yaşadığı saraylar ve saraylara bağlı teşkilatlarda doğal olarak gelişmiştir. Bursa ve Edirne vilayetlerinde yer alan saraylara ilave olarak, İstanbul'un fethinden sonra Sultan II. Mehmed tarafından bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binalarının bulunduğu mevkide Bayezid'te saray yaptırılmıştı. Ancak saray beğenilmemiş Marmara ile Haliç arasında bulunan tepe üzerine yeni bir saray olan Topkapı Sarayı inşa edilmiştir. Osmanlı padişahları bu yeni sarayda hayatlarını sürdürmüş ve birçok ilâvelerle bu yeni mekânı genişletmişlerdir. Saray-ı cedîd (yeni saray) olarak da adlandırılan bu saray, padişahın ailesine mahsus dairelerle *Harem-i Hümayun*, *Enderûn* ve dış hizmete yönelik *Bîrun* kısmından oluşan üç bölümden oluşmaktaydı.

Sarayın Enderûn halkı, *devşirme* denilen bazı Hıristiyan tebaadan veya harplerde esir alınıp yetiştirilen gençlerden müteşekkil, devşirme usulüne göre sekiz-yirmi yaşları arasında toplanıp Galatasaray, İbrahim Paşa Sarayı, Edirne Sarayı ve İskender Paşa Saraylarında özel terbiye verilmek üzere (Ünal, 1997: 21) ilk eğitimlerini almaktaydılar. Tahsil ve terbiyenin dışında İslâm ve Türk âdetlerini de öğrenen bu gençler, Enderûn'daki ihtiyaca göre büyük ve küçük odalara verilip, bu odalarda da öğrenimlerine devam eder ve saray âdap ve erkânını öğrenirlerdi. Sonrasında sıkı bir elemeye tabi tutularak en seçkinleri Topkapı Sarayı'na alınırlardı. Burada herkese kabiliyetlerine göre bir program uygulanırdı. Seferli, Kiler ve Hazine odalarından birine yükselerek yeni odalarının içerdiği hizmet ve vazifeleri görürlerdi. Tüm bu eğitimin maksadı, hakiki bir Müslüman, devlet ve harp adamı yetiştirmek, edebiyattan ve sanattan anlayan, nezaket sahibi insanlar yetiştirmektir (Ünal, 1997: 22). Şartlara göre, yaşları uygun olanlar saraydaki odalarda bırakılmayarak, *çıkma* tâbiriyle Kapıkulu süvarisi olmak üzere oda derecelerine göre farklı maaşlarla saraydan çıkarılırlardı. Enderûn'da aşağıdan yukarıya Küçük ve Büyük Odalarla Seferli, Kiler, Hazine ve Has Odalar mevcuttu (Uzunçarşılı, 1984: 519-521).

Temel prensiplerinden birisi disiplin olan Enderun mektebinde eğitim- öğretim 14 yıl sürerdi. Bunun 7-8 yılı (Unat, 1964: 12) hazırlık mekteplerinde geçerdi. Enderun mektebinde medreselerde okutulan derslere paralel öğretim yapılmaktaydı. Ancak Enderun'daki dersler medreselerden dört bakımdan farklılık arz ediyordu. Birincisi Türkçe ve edebiyat konusunda verilen derslerdi. İkincisi bir asker ve yöneticinin bilmesi gereken konuları da kapsamıydı. Coğrafya, harita yapımı, tarih siyaset ve muharebe

sanatı vb. konuları içeriyordu (Terzioğlu, 1984: 10). Üçüncüsü hattatlık, cilt, tezhip, oymacılık, minyatür yapımı, mimarlık vb. güzel sanatlar etkinliklerini bünyesinde bulundurmasıydı. Dördüncüsü ise musiki eğitiminin musikişinaslar, hanendeler, musiki aletlerini çalan sanatkârlar yetiştirmek için teşkilatlanmasından geliyordu. Bu çok geniş eğitimi gerçekleştirmek için oldukça esnek bir program izleniyor, öğrencilerin yeteneklerine göre dallara ayrılmalarına imkân tanınıyordu. Türkçe okuma-yazma, Kur'an ve din dersleri tüm öğrencilerin okuduğu derslerdi (Ergin, 1977: 7). Ayrıca Enderun mektebi öğrencileri kendilerine ayrılmış saray bahçelerinde ata binmek, kılıç kullanmak, top ve tüfek atabilmek, cirit oynamak, vücutlarını kuvvetlendirmek üzere sürekli talim yaparlardı (Unat, 1964: 11). 7-8 yıllık bir zorunlu eğitimden sonra uzmanlık alanlarına ayrılırlardı.

Saraya alınmak üzere titizlikle seçilen savaş tutsakları ve devşirme çocukları için Enderun'da dersler niteliğine göre, ünlü *Ders-i âm* müderrisleri, saray elemanları ve hatta yabancı hocalar tarafından verilirdi. Enderun mektebi öğrencileri öğrenimleri boyunca mekteplerinde yatıp kalkıyorlar, yiyip içiyorlar, ayrıca birinci yıldan başlayıp, her sınıftan artarak aylık alıyorlardı. Her mektebin disiplini ile meşgul bir ağası vardı (Ergin, 1977: 12).

Saray mektepleri içerisinde ikincisi, saray içinde şehzadelerin ilköğretimine mahsus ve programı sıbyan mekteplerininkiyle aynı olan *Şehzadegan* (Ergin, 1977: 6) mektebi idi. Saray mekteplerinin üçüncüsünü ise yetenekli iç oğlanların musiki öğrendikleri *Meşkhane* (Ergin, 1977: 25-27; Koçer, 1991: 17) idi.

Osmanlı Devleti'nde, XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki askerî ve siyasî alanlardaki gerileme kendisini Enderûn'un varlığına da sirayet etmiştir. Özellikle diplomatik ilişkilerin önem kazanmasıyla bu devirde Enderun'un eğitim fonksiyonu azalmış; bürokratik fonksiyonu ağırlık kazanmıştır. Böylece Enderun'da ciddi değişiklikler ve yapılandırmalar oluşmuştur. Enderûn Mektebi'nde bir takım *nezaret ve mabeynicilik*lerin getirildiği II. Mahmud dönemi, bu kurumdaki ilk esaslı değişikliklerin olduğu dönemdir (İpşirli, 1995: 185). II.Mahmud'dan sonra Osmanlı Devleti'nde hükümdar olan Sultan Abdülmecid, bizzat yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmesiyle Enderûn zayıflamaya başlamış ve Meşrutiyet Dönemi'nde de önemini yitirmiştir.

Osmanlı döneminde ülkenin hemen her tarafında kurulmuş ve adeta ülkeyi bir ağ gibi sarmış olan tekkeler, (Türer, 1999: 375) önceleri Îlâ-yı Kelimetullah ve Alperenlik vazifesi üstlenmişken, ilerleyen zamanda sosyal ve kültürel eğitim kurumları halini almışlardır (Yücer, 2003: 43). Böylece fonksiyonları itibariyle hem dini - içtimai

müessese hem de eğitim yuvası niteliği taşıyan tekkelerin kendi içinde eğitim-öğretimimin icra edildiğini söyleyebiliriz.

Tekkeler, Osmanlı Devleti'nin kurumsal niteliğe bürünmediği zamanlarda önemli müesseselerdi. Devletin kuruluşu aşamasında henüz güçlü orduları ve eğitim müesseseleri ortada yokken başta tekke ve zaviyeler önemli bir boşluğu dolduruyorlardı. Sonraki dönemlerde müesseselerin gelişmesi ile medrese ve tekkeler kendi alanlarında eğitim ve öğretim faaliyetine devam ettiler (Gündüz, 1984: 74). Medreselere göre geniş bir faaliyet alanı olan tekkelerin “tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve halka takdim edildiği yerler” (Kara, 1990: 161) olan tekkeler, zikir ve ibadet yeri, sosyal yardım müessesesi, bilgi ve iletişim merkezi, esnaf ve sanatkar derneği, cihat ve propaganda merkezi, misafirhane, ruh ve beden hastalıkları tedavi merkezi, huzurevi talimhane ve spor alanı, fikir ve kültür merkezi (Kara, 1990: 60-63) olmak üzere hemen her sahada faaliyet göstermişlerdir.

Üstlendiği misyondan başka zengin kütüphanelere sahip olmaları sebebi ile de tekkeler önemli birer kültür merkezleri olmuşlardır (Ergin, 1977: 229). Yine tekkelerde Türkçe, Arapça ve Farsça birçok eser okunduğu, okutulduğu ve şerh edildiği için tekkeler, İslam medeniyetinin üç temel dilinin eğitim ve öğretimine önemli katkılar sağlamışlardır (Kara, 2011: 369). XVII. yüzyıldan itibaren bütün müesseselerde başlayan çözülmeden tekkeler de nasibini almıştır (Gündüz, 1984: 165).

XIX. yüzyılda padişahlar tekkelere yardım ve ziyarette bulunup ayinlere katıldığı gibi, batılılaşmanın liderliğini yapanlar da dahil, hemen her devlet adamı, bir, hatta birden fazla tekkenin müdavimi durumundadır (Küçük, 2003: 330).

Modern Eğitim Kurumlarının Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın sonlarından itibaren aldığı yenilgiler, devleti birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir. Buna göre yapılması gerekenin askerî alandaki bozulmaların düzeltilmesi zorunluluğu idi. Bu çerçevede askerî teknik ve ihtisas okulları açılmış böylece askerî sistemin ihtiyacı olan alanlarda çağın gereklerine uygun adımlar atılmıştır.

III. Ahmed devrinden sonra ordunun ihtiyaçlarının daha da artmasıyla I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdulhamid ve III. Selim zamanlarındaki harici ilişkiler, askeri ıslahat ve onun gerekli kıldığı askeri eğitim alanında olmuştur. 1734'de Fransız asıllı Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) Üsküdar'da modern bir Humbarahâne (Akyüz, 2015: 143) tesis etti ve bu alanda teknik eğitim için de bir Hendesehâne açtı.

İlk yıllarda varlık gösteremeyen bu okul, III. Mustafa zamanında Koca Ragıp Paşa'nın Fransa'dan getirttiği Macar asıllı Baron de Tott'un çalışmaları sonunda 1761'de özellikle ordu ileri gelenlerinin matematik sahasında da yetişmelerini temin için Matematik, Denizcilik, İstihkâm ve Topçuluk konularını ihtiva eden bir programa kavuştu. I. Abdulhamid zamanında da Tersane'de Mekteb-i Bahriye (Akyüz, 2015: 144) inşa olunmuştur.

En önemli teşebbüsler ise mühendishanelerin açılmaya başlanmasıdır. Ruslar'ın Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakması, Batı tekniğine göre donatılmış bir donanmanın kurulmasını ve bu donanmayı idare edecek coğrafya ve hendese bilen subayların yetiştirilmesini gündeme getirmişti. Bu amaçla 1775'te Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn açıldı (Beydilli, 2006: 514). Bu mektepte en fazla matematik ve tahkimat dersine önem verilirdi.

1795'te Hasköy'de kurulan Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn (Beydilli, 2006: 516) ise kara ordusuna teknik elemanlar yetiştirmek üzere açılmıştı. Bu mühendishane batı mekteplerine benzer şekilde ilk yükseköğretim kurumudur. Mühendishânelerin kurulması ile artık Osmanlı bilimi, Batı'ya açılmıştı. Sultan III. Selim zamanında açılan mühendishane yine kendisi zamanındaki reformlara (Nizam-ı Cedit) tehdit oluşturacaktır. Nitekim Kabakçı Mustafa ayaklanmasında, öldürülen yenilikçiler arasında mühendishane hocaları da vardı (Tekeli, 1999: 52). Batı'nın askerî kurumlarını örnek alma çabaları, Sultan III. Selim'in reformları ile hız kazanmışsa da geleneksel Osmanlı kültürünün tepkisi ile bir kez daha sekteye uğratılmıştı (Mardin, 1997 : 11).

Selefi III.Selim'den sonra tahta geçen Sultan II. Mahmud'un tahta çıkışına vesile olan ve sadrazam yapılan Alemdar Mustafa Paşa kontrolünde, Nizâm-ı Cedit, farklı bir adla yeniden yürürlüğe konulmak istendi. Ancak bu girişim, yeniçerilerin isyanı sonucunda Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle sona erdi. Sultan II. Mahmud'un yeniden reformlara girişmesi için devletin başına türlü gaileler açan Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırması elzemdi. Böylelikle yapılacak reformların sürekliliği için devletin yapısı güçlendirilmeliydi. Bu doğrultuda devlet kontrolünü sağlamak üzere yeni usuldeki askeri ve sivil memurları yetiştirmek amacıyla yeni eğitim kurumlarına ihtiyaç vardı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile öncelikli olarak *Asâkîr-i Mansure-i Muhammediye* adıyla yeni bir tarzda ordu kuruldu. Sultan II. Mahmut zamanında açılan yeni eğitim kurumları askerî alana yöneliktir. *Tıbhane-i Âmîre, Cerrahhane-i Mamure*

ve *Mekteb-i Ulûm-u Harbiye* askeri alanda açılan okulların başlıcalarıdır. Tanzimat öncesi kurulan bu yeni öğretim kurumlarının amacı nitelikli subay yetiştirmektir.

Devletin kalkınmasının askeri yönden yeterli olamayacağını düşünen II. Mahmut halkın eğitimi konusunda en somut adımları da kendisi atmıştır. Şubat 1839'da Meclis-i Umûr-ı Nâfia tarafından hazırlanan layihada eğitimdeki karmaşıklığın nedenleri vurgulanarak mevcut eksikliklerin ortadan kaldırılması amacıyla önemli kararlar alınmış ve sıbyan mekteplerinin üstünde olan rüşdiye mektepleri açılmıştır.

Sınıf-ı Sâni adıyla Sıbyan Mektepleri'nin üstünde ve meslek okulu olma özelliği taşıyan ilk Rüştiye, *Mekteb-i Maârif-i Âdlî*'dir. İdaresi için *Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti* kurulan bu okulun ders programında Tarih dersi de yer alıyor ve diğer derslerde olduğu gibi Fransızca okutulmak isteniyordu (Unat, 1964: 43).

1845'te toplanan Muvakkat Maârif Meclisi'nde alınan kararla rüştiyelere, sıbyan okullarının üstünde *Dârülfünun*'a öğrenci yetiştiren orta dereceli mektep hüviyeti kazandırılmıştı. 1846'da *Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti*'nin kurulmasıyla rüştiyelerin sayısı artmaya başlamıştır.

Zaman içinde öğrenim süreleri değişen rüştiyelerin 1869 *Maârif Nizamnâmesi* gereği öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. *Nizamnâmenin* Rüştiye Mektepleri ile ilgili maddeleri, II. Abdulhamid zamanında birtakım düzenlemeleri gündeme getirmiştir.

BÖLÜM IV

4.RÜŞTİYE MEKTEPLERİNİN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE YAYGINLAŞMASI

4.1. Rüştîyelerin Kuruluşu

Sıbyan Mektepleri ve medreselerden oluşan Osmanlı Devleti klasik eğitim kurumları, XVI. yüzyıldan itibaren modern bilimler karşısında önceki üstünlüğünü kaybetmiştir. Bu okulların temel dini bilgiler vermek ve okuma-yazma becerisi kazandırmaktan başkaca bir işlevi kalmamıştı. XIX. yüzyılın ortalarına doğru modern dünyada olup bitenler, Osmanlı Devleti'nin de dikkatini çekiyor; kendi içinde değişimi ve dönüşümü sağlayacak atılımlar yapmayı zorunlu kılıyordu. Dini bilgiler temelli bu okullarda “ insanı ahirette kurtuluşa eriştirecek ” anlayış hakim olduğu halde “ insanın dünyada mutlu ve müreffeh olmasını sağlayacak fen ve ilme ” gereken değer verilmemişti (Aydın, 2014: 238).

II. Mahmut'un bizzat açtığı rüştîyeler, kendisinden sonra açılacak yeni statüdeki okullarla Osmanlı modernleşmesinin başlangıç safhasını oluşturacaktır. Böylelikle II. Mahmut eğitimde Sıbyan Mektepleri'nin yetersizliği üzerine eğitimle ilgili layihalar hazırlanmasını istemiştir. Padişaha sunulan öneride Sıbyan Mektepleri'ne yeni bir uygulama getirilerek ilk basamağına “ sınıf-ı evvel ”, ikinci basamağına ise “ sınıf-ı sâni ” adı ile yeni tarzda okul teklif edilmiştir.

II. Mahmud bu adlandırmayı uygun bulmayarak, “sınıf-ı evvel” denen mekteplerin adının “ *iptidâi* ”, “ sınıf-ı sâni ” denen mekteplerin adının ise, çocukların *sinn-i rüşde* gelinceye kadar okuyacakları ve ancak buradan çıktıktan sonra rüşdleri sabit olacağı düşüncesiyle, yeni mekteplerin adının “ rüştiye ” olmasına karar verilmiştir (Demirel, 2002: 44). Böylece Rüştiye, Osmanlı eğitim sistemine ilk adımlarını atmış bulunmakta olup Sıbyan Mektepleri'nin üzerindeki yerini almış oluyordu. Osmanlı eğitim sisteminin yenilik arayışları rüştîyeleri şekillendirmekte kuşkusuz etkili olmuştur.

Mekteplerle ilgili yenilikler yapılmadan önce mekteplerde dünya ile ilgili bilgilerden başka dini bilgiler de vardı. Ancak bu bilgiler yetersizdi. Yabancı dile yer vermiş olan yüksek askeri okulları ve yüksek dereceli mekteplere öğrenci hazırlamak ve devlet dairelerine memur yetiştirmek için yeni öğretim kuruluşlarına acil ihtiyacın olması Rüştiye Mektepleri'nin kurulmasına vesile olduğunu da burada belirtmek gerekir.

İlk açılan ve kendine özgü yönleri bulunan Rüştîye Mektepleri, *Mekteb-i Maârif-i Âdliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye*'dir. Genel Rüştîyeler ise Şubat 1839'da kurulmaları kararlaştırıldığı halde, 1846'dan sonra açılmaya başlanmıştır. Bu ilk rüştîyelerin temel olarak ilkokul durumundaki sıbyân mektepleri ile meslek okulları arasında üçüncü sınıf bir mektep olarak öğrenci hazırlaması ve yetiştirmesi amaçlanmıştır.

Tanzimat devri başlarında öğretime başlayan Mekteb-i Maârif-i Âdliye, özellikle sivil memur yetiştirmeyi amaçlayan ve II.Mahmud'un mahlası “*adli*” olduğundan bu adı alan rüştîyedir (Akyüz, 2015: 148). Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye ise gerek halka gerek memur olacaklara yanlış yazı yazabilme, bir konuyu kaleme ele alabilme öğretimi yapmak üzere kurulmuştur (Akyüz 2015: 149). Öğrenciler on sekiz yaşlarına kadar bu okulda kalabileceklerdi (Akyüz, 2015: 148-149). Bu atılan adımlarla birlikte Osmanlı eğitim sistemi günlük yaşamda etkili olan pratik ihtiyaçlara cevap vermek üzere nitelikli eleman yetiştirmeyi hedeflemiştir. Böylece Mekteb-i Maârif-i Âdliye'nin önemi ön plana kendiliğinden çıkmaktadır.

4.1.1. Mekteb-i Maârif-i Âdliye

5 Şubat 1839 (H.21 Zilkade 1254) tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye Nâzırlığı'na atanan Es'ad Efendi (Cevad, 2002: 16) açılması kararlaştırılan Rüştîye Mektepleri'nin ilk örneğini açmak için bir nizâmname hazırladı. 11 Şubat 1839 (H.27 Zilkade 1254) tarihinde Sultan II. Mahmud'un iradesi ile yayınlanan bu nizâmnamede, rüştîyelerin ilk örneğini oluşturacak okul, padişahın isteği doğrultusunda, *Mekteb-i Maârif-i Âdliye* olarak isimlendirilmişti. (Demirel, 2002: 46). Okulun ismi, padişah II. Mahmud'un maslahı Adlî olduğundan Mekteb-i Maârif-i Âdlî olmuştur (Sungu, 1941: 212). Bu okula halk arasında Mekteb-i İrfaniyye veya Mekteb-i İrfan isimleri de verilmiştir (Sungu, 1941: 215).

Es'ad Efendi'nin hazırladığı nizamnâmede okulla ilgili bilgiler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Buna göre *Berrî-i ve Bahrî-i Asâkir-i Şâhâne* (Kara ve Deniz Askeri Okulları) için çeşitli mektepler açıldığı halde *ilmiye ve kalemiye* yani bürokraside çalışan kâtiplerin yetiştirilmesi için bir okul açılmamıştır (Doğanay, 2011: 20). Dolayısıyla kâtipler sekiz on yaşına kadar Mahalle Mektepleri'nde yalnız Kur'ân öğrenmekte ve sülûs yazısı biliyorlardı. Arapça, Farsça, Dâhiliye ve Hariciye Nezâretleri için ise gerekli matematik ve coğrafya ilimlerini bilmiyorlardı (Doğanay,

2011: 20). Dolayısı ile kâtiplerin girdikleri dairelerde yeterli olmayan eğitimlerini tamamlamak için ciddi tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur.

Nizamnâmede açılacak okulun yeri Bâb-ı Âlî civarı olarak belirlenmiştir. Ayrıca okul binasında olması gerekenler de belirtilmiştir. Binada namaz kılmak için mescit şeklinde bir yer; Arapça, Farsça ve ileride Fransızca derslerinin okutulacağı altı adet dersane, kütüphane, depo, 100 kadar öğrencinin yatabileceği bir koğuş yer alacaktır. Arapça, Farsça ve Fransızca hocaları ile müdürün oturup dinlenebilecekleri birer oda, sülüs, dîvânî, rik'a ve siyâkat hocalarına yazı yazdırmak için uygun bir yer, öğrencilerin teneffüs yapabilecekleri ve kahve içebilecekleri oda ve mutfak binada yapılması planlanan yerlerdir. Dershanelerde hocalar için döşemeli yüksek bir yer ve karşlarına öğrenciler içinde birbirinden yarımşar veya 75-90 cm arasında yükseklikleri olan üç kat kavisli oturaklar ve önlerine çekmeceli rahleler konulacak şekilde planlanmıştır (Doğanay, 2011: 20).

Nizâm-nâmeye göre okul üç sınıftan oluşacak ve öğrenciler eğitim seviyelerine göre seçilecekti. Öğrenciler her yıl düzenli olarak sınava tâbi tutulacak ve başarılı olan öğrenciler, buldukları sınıflara göre ödüllendirileceklerdi. Buna göre birinci sınıftaki başarılı öğrencilere yüz elli, ikinci sınıftakilere yüz, üçüncü sınıftakilere elli kuruş ödül verilecekti (Demirel, 2002: 47).

Mekteb-i Maârif-i Âdliye için, Sultan Ahmed Camii'ndeki Sıbyan Mektebi tahsis edilmişti. Bu okul padişahlar tarafından büyük camilerin yanında yaptırılan ve Mekâtib-i Selâtin olarak isimlendirilen Sıbyan Mektepleri'nden biriydi. Mekteb-i Maârif-i Adliye, çeşitli binalar ve programlar değiştirerek 1862 yılına kadar eğitimini sürdürmüş, 1862 yılında, Rüştîye Mektepleri'nden kalemlere çıkarılacak son sınıf öğrencilerini hazırlama fonksiyonunu Mekteb-i Aklâm'a (Koçer, 1991: 45) bırakmıştır. Diğer sınıfların öğrencileri de rüştîye itibar edilerek, mevki ve genişliği göz önüne alınarak Dâr'ül-Maârif Mektebi'ne nakledilmişlerdir.

Öğrenciler, Bâb-ı Âlî ve Bâb-ı Defterî kalemlerinde bulunan stajer memurlar ve çalışan memurların çocukları arasından seçilecektir (Doğanay, 2011: 21). İstekli kişiler bir dilekçe ile Mekâtib-i Rüştîye Nâzırı'na müracaat edeceklerdir. Memur olanların maaşı aynen devam edecektir. Bununla beraber devlet daireleri seçecekleri memurlarını bu mektep mezunları arasından belirleyecektir. Adaylar, memuriyete girmeden önce ilk olarak kendi hocaları tarafından yapılan sınavı geçmek zorunda idiler. Bundan sonra ise daire amirlerinin de bulunduğu komisyon tarafından yapılan sınavda başarılı olmak zorundadırlar.

Öğrenci sayısı 100 yatılı, 100 gündüzlü olarak belirlenmiştir. Bunlardan fakir ve kimsesiz olanlarla evleri uzakta olanlar okula yatılı alınacaktır. 18 yaşını geçmiş öğrenciler kesinlikle mektebe alınmayacaktır. Okulun çalışma saatleri güneşin doğuşundan bir saat sonra başlayacak ve akşam namazından bir buçuk saat önce bitecektir (Doğanay, 2011: 21).

Okulun programına bakıldığında Arapça Sarf ve Nahiv, Farsça ve Tuhfe-i Vehbi, Gülistan Hat (ve çeşitleri: Sülüs, Divanî, Rik'a, Siyakat) Kara Cümle, Darp, Taksim, Türkçe İnşa dersleri görülmektedir. Fransızca dersi de gerekçesiyle birlikte belirtilmiştir. Riyaziye, Hendese ve Coğrafyaya dair Arapça ve Farsça'dan tercüme kitaplar varsa da bu ilimlerde Avrupa daha ileri olduğundan bu derslerin okutulması için Fransızca dersi gerekli görülmüştür. Fransızca gramer olarak Arapça'ya benzediğinden bu dersden sonra Fransızca öğretimi yapılacaktır. Ayrıca Fransızca'nın öğretiminde harfler öğretildikten sonra masal kitaplarıyla uğraşılmayarak Gramer okunacak ve daha sonra Hendese, hafif Coğrafya, Tarih ve politikayla ilgili kitaplar okutulacaktır.

Öğrenciler her sene düzenli olarak Muharrem ayının başlangıcında ve devletin ileri gelenlerinin huzurunda okudukları dersler, hüsn-i hat, ilm-i inşâ ve çeşitli fenlerden sınava alınacaktır. Sınavlarda başarılı olan öğrencilere verilecek ödüller de belirtilmiştir. Birinci olan öğrenciye 500 kuruş ve altından iftihar nişanı, ikinci olana 400 kuruş ve daha aşağı nişan, üçüncü olana 300 kuruş ve daha da aşağı olan bir nişan verilecektir (Doğanay, 2011: 21).

Nizamnâme'ye göre ceza yöntemi hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre nedensiz okula devam etmeyenlere ceza verilecek ve gerektiğinde okuldan uzaklaştırılacaktır. Öğrencilere, Asâkir-i Mansûre erlerinin maaşı kadar bir maaş verilecek ve giyecek, yiyecek ve kırtasiye masrafları devlet tarafından ödenecektir (Doğanay, 2011: 21). Okulun tüm masrafları ise Mansûre Hazine-i Celilesi tarafından karşılanacaktır. Bu okulların yetersiz kaldığı görülünce Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye okulları devreye girmiştir.

4.1.2. Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye

Yoğun talepten dolayı Mekteb-i Maârif-i Adliye'nin kapasitesinin yetersiz kalması nedeniyle, ikinci bir şubeye ihtiyaç duyuldu. İkinci şube Süleymaniye Camii'nin yanında bulunan Sultan Mektebi'nde, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye adıyla açıldı (Unat, 1964: 42).

Bu iki caminin yanında bulunan Sultan Mektepleri kapatılmamış, Rüştiyeler'in ilk kademesi olarak öğretime devam etmişlerdir. Bu durum yeni açılan iki okulun iki kademedен oluşmasına neden olmuştur. Birinci kademeyi Selâtin Mektebi, ikinci kademeyi ise Rüştiye Mektebi sınıfları oluşturmaktaydı (Demirel, 2002: 48). Birinci kademe dört sınıftan müteşekkildi ve bir üst sınıfın derslerine sınavla geçiliyordu. Birinci kademe Sıbyan Mektepleri ile aynı hüviyetteydi (Ergin, 1977: 325). İkinci kademenin öğretim süresi üç yıldır. Buradaki eğitimlerini tamamlayanlar, Tıbbiye, Harbiye ve Mühendishâne gibi yüksekokullara gitmeğe hak kazanıyorlardı (Ergin, 1977: 336). İsmi geçen yüksekokullar aynı zamanda askeri okullardı. Bu mektebin ders programına da ilerleyen dönemde yazı derslerinin yanında Arapça, Fransızca, Geometri, Coğrafya ve Tarih dersleri de eklenmişti. Sivil okulların kurulup geliştirilmesine yönelik atılan bu ilk adımlarda, gerek bu iki okulun kendi bünyelerinde ve gerekse genelde, nispeten bir hiyerarşi görünümü vardır. Ancak ne Sıbyan Mektepleri için ne de bu iki okul için modern anlamda, yaş ve bilgi derecesine göre ayrılan sınıflar mevcuttu (Somel, 2015: 36).

İlk kısımdaki öğrenciler ise mülâzim (Pakalın,1993:611) olarak adlandırılmaktaydılar. Okulun öğrencilerini kalemlerdeki stajyer memurlar ve dışarıdan alınan öğrenciler oluşturmuştur.

Mekteb-i Maârif-i Adlî öğrencileri hali vakti yerinde ileri gelenlerin çocukları iken Ulûm-ı Edebiye öğrencileri çoğunlukla esnaf ve sanatkârların çocuklarıydı. Maârif-i Adlî'de öğretim yeşil oda, sarı oda ve mavi oda denilen ayrı ayrı dersanelerde yapılırken Ulûm-ı Edebiye'de büyük kubbeli bir salonda her sınıfa ait sıralar bir köşeye konularak yapıldı (Unat, 1964: 42). Söz konusu bu durum sosyal sınıfların eğitim sistemi üzerindeki etkilerine güzel bir örnektir.

Bu mektepler açıldıktan sonra kalemlere girecek efendilere bu mekteplerde öğrenim görmeleri şart koşulmuş ve Bâb-ı Âlî ile Maliye Nezâreti'ne devam eden efendiler de sabahları okula gideceklerdir. Mezun olacak öğrenciler Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Odası, Mektubî Sadr-ı Âli, Maliye ve Dâhiliye nezâretleri kalemlerine tayin edilecekti. Okul mezunlarının başladıkları kalemlerde itibarları yüksek oluyordu (Ergin, 1977: 329).

Mekteb-i Maârif-i Adlî için 1856 / 1857 (H. 1273) yılında hazırlık sınıfı olan Mekteb-i Maârif-i Adlî İdâdîsi açılmış ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye kapatılmıştır. (Sungu, 1941: 216) Bu durum bu tarihlerde rüşdiyelerin sayısı arttığından iki mektebe

ihtiyaç kalmadığı ve öğrencilerin niteliğini arttırmak için idâdî açıldığı fikrini vermiştir. Böylece eğitimde nitelik sorunu erken bir dönemde kendini göstermiştir.

4.2. Rüştiyelerin Gelişimi ve Yaygınlaşması

II. Mahmud'un ölümünden sonra oğlu Abdülmecid, reform hareketlerine babasının bıraktığı yerden devam etmiştir. Sultan, iktidarının ilk yıllarında II. Mahmud'un zamanında ortaya çıkan Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyani ile yeniden uğraşmıştır. Kendisi Nizip Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti'nin geleceğini kurtarmak için Tanzimât Fermanı olarak bilinen Gülhâne-i Hatt-ı Hümayûn'u 3 Kasım 1839'da ilan etti. Ferman'ın hazırlanmasında asıl rolü Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa oynamıştır. Ferman; Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliği, iltizâmın ve bu sebepten oluşan suistimallerin kaldırılması, orduya sürekli ve düzenli asker alınması, suçla itham edilen kişilerin adil ve açık muhakemesi ve kanun önünde her dinden kişilerin eşit kabul edilmesi gibi maddeleri içermektedir (Lewis, 2004: 106-107).

Tanzimât Fermanı'nda eğitimle ilgili bir maddeye ne yazık ki rastlanmamıştır. Fakat fermanda eğitim konusunun geçmemesi devlet adamlarının bu konuyla ilgilenmedikleri anlamına elbette gelmemektedir. Eğitimde yenilik ihtiyacı daha XVIII. yüzyılda anlaşılmiş ve ordu için medreseler dışında batı usûllerine göre teknik ve meslek okulları açılmıştı (Karal, 1995: 168). Ancak fermanda olması istenen reformların gerçekleşebilmesi için ülkede yeterince aydın ve memur kadrosunun bulunması gerekiyordu. Dış siyasette Mısır Meselesi'nin çözümlenmesi (1840), Boğazlar üzerinde Londra Anlaşması'nın imzalanması (1841) Osmanlı hükümetine ülkenin iç sorunlarıyla ilgilenme ve yeniliklere yönelme fırsatı verdi. Tanzimât Fermanı'nın mimarı Mustafa Reşid Paşa yapılacak reformların geleceğinin garantisi olarak eğitimi ve dolayısıyla batılı tarzdaki okullardan yetişecek gençleri görüyordu. 1846'da Mustafa Reşid Paşa'nın sadrazam olması eğitim alanındaki girişimleri daha da kolaylaştırdı. Ayrıca Mustafa Reşid Paşa için çağdaş bir eğitim sisteminin oluşturulması tarihi bir gereklilik olduğu kadar devlet için bir yaşam mücadelesi anlamına geliyordu (Kodaman, 1991: 9).

Eğitim konusu sultan Abdülmecid için de selefi babası kadar önem taşıyordu. Sultan Abdülmecid, 1845'te Bâb-ı Âlî'yi ziyaret ettiği sırada fermanda tasarlanan reformların askerî alan hariç gerçekleşmediğini belirterek devlet adamlarının dikkatini bu konuya yöneltmiş ve gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir. Bu hatt-ı hümayûn üzerine Bâb-ı Âlî harekete geçerek ülkenin imar ve ıslahı işlerini yürütmek için

“*Meclis-i Muvakkat ve Mecâlis-i İmâriye*” isimleriyle İstanbul ve taşrada çeşitli meclisler kurma çalışmalarına başladı. Bu meclisler arasında eğitim işleriyle ilgilenecek ve cehaletin ortadan kaldırılması için uğraşacak Meclis-i Maârif-i Muvakkat kuruldu. Kurulma sebeplerinden biri Mekâtib-i Rüştiye Nezâreti’nin eğitim alanında istenilen yenilikleri gerçekleştirememiş olması görülebilir (Kodaman, 1991: 10). Burada eğitimde nitelik sorunu bir kez daha karşımıza çıkmış bulunmaktadır.

Bu meclis haftada iki kez toplanacak ve kaleme aldığı mazbataları Meclis-i Vâlâ’ya bildirecektir. Meclis-i Maârif-i Muvakkat tarafından hazırlanan ve Meclis-i Vâlâ’ca onaylanan ilk lâyhada birinci derecede Sıbyan Mektepleri’nin ıslah edilmesi, ikinci derecede Rüştiye Mektepleri’nin dini usûllerle ilgili olarak tüm insanlık için gerekli ilim ve fenlerin talim edildiği yerler olarak ve zamanın ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi ve üçüncü derecede bütün Osmanlı tebaasının yararlanabileceği yatılı bir Dâr’ül-fünûn inşâsı ve bu maddelerin düzenlenmesi ve fiile çıkarılması ile ilgilenecek ve bu hususta vuku bulacak durumları müzakere etmek üzere *Meclis-i Maârif-i Umûmiye* adında bir daimî meclis teşkil edileceği belirtilmiştir (Doğanay, 2011: 26). Bu lâyiha 21 Temmuz 1846 (H. 27 B 1262) tarihinde Takvim-i Vekâyî’de yayınlanmıştır.

Layiha ile eğitim artık yavaş yavaş sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır. Avrupa eğitim sistemi ile benzerlik gösteren Osmanlı eğitim sistemi üç kademeye ayrılmıştır. Ayrıca rüştiyelerin eğitim kurumları içindeki durumu daha da belirgin hale getirilmiş ve Dâr’ül-fünûn’dan önce ikinci kademe olarak gösterilmiştir (Kodaman, 1991: 11).

Daimî Meclis-i Maârif-i Umûmiye kurularak Osmanlı Devleti’nde doğrudan eğitim işleriyle ilgili ilk kurum ortaya çıkmış oldu (Unat, 1964: 119). Bu Meclis, Meclis-i Vâlâ ve Hariciye Nezâreti’nin denetimine verilmiştir (Akyıldız, 1993: 68). Meclis-i Maârif-i Umûmiye bir karar organı olup icra yetkisi yoktur. Sıbyan ve Rüştiye okullarından sorumlu Mekâtib-i Rüştiye Nezâreti varsa da daimi Meclis, Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti adıyla kendisine bağlı bir icra organı oluşturulmasını istemiştir (Kodaman, 1991:12). İstek üzerine Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti kurularak nâzırlığına Vakantüvîs Esad Efendi tayin edildi. Bu nezâret sadece icra organı olup Sıbyan ve Rüştiye okullarının yönetimine yetkiliydi (Kodaman, 1991: 12).

Yeni atanan nâzır ve muavinin; okulların vakıf gelirleri, yer ve mevkilerine göre hangilerinin Sıbyan hangilerinin Rüştiye olacağını belirlemeleri ve mekteplerin düzenlenmesi ve eksikleri varsa giderilmesini Meclis-i Maârif-i Umûmiye’ye bildirmek görevleriyle çalışmaya başlamaları kararlaştırıldı. 28 Mayıs 1847 (H. 12 C 1263)’de

Sıbyan Mektepleri'ne 6 - 10 yaş arası, Rüştiye Mektepleri'ne de 10 yaşın üzerinde bulunan çocukların alınması ve velilerin çocuklarını 4 - 5 yaşında da okula başlatabilmeleri sağlanması, 6 yaşını geçtiği halde çocuğunu okula vermeyen velilerin cezalandırılması, bunların tespit edilmesi ve Meclis'e bildirilmesi için gerekli görevlilerin tayin edilmesi ve yeterli ekonomik gücü olanların çocukları okula başlarken gerekli töreni yapmaları, Sıbyan Mektepleri'nin 4, Rüştiyeler'in ise 2 sene olarak tespit edilen öğretim süreleri sonunda her iki okul için bitirme sınavları yapılarak başarısız olanların bir süre daha okula gitmeleri ve Rüştiye Mektepleri'nde Akaid'den Birgivi Risâlesi, Sarf ve Nahv gibi Sıbyan Mektepleri'nin biraz üstünde derslerin okutulması kararlaştırılmış ve halka duyurusu yapılmıştır (Akyıldız, 1993: 235). Söz konusu bu kararlar Osmanlı eğitimi daha nitelikli bir hale getirmek amaçlanmıştır.

Başlangıçta İstanbul ve civarındaki büyük Sıbyan Mektepleri'nden 120 tanesinin Rüştiye Mektebi olarak seçilmesine karar verilmiştir. Fakat ekonomik sebepler ve öğretmen yetersizliği yüzünden hepsinin açılması mümkün olmamış ve 30 tanesinin açılabileceği düşünülmüş ve rüştiyelerin onların bir alt basamağı olan Sıbyan Mektepleri'nin düzenlenmesinden bir yıl sonra açılması daha uygun düşeceğinden ilk olarak Dersâdet'te 3, Üsküdar ve Tophane'de birer olmak üzere toplamda 5 rüştiyenin açılmasına karar verilmiştir (Tenger, 2005: 22).

İlk yeni rüştiye Kemal Efendi tarafından 25 Şubat 1847 (H. 9 Ra 1263)'de Sadâret'ten aldığı izin tezkiresiyle Davudpaşa'da açılmıştır (Bilim, 2002: 225). Diğer bir ismi de Davudpaşa Taş Mektebi'dir. Binası kubbeli ve eski bir taş mekteptir. Rüştiye Mektepleri giderek geliştiğinden bu mekteplerin muallim ihtiyacı daha da artmış ve öğretmen yetiştirmek için bir Dâr'ül-muallimîn açma çalışmaları başlatılmıştır. Bunun üzerine Sultan Mehmed (Fatih) civarında Mekkizade merhumun kabiri bitişiğinde bir bina inşâ edilerek 16 Mart 1848 (H. 10 R 1264) tarihinde Dâr'ül-Muallimîn'in resmi açılışı yapılmıştır.

Sonuçta Maârif-i Adliye ve Ulûm-ı Edebiye, Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti'ne devredilmiştir (Cevad, 2002: 40). Böylece Rüştiye Mektepleri tek çatı altında toplanmış oldu. İstanbul'da numûne olarak açılan bu beş rüştiye öğretime başladığı sıralarda öğrenci sayısı 30 - 40 iken rağbetin çok olması üzerine bu sayı 100'ü aşmıştır (Ünal, 2015: 12). Rüştiye Mektepleri'nin faydaları ortaya çıktıkça sayıları da artmaya başlamış ve 1849/1850 (H. 1266) yılında yeni bir Rüştiye Mektebi Kemal Efendi'nin teşvikiyle padişah Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından II. Mahmud türbesi arkasında inşâ ettirilmiştir. Bu okul, inşâatı tamamlandıktan sonra 20 Nisan 1850 (H. 7

C 1266) tarihinde Padişah Abdülmecid'in de katıldığı görkemli bir törenle açılmıştır. Bir süre sonra okula Dâr'ül-maârif ismi verilmiştir.

4.2.1. Maârif-i Umûmiye Nezâreti

II. Mahmud döneminde 1837 yılında yapılan ıslahatları yürütebilmek için Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Âdliye adı ile meclis kurulmuştu. Tanzimat Fermanı ile ilan edilen reformların uygulanması ve bunlara uygun kanunlar yapılması işi ise Meclis-i Vâlâ'ya verilerek yetki ve görevleri düzenlenmiştir (Seyitdanlıoğlu, 1999: 40).

XIX. yüzyıla kadar tüm mektep ve medreselerin Bâb-ı Meşihat makamına bağlı olduğu Osmanlı eğitim kurumları, yeni planlama ile II. Mahmud döneminde kurulan Meclis-i Umûr-ı Nâfia'ya verildi. Faydalı İşler Meclisi anlamına gelen bu meclis, eğitim ve öğretim işlerini böylece uhdesine almıştır.

Nitekim II. Mahmud, Meclis-i Umûr-ı Nâfia'ya sıbyan ve mahalle mektebi denilen mekteplerin düzeltilmesi ve onlara bağlı olarak yeni ve onların ikinci sınıfı olacak mekteplerin açılması ile ilgili bir layiha hazırlatmıştır (Demirel, 2002: 44).

Layihada Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde eğitimin ve ilmin çok yüksek olduğu fakat bazı sebeplerden dolayı bozulduğu ve bozulmaların ardından Harbiye, Bahriye, Tıp ve Hendese ilimlerine mahsus çeşitli mekteplerin açıldığı belirtilmiştir (Altınova, 2010: 24).

Layihada asıl ilk mektepler üzerinde durulmuş; bu mekteplerin ıslahı olmazsa diğer mekteplerin de amacına ulaşamayacakları belirtilmiştir. Layihanın en önemli konularından biri de sınıf-ı sâni olarak adlandırılan rüşdiye mekteplerinin açılması ve bu mekteplerden mezun olacak öğrencileri istedikleri yüksek mekteplere yerleşmesinin sağlanması idi.

Nitekim 29 Ocak 1839 tarihli Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn'a göre Mekâtib-i Rüştiye adıyla yeni okulun adı belirlenmiş oldu. Ancak gerek maddi kaynakların yetersizliği gerekse eğitimli eleman yokluğu sebebiyle rüştiyeler, XIX. yüzyılın ilk yarısında sadece birkaç tane açılabilirdi (Zürcher, 2003: 96).

Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın yayınladığı layiha doğrultusunda Mekâtib-i Rüştiye Nezâreti kurulmuştur. 5 Şubat 1839 (21 Zilkade 1254) tarihli Hatt-ı Hümayûn ile Mekâtib-i Rüştiye Nezâreti'ne İmamzâde Esad Efendi tayin edilmiştir (Altınova, 2010: 27).

Nezâret, Evkâf Nezâreti'nin bünyesinde müdürlük olup (Erdoğan, 1997: 260) bakanlık vasfı taşımamaktadır. Geleneksel medrese işleyişinden farklı olan Rüştiye

Nezâreti, modern eğitim teşkilatının ilk basamağı olması açısından önemlidir. (Kodaman, 1991: 6).

Sultan Abdulmecit'in Tanzimat reformlarının amacına ulaşması için gereken altyapının vakit kaybetmeden oluşturulmasının ikazı (Akyıldız, 1993: 229) üzerine 29 Şubat - 1 Mart 1845 (21 Safer 1261) tarihinde memleketin imar ve ıslahı işlerini yürütmek üzere din, ordu, bürokrasi mensuplarından ve aydınlardan oluşan Meclis-i Maârif-i Muvakkat adıyla geçici bir meclis oluşturulmuştur (Sakaoğlu, Nuri Akbayar, 2008: 298). Önce Sıbyan Mektepleri'nin sonra Rüştîye Mektepleri'nin usul-i diniye dairesinde herkes için öğrenilmesi zaruri olan ilim ve fenlerin faydalı olacağını içeren çalışmalardan başka Darülfünun açılması için düzenlemeler (Altınova, 2010: 30) yaparak yetkilerini kurulacak olan Meclis-i Maârif-i Umûmiye'ye devredecektir.

Maârif sahasında yapılacak reformları tasarlayıp planlamak için 27 Haziran 1846 (3 Recep 1262) tarihinde Meclis-i Maârif-i Umûmiye kurulmuştur (Demirel, 2002: 50). Ülkenin tüm eğitim işlerinin görüşülüp karar alma özelliğine sahip (Altınova, 2010: 30) Meclis-i Maârif, iki reformcu kuruluş olan Meclis-i Vâlâ ile Hariciye Nezâreti'nin denetiminde bulunuyordu. Önceleri Meşihât makamının elinde olan eğitim işlerinin bundan böyle adı geçen sivil kurumların denetimi altında olması laikleşme yolunda atılan önemli bir adımdır.

Kuruluş amacı ve görevi Meclis-i Muvakkat'ın aldığı kararları uygulamak ve maârifle ilgili reformlar yapmaktı. Böylece meclis, Osmanlı Devleti'ne maârif işlerinden doğrudan doğruya sorumlu ilk kuruluş olma özelliğini de taşımaktadır (Altınova, 2010: 33).

Daha sonra Meclis-i Mâarif-i Umûmiye, Evkâf Nezâreti'nin elinde bulunan tüm okulları bağımsız bir yönetime kavuşturmak için Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti adıyla kendine bağlı bir icra organı kurulması talebinde bulunur (Kodaman, 1991: 12). Artık Sıbyan Mektepleri'nin de idaresini alan nazırlığına yine Esad Efendi'nin getirildiği nezâret 31 Aralık 1846 (12 Muharrem 1263) yılında kurulur. Asıl rüştîyelerin kurulması Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti'nin teşekkülü ile gerçekleşecektir.

Maârifte kurumsal anlamda çeşitli düzenlemeler bu şekilde yapılmıştır. Düzenlemelerden maksat, eğitim sistemini modernleştirmek ve devletin eğitim sistemini modernleştirmek ve de eğitim politikasında kararlılığını ortaya koymaktı. Bu kararlılık II. Mahmut'un girişimleriyle başlamış, Sultan Abdulmecid ve Sultan Abdulaziz iktidarlarında da devam etmiştir. Ancak maârif alanında kurumlar, yetki alanı ve denetim mekanizmaları açısından karmaşık bir görünüme sahipti. Bu durum eğitim

işlerinin düzensiz ve kontrolsüz yürümesine sebep olacaktır. Özellikle 1856 tarihli Islahat Fermanı gereği gayr-i müslim tebaanın okul açmaları Osmanlı Devleti'ni yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Avrupalı devletlerin denetim ve gözetimi altında eğitim ve öğretim haklarından bütünüyle yararlanmaya başlayan gayr-i müslim cemaatler, geniş çapta eğitim faaliyetlerine girişmişler; ülkenin her tarafında milli ve dini özel okullar açmışlardır (Erdoğan, 1997: 278). Ülke genelinde yer alan okullaşma türlerindeki farklılıklara 1846'da açılan Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti yetersiz kalıyordu.

Nitekim, merkezi anlamda maârif teşkilatı oluşturulması 17 Mart 1857 tarihinde Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin kurulması ile olmuştur. Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye'nin dışındaki bütün okullar, bu yeni kurulan nezâretin denetimine verildi (Akyıldız, 1993: 62).

Maârif-i Umûmiye Nezâreti bakanlık düzeyinde ilk eğitim teşkilatı olma özelliğine sahiptir. Bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı'nın temellerinin atıldığı bu nezâret, maârif alanında çıkaracağı kanunlarla önemli bir yere sahiptir. Artık maârif alanında devlet teşkilatının birbirinden farklı yetki ve görevlere sahip olan karmaşası sona ermiş oluyordu.

4.2.2. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Analizi

Osmanlı eğitim tarihinde dönüm noktası oluşturan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, eğitim alanında hazırlanmış hukuki bir metindir. Aynı zamanda geç dönem Tanzimat bürokratlarının eğitime ve siyasete ilişkin tavırlarıyla Fransız eğitsel ideallerinin harmanlanışını yansıtan bir eğitim projesidir (Somel, 2015: 119).

Nizamnâme 5 bab, 3 kısım, 5 fasıl ve 198 maddeden oluşmaktaydı (Unat, 1964: 94 - 119). Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin ilk maddesi okulları, Mekâtib-i Umûmiye (Genel Okullar) ve Mekâtib-i Hususiye (Özel Okullar) olarak ikiye ayırmaktadır (Unat 1964: 96). Bu maddede Mekâtib-i Umûmiye'nin (Genel Okulların) idaresi ve gözetiminin devlete ait olduğu (Nezaret ve emr-i idaresinin) belirtilmiştir. Mekâtib-i Hususiye'nin (Özel Okulların) ise denetimi devlete, kuruluş ve yönetiminin ise kişi veya dini cemaatlere ait olduğu ifade edilmiştir.

Nizamnâmenin ikinci maddesi Mekâtib-i Umûmiye'yi (Genel Okullar) kapsamlı olarak tanımlamaktadır. Buna göre, okullar üç basamak halinde sınıflandırılmıştır. Birinci basamak Sıbyan ve Rüştiye, ikinci basamak İdadi ve Sultaniler, üçüncü basamak ise, Mekâtib-i Âli'ler yani Yüksekokullardır. Dolayısıyla Osmanlı eğitim sisteminde

eğitim kurumları; Sıbyan Mektepleri, Rüştiyeler, İdadiler, Sultaniler ve Yüksekokullar olmak üzere beş ayrı düzey olarak tanımlanmıştır (Unat, 1964: 96). Böylece genel eğitimi sağlayacak tüm okullar kısımlara ve farklı derecelere ayrılmış oluyordu.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin, 3 - 17 maddeleri muhtelit (karma) eğitimin yapılacağı Sıbyan Mektepleri ile yani ilköğretimin düzenlenmesi ve yeniden yapılandırılması ile ilgilidir.

Nizamnamede; her kasaba ve mahallede bir sıbyan mektebi kurulacağı, sıbyan mekteplerinde eğitim öğretim süresinin dört yıl, Müslümanlarla Gayr-i Müslim çocuklarının okullarının ayrı olacağı, sıbyan mekteplerinin inşa masrafı, tamirâtı, öğretmen ücreti ve diğer masraflarının yerel örgütler tarafından karşılanacağı, ilköğretime devam zorunluluğu, kız ve erkeklerin hangi yaş aralıklarında ilköğretime devam edecekleri saptanmış, ilköğretim çağındaki öğrencilerin isimlerinin tespiti mahalle ihtiyar heyetinin tasarrufuna bırakılmış, ihtiyar heyeti tarafından oluşturulan ve sıbyan mektebi hocasına teslim edilen okul çağındaki çocuklar listesinden, çocuğunu okula göndermeyen ebeveyn bir ayda en fazla üç kez olmak üzere uyarılacağı ifade edilmiş, uyarıya uymayan ebeveynin para cezasına çarptırılacağı ve okul çağındaki bir çocuğun hangi koşullarda eğitimden muaf tutulabileceği ve bu konuda cezai yaptırımın uygulanmayacağı durumlar belirtilmiştir (Unat, 1964: 96, 97, 98, 99). Özellikle ilköğretimin üzerinde durduğu nizamname, düzenli eğitimin ilk basamağını oluşturan bu okulların niteliğini ve sürekliliğini net olarak belirlemiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin, 18 - 32. maddeleri Rüştiyeler ile ilgilidir. Buna göre; rüştiyelerde öğrenim süresi, Kız ve Erkek Rüştiyeleri için dört yıldır. Daha sonraki maddelerde; Rüştiye Mektepleri'nin hangi şartlar altında ve nerelerde açılabilceği, müfredatları, rüşdiyelerde görev alacak öğretmenlerin mesleki açıdan nasıl bir biçimlenim taşıması gerektiği, bu okullar için gerekli olan masrafların nereden karşılanacağı ve okulların inşa planlarının Maârif tarafından gönderileceği "tesis olunacak mekatib-i rüşdiye ebniyesi Meclis-i Kebir Maârif"ten verilecek resme tatbiken inşa kılınacaktır" konusunda açıklamalara yer verilmiştir (Unat, 1964: 98, 99, 100).

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 33 - 41. maddeleri İdadiler'i tanımlar. Öğrenim süresi üç yıl olarak düzenlenen idadilere, rüştiye eğitimini tamamlamış Müslüman ve Gayri müslim erkek öğrenciler devam edebilecektir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin, 42 - 50. maddeleri Sultaniler ile ilgilidir.

Buna göre her vilayetin merkezi, olan şehir ve kasabalarda Sultani açılacaktır. Sultanilerde eğitim öğretim paralı olacak ve idadi mezunları Sultaniler'e kabul edilecektir. Rüştiye mezunları da ücretlerini ödemek şartıyla Sultaniler'in kısm-ı adi sınıfına kaydedilecektir.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 51 - 128. maddeleri Yüksekokullar ile ilgilidir. Bu bölümde, Mekatib-i Âliye denilen yüksekokullar tanımlanmış ve bilgi verilmiştir. Buna göre; Darümuallimin (Erkek Öğretmen Okulu), Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu), Darülfünun (Üniversite) ve Fünun ile Sanayi-i Muhtelif (Çeşitli Fen ve Sanayi Mektepleri) Mekatib-i Âliye sınıfına girer (Unat, 1964: 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109). İdadiler ve Sultaniler ile gerekli düzenlemelerin yapılması devlet çapında eğitimin yaygınlık kazanabilmesi için atılan adımlardır. Yine eğitimli gençlerin devlet görevinden başka edinebilecekleri meslek imkanını sağlayacak Fen ve Sanayi mekteplerinin nizamnamede tanımlanması mühimdir.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 129 - 130. maddeleri özel okullar ile ilgilidir. Buna öre özel okullar; Özel İslam Okulları ve Özel Gayrimüslim Okulları diye ikiye ayrılmaktadır. Özel Gayrimüslim Okulları da kendi içinde Cemaatler ve Patrikhaneler tarafından kurulan milli okullar, kişilerin kurdukları (eşhas) okullar ve ecnebi yani yabancı okullar olarak sınıflandırılmıştır. Devlet içinde farklı dinsel grupların Islahat Fermanı'nın öngördüğü üzere okullarının yapılandırılması bu madde ile ilgilidir.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 131 - 152. maddeleri maarif teşkilatının yapısı ile ilgilidir (Unat, 1964: 110, 111, 112, 113). Eğitimde kurumsallaşmayı sağlayarak karmaşanın önüne geçilmeye çalışılması belirtilmiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 153 - 177. maddeleri sınavlar, diploma ile çıkış belgesi ve okullara tanınacak hak ve ayrıcalıklara ilişkindir (Unat, 1964: 113, 114, 115, 116). Öğrencinin heves ve isteğini temin açısından adı geçen ilkenin konulması önemlidir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 178 - 191. maddeleri öğretmenler ile ilgilidir. Buna göre Mekâtib-i Umûmiye'de (Genel Okullar) çalışacak öğretmenler, Osmanlı tebaasından olacaktır.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin, 192 - 198. maddeleri maârif teşkilatının maliyesi ile ilgilidir. Bu maddeler genel anlamıyla, eğitimin bütçesi, eğitime devlet hazinesinden ayrılacak ödenek, halktan eğitim için alınacak yardım ve bağışlar, vakfiyelerden okullar için alınacak ödenek, sultani ve yüksekokul öğrencilerinden alınacak eğitim ücretleri ve para cezaları konularını kapsamaktadır (Unat, 1964: 118,

119). Maârifin en önemli sorunu tüm eğitim masraflarının karşılanması ile ilgili meselelerdir. Devletin eğitime katkısından başka yardım ve bağışlar yoluyla eğitime kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki devlet yaygın eğitim için gerçekçi finans yapılandırması yapamamış; halkın desteğine başvurmuştur. Yine vakıflardan alınacak yardımlara başvurulması kaynak oluşturmada problemin olduğuna işaret eder. Bu nizamnâme, bazı değişikliklerle birlikte 1913'e dek yürürlükte kalmıştır (Somel, 2015: 123).

4.2.3. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Rüştîye Mektepleri

Nizamnâmenin hazırlanmasında gerekçe, maarif reformu alanında alınacak önlemlerin yapısal niteliğini oluşturmaktır. Bu nizamnâmenin şekillenmeye başlamasında en önemli faktör, Batılılaşma sürecidir. Devletin hukuksal anlamda önemli adımlar attığı bu süreçte hem Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn hem de Islahat Fermanı devlete yeni bir istikamet sağlamıştır.

Özellikle Islahat Fermanı'nın tetiklediği eğitim reformu süreci nihayet 1869 tarihli Maârif Nizamnâmesi ile neticelenecek ve devlet ilk kez toplumun genel eğitimi konusunda inisiyatifini eline alacaktır (Somel, 2015: 76). Fermana göre yasal koşullar içerisinde tün tebaa, ayrıma tabi tutulmadan eşit statüde haklar tanınacağına altı çizilmiştir. Osmanlı geleneksel eğitim düzeninin eskisi gibi devam ettirilemeyeceği, sadece Müslümanların değil gayr-i müslim tebaanın da dikkate alınacağına adımları atılmıştır.

Böylece Sultan Abdülmecid'in saltanatı zamanında eğitim meselelerinin ele alınarak elzem reformların yapılması için *Muvakkat Meclis-i Maârif* (Geçici Eğitim Meclisi) kurulmuştur. Meclis, hazırlamış olduğu raporda öğretimin Batıdaki gibi üç kademeli olmasını ve okulların yönetimini sağlamak üzere bir daimi Maârif Meclisi'nin kurulmasını önermiştir. Bu öneri ile 1846'da kurulan Meclis-i Maârif-i Umûmiye, modern eğitimin yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır. Nihayet 1857'de Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin kurulması ile devletin eğitim idaresi, yeni kurulan nezârete entegre ediliyordu (Kodaman, 1991: 16).

1856 ve 1861 tarihli eğitim reform belgelerine göre Rüştîye Mektepleri'nin birer ortaokul işlevini ifa edememesi, bu okulların bir ilkokul olarak yetersizliği dahi şikâyet konusu olmuştur (Somel, 2015: 120). Hatta bürokrasiye düzgün yazı yazarların alındığı rüştîye mezunlarının bunu bile başaramadığı raporlarda belirtilmişti. Böylece rüştîye

mezunlarına bir sene süreli Mekteb-i Eklâm açılmış, daha sonra da üç senelik Mahrec-i Eklâm hazırlık okulu kurulması kararlaştırılmıştı (Ergin, 1977: 476).

Yine Sultan Abdulaziz döneminde devlet bürokrasisinde söz sahibi olanlardan Âli Paşa, 1869'da Girit'ten gönderdiği layihasında padişaha bazı konular hakkında bilgi verdikten sonra eğitim konusuna da şu şekilde değinmiştir:

“ Milletimizin eğitimini ve bilgisini gereken dereceye getirmeye pek çok çaba, emek ve para harcamamız da kesin bir zorunluluktur. Yoksa bu gerçekleştirilmezse dayanamayıp biteriz ve her nasıl etsek ve çevremize Çin Duvarı gibi hisarlar çeksek yine bilgili kavimler bize üstün gelir, giderek her şeyi elimizden alırlar. Fakat biz, milletimizi eğitelim, bu gerçekleşinceye değin şimdiki usullerimizi tutup gidelim ve Hristiyanlara yeniden istihdam ve bereket kapısını büsbütün açmayalım dersek, bu da mümkün olmaz ” (Altınova, 2010: 43).

Devletin önde gelen isimlerinin eğitim üzerine böyle mühim düşünceleri, yayınlanacak nizamnâme ile eğitim alanındaki reformlara katkı sağlayacaktır.

Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim tarihinin bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu nizamnameyle başkentte mevcut olan ve taşrada kurulması düşünülen okullar tek bir kapsayıcı kanun dairesinde bütünleştiriliyordu. Bâb-ı Âlî'nin eğitim danışmanlığını üstlenmiş görünen Fransız Eğitim Bakanı Jean Viktor Duruy'un etkisiyle şekillenen nizamname, hukukî bir metin halinde 1 Eylül 1869'da yayımlanmıştır.

Nizamnamenin Eylül 1869'dan önce kabine mazbatasına ilâştirilerek sunulan resmî gerekçe belgesinde doğa bilimlerinin ve eğitimin dünyadaki refahın temel kaynakları olduğu belirtiliyordu (Somel, 2015: 119). Ticaret ve sanayinin gelişmesi bilim ve eğitim sayesinde mümkün olacağı; bunu sağlamak için de eğitim kurumlarının yeniden tanzim edilmesinin altı çiziliyordu.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, getirdiği hükümlerle ilköğretimden yükseköğretime eğitimin yeniden yapılandırılması için yürütülecek eğitim politikalarının ilkelerini belirlemiştir. Nizamnameye göre rüştiyelerin nerelerde ve hangi koşullarda açılacağı Osmanlı millet yapısı göz önünde bulundurularak rüştiyelerle ilgili 15 maddesi (18-32) şöyle kararlaştırılmıştır:

- 1- Beş yüz evden fazla olan bir kasaba halkının hepside Müslüman ise yalnız Müslüman, yalnız Hristiyan ise Hristiyan olanlara birer rüştiye okulu açılacaktır. O kasaba halkı İslam ve Hristiyan karışık ise Müslümanlar için ayrı Hristiyan için ayrı

olmak üzere iki rüştiye okulu açılacaktır. Bu şekilde İslam ve Hristiyan karışık halkı olan kasabada hangi sınıf halk 100 evden fazla ise o halk sınıfı için rüştiye sınıfı açılacaktır (18. Madde). Nizamnâmede böyle bir hükmün yer alması dönemin siyasi ideolojisi Osmanlıcılığın dayandığı ruh, Tanzimat Fermanı'na göre eğitimde eşitlik ilkesini pekiştirmektedir.

- 2- Rüştiye okularının yapım, öğretmen ve hademelerinin maaş vs. gibi çeşitli masrafları Vilâyet Maârif İdaresi sandığından karşılanacaktır (19. Madde).
- 3- Rüştiye binalarının inşâsı Meclis-i Kebîr-i Maârif'in vereceği plana uygun olarak yapılacaktır (20. Madde).
- 4- Her Rüştiye okulunun öğrenci sayısına göre birer veya ikişer muallim-i evvelî veya sânisî olacak ve bunlar muallim nizamnamesine uygun olarak seçilip tayin edilecektir. Ayrıca her rüşdiyenin bir mubassır ve bevvabı olacaktır (21. Madde).
- 5- Rüştiye muallimi evvelîleri 800, muallimi sânisî 500, mubassır 250 ve bevvâb 150 kuruş maaş alacaktır. Diğer masraflar için yıllık 4000 kuruş tahsisat verilmiş ve dolayısı ile bir rüşdiyenin yıllık masrafı 40000 kuruş olacaktır (22. Madde)
- 6- Eğitim öğretim süresi dört yıl olarak tespit edilen rüştiyelerde şu dersler okutulacaktır: Mebâdi-i Ulûm-ı Diniye (Dini İlimlerin İlkeleri), Lisân-i Osmani Kavâid-i, İmlâ ve İnşâ, Tertib-i cedide üzere Kavâid-i Arabiye ve Farisiye, Defter Tutmak Usûlü, İlm-i Hesâb, Tersim-i Hutût, Mebâdi-i Hendese (Geometrinin İlkeleri), Tarih-i Umûmî ve Tarih-i Osmani, Coğrafya, Jimnastik. Ayrıca okulun bulunduğu yerde konuşulan mahalli dil, ticaretin yoğun olduğu yerlerde zeki olan öğrencilerden istekli olanlara dördüncü sene Fransızca dersi verilecektir. Din bilgisine ilişkin dersler her milletin kendi dili üzerinde verilecek ve kendi dilleri okutturulacaktır (23. Madde)
- 7- Programda yer alan derslerde değişiklik yapılması zaruri hale gelirse bu, Maârif Nezâretinin izni ve *Meclis-i Kebîr-i Maârif*'in görüş ve onayı ile gerçekleşecektir (24. Madde)
- 8- Müslüman ve gayr-i müslim rüştiyelerinin tatilleri Ağustos ayının başından üçüncü haftasının başına kadar 22 gün devam eder. Her Rüştiye Mektebi'nin Temmuz başlangıcında dersleri tatil olunup 15 gün müzakere yapılır. 15 Temmuzdan ayın sonuna kadar geçen süre imtihana mahsus olup imtihanların bitiminde okul tamamen kapanıp 23 Ağustosta tekrar açılacaktır. İslam rüştiyelerinde Ramazan ayının üçüncü haftasında Şevval'ın birinci haftasının sonuna kadar 15 gün, Kurban Bayramı için bir hafta ve normal eğitim zamanlarında Cuma günü gibi özel gün ve

bayramları tatildir. Müslüman ve gayr-i müslim rüştiyeleri padişahların tahta çıkış gününde tatildir. (25. Madde)

- 9- Rüştiye öğrencilerinden sınavlarda başarılı olanlar, sınavsız olarak idadilere kaydolacaklardı. Başarısız olanlar ise isterlerse bir yıl daha rüştiyede okuyacaklardı. (26. Madde)
- 10- Büyük kentlerde halkı İslam ise yalnız İslam, Hristiyan ise yalnız Hristiyanlar için birer Kız Rüştiyesi açılacaktır. Halkı karışık ise Müslüman ve Hristiyanlar için ayrı rüştiyeler açılacaktır. (27. Madde)
- 11- Kız Rüştiyeleri'nin hocaları kadın olacak, fakat kadın öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı ve terbiyeli muallim tayin edilecektir. (28. Madde) (Aydın, 2014: 240)

Böylece ilmiye sınıfının elinden alınan eğitim, nizamname ölçü alınarak devletin kontrolü altında yeniden yapılandırılıyordu. Nizamnâmede kızların eğitiminin gözetildiği Kız Rüştiyeleri'nin açılması hükmünden anlaşılmaktadır. Kız Rüştiye Mektepleri hocalarının yetiştirilmesi için tedbirlerin alındığı görülmektedir.

Bundan başka Rüştiye muallimlerine maaş bağlanması ile artık eğitimcinin kurumsal bir statü kazandığını da göstermektedir. Böylece düzenli maaş alan ve gelire sahip olan muallim itibarlı konuma da getiriliyordu.

Taşrada Vilâyet Maârif İdaresi'nin kurulması ile artık Maârif Nezâreti'ne bürokratik şubeler oluşturuluyordu. Böylelikle maârif yönetimi taşrayı da kapsıyordu. Bundan başka bu mekteplerin muhtelif masraflarının Vilâyet Maârif İdaresi tarafından karşılanması, kamuya dayalı anlayışın altını çizirken yerel kaynaklara yönelmenin olduğunu göstermektedir.

Bir Rüştiye Mektebi'nin yıllık masrafının belirlenmesi, devletin başta bu mektepler olmak üzere diğerleri için de bütçe- finans yönünden mali boyutları dikkate almıştır.

Mektep bina planlarının devletin uygun gördüğü plan dahilinde yasal çerçeveye dayandırılması merkezi sistemin işlerliği açısından önemlidir.

Nizamnâme ile Rüştiyeler'in sayıca artması, eğitim sisteminde değişiklik yapılmasını 1881 yılında Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin ihtiyaca cevap vermemesi üzerine yeni bir program hazırlanmış ve bu programa göre daha önce dört yıl olan Rüştiyeler İdadiler'e bağlanarak öğrenim süresi üç yıla indirilmiştir. Rüştiyeler işleyiş ve programında II. Meşrutiyet döneminde de köklü bir değişim süreci geçirmiştir. 1913 yılında yasalaşan Tadrîsat-ı İptidaîye Kanunu'yla (İlköğretim Kanunu) Rüştiyeler ilköğretimin yüksek kısmı olarak kabul edilmiş ve İptidaîlerle

birleştirilmiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin zaman içerisinde ihtiyaçlara cevap veremez olması birtakım revizyonu elzem kılmıştır. Bu revizyona göre Rüştiye Mektepleri azı değişikliklere uğramış; İptidâiler ile İdadiler arasında tamamlayıcı nitelikte sınıflar (sınıf-1 mütemmim) olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte ilk üç yılı Rüştiye olan yedi yıllık İdadiler mevcut durumunu devam ettirmişlerdir.

4.3. Tedrîsât-ı İbtidâiye Kanûn-ı Muvakkâti ve Rüştiyeler

Tedrîsât-ı İbtidâ-i Kanun-ı Muvakkati, uzun yıllar yürürlükte kalmış; bu kanun ile ilköğretim zorunlu ve devlet okullarında ücretsiz hale gelmiştir (Koçer, 1991: 190). Bu kanun sayesinde okulların örgütsel yapısında da değişiklikler yapılmıştır. İptidai ve Rüştiye adlarıyla mevcut olan okullar birleştirilmiştir. İptidâiye, İstanbul'da kurulan ilk modern ilkokullardır. Bu okullarda uygulanan eğitim metodu, yeni yöntem (usûl-i cedid) olarak bilinen pedagojik yaklaşımdır. İptidâiye-i Umûmiye adını alan İlköğretim 6 yıl olarak belirlenmiştir. Her biri 2 yıl süreli 3 devreye ayrılmıştır (Tekeli - Selim İlkin, 1999: 86). Devre-i ûla, Devre-i vasâtiye, Devre-i âliye. (Akyüz, 2015: 270). Artık Rüştiye Mektepleri ortadan kalkmış sayılmış; bazıları Numûne Rüştiyeleri adıyla Cumhuriyet'e kadar devam etmiştir (Akyüz, 2015: 273).

101 maddeden oluşan Tedrîsât-ı İbtidâ-i Kanun-ı Muvakkati, geçici olarak isimlendirilmiş olmasına rağmen Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'na kadar pek çok maddesi yürürlükte kalmıştır (Altınova, 2010: 58).

Rüştiye Mektepleri'nin tarih içinde gelişimi ve dönüşümü sırasında elbetteki tarih dersi müfredatı ve ders kitapları da değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğin başlıca sebebi iktidarların değişmesidir. Tanzimat Dönemi'nde yazılmaya başlanan tarih ders kitapları çalışılan tarih aralığı içinde kimlik inşa etmede de vasıta olmuştur. Bunu sağlamak için ders kitaplarının içeriği, basımı ve okutulacağı seviye devlet tarafından denetim altına alınmıştır.

BÖLÜM V

5. RÜŞTİYE MEKTEPLERİNDE TARİH EĞİTİMİ

5.1. Osmanlı Tarih Öğretimine Tarihsel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde önemli ilim müessesesi Sahn-ı Seman Medreseleri'nde okutulan dersler arasında Tarih dersi yer almamaktadır. Ancak bu ders, medreselerde okutulmadığı anlamına gelmemekte, tarih edebiyat dersi içerisinde mütalaa edilmekteydi (Safran, 2014: 30).

Devlet, batılı anlamda ıslahatlar yapmaya başlayınca eğitim ile ilgili ciddi değişiklikler de belirginleşmişti. III. Selim zamanında Nizam-ı Cedit programında yeni savaş teknikleri öğretecek okullardan Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn'da Tarih dersi kapsamında Harp Tarihi adıyla bir ders okutulur (Gökdoğan, 2002: 206). Tanzimat ve sonrasında İlkmektepler, Rüştiyeler, İdadîler ve Sultânîler'in açılmasıyla eğitimde müesseseleşme yoluna gidilmiştir. Eğitim kurumlarının giderek artması ve yapılandırılması tarih eğitiminin de önemini ortaya çıkarmış; açılan okullarda tarih dersi programlara girmiştir.

1863'te Dâr'ülfünun'da ilk kez Ahmet Vefik Paşa, Hikmet-i Tarih dersini vermiştir. Türk tarihinin Osmanlılarla başlamadığını ve bütün Türk kavimlerini içine alması gerektiğini ileri sürerek, bu düşüncesini Hikmet-i Tarih'te dile getirmiştir (Ülken, 2014: 79). Yine Vefik Paşa'nın ilk kez rüşdiye mekteplerinde okutulmak üzere 1869'da yazdığı tarih ders kitabı Fezleke-i Tarih-i Osmani tarih ders kitapları içinde ilktir. Fezleke-i Tarih-i Osmaniye'de Osman Bey'den Abdulaziz'e kadar her padişah dönemindeki olayları sade ve kısa cümlelerle özetlemiştir (Sakaoğlu, 2015: 30).

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile tarih dersi programlarda yer alarak tüm eğitim kademelerinde okutulmaya başlanmıştır. Tarih öğretiminin eğitimin her kademesinde yer alması, Osmanlı ülkesinin her tarafında uygulanmak üzere atılmış önemli bir adımdır. Başlangıçta tarih ders kitaplarının tedarik edilmesi daha da önemlisi kitapların içeriğinde eğitim kademesine göre yer alması gerekenlerin tespit edilmesi idi. Nizamnâmenin öngördüğü üzere dört yıllık Sıbyan Okulları'na Muhtasar Tarih-i Osmani ve Rüştiyeler'e de Tarih-i Umûmi ve Tarih-i Osmani adıyla tarih dersleri konulmuştur (Mahmud Cevad, 2002: 426- 432). Tarih ders kitabı şartnamesinde, vatan sevgisi gibi konulara özel bir önem verilmesi, kitabın hikaye tarzında yazılması, muhakemeye girilmeyip iyi hareketlerin övülmesi ve kötü hareketlerin de yerilmesi önerilmiştir (Safran, 2104: 31).

Tarih dersi düzenli olarak Tanzimat'tan sonra Mekteb-i Maârif-i Âdli'de okutulmaya başlanacaktır. Rüşdiye Mektepleri'nde 1850'lerde okutulmaya başlandığı ileri sürülse de Tanzimat Dönemi'ne kadar basılı ders kitapları olmaması sebebiyle tartışılabilir bir konu olmuştur (Alpugan, 1999: 260). Tanzimat'ın ilanından sonra eğitimin yaygınlaştırılmasına paralel olarak okulların ihtiyacı olan ders kitaplarının temini de bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Maârif Nezâreti bünyesinde Maârif Kütüphanesi adıyla kurum kurulacaktır (Ata, 2009: 30).

1863'te Darülfunûn'da ilk kez Ahmet Vefik Paşa, Hikmet-i Tarih dersi vermiştir. Türk tarihinin Osmanlılarla başlamadığını ve bütün Türk kavimlerini içine alması gerektiğini ileri sürerek, bu düşüncesini Hikmet-i Tarih'te dile getirmiştir. Yine Vefik Paşa'nın ilk kez rüşdiye okullarında okutulmak üzere 1869'da yazdığı tarih ders kitabı, Fezleke-i Tarih-i Osmani tarih ders kitapları içinde ilktir.

Tanzimat Dönemi'nin ileri gelen eğitimcilerinden Selim Sabit Efendi (1829 – 1911) 1873'te Rehnüma-yı Muâllimîn (Öğretmenler İçin Kılavuz) isimli eserini yayımlamıştır. Bu eserinde o, tarihi olayların öğrencilere muhtelif şekillerde tekrar ettirilerek öğretilebileceğine inanmaktaydı (Baymur, 1945: 8). Selim Sabit'in verdiği örneklerden etkilenen öğretmenler, uzun yıllar Tarih derslerinde yalnızca olayların tarihini ezberletme amacını gütmüşlerdir (Akyüz, 2015: 105).

II. Abdulhamid döneminde eğitimin tüm kademelerinde Tanzimat döneminde başlayan reform hareketleri devam ettirilmiştir. Bu dönemde okullar sıkı bir denetim altına alınmıştır. 1890'lardan itibaren tarih öğretiminde sınırlandırmaların getirildiği tarih öğretimi, 1893 tarihli programla yeniden düzenlenmiştir. Sultanın iktidarı aleyhine fikirler açılıyor bahanesi ile programdan Tarih-i Umûmi dersleri çıkarılmıştır (Baymur, 1945: 11). Akçura'nın ifadesi ile, “ Padişah ve hükümet, tarihi sevmezler ve tarihten korkarlar idi. Umûmi Tarih çok budandı, sonra okullarda okutulması men edildi ”(Çapa, 2012: 7). Tarih olarak yalnız kısa bir İslam Tarihi ile padişahların methinden başka bir şey olmayan Muhtasar Osmanlı Tarihi (Kısaltılmış Osmanlı Tarihi) okutulmuştur (Türk, 2006: 120).

Yine bu dönemde Abdurrahman Şeref Bey'in Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniye ve Fezleke-i Tarih-i Düvel-i İslamiye'si okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur (Sakaoğlu, 2015: 30).

1900 yılının başlarında yayınlanan Maârif Salnâmeleri'ne göre tüm Rüştiye ve İdadiye'lerin 2, 3, 4, 5 ve 6. sınıflarında ikişer saat son iki sınıflarında ise birer saat tarih dersi (Çapa, 2012: 8) okutulmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tarih öğretimi ve yeni kitapların hazırlanması için yeniden çalışmalar başlamıştır. Bu dönemde birçok tarih ders kitabı hazırlanmış ve tarih öğretim metotları üzerine yazılar yazılmıştır. Tarih öğretimi konusunda yeni düşünceler öne süren İstanbul Darülmuallemi'nde görev yapan Sâti Bey mevcut tarih kitapları ile tarih öğretim metotlarını tenkit etmiştir. Sâti Bey'e göre Meşrutiyet'in ilanından sonra birçok tarih kitabı yazıldığı halde, bunlar arasında “ *mekteplerde tedrise salih, fennî terbiyenin mukteziyatına muvafık kitapların azlığı, daha doğrusu yokluğuna* ” dikkati çekmektedir (Türk, 2010: 140). Sâti Bey, öğretmenlere rehberlik etmesi için hazırlanan Tarih Öğretiminde Başlıca Usuller (Tarih Tedrîsâtının Usûl-ı Esasiyesi) yazısında dönemin tarih eğitimi ve öğretimi hakkında bilgi verirken günümüzde geçerli olan önerilerde de bulunmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde tarih ders ve kitaplarında çeşitlilik görülmektedir. Rüşdiye, Sultaniye ve İdadiye programlarında Osmanlı Tarihi, Umûmi Tarih ve Asr-ı Hazır Tarihlerine yer verilmiştir. Bu okullarda okutulmak üzere Ali Reşad, Ali Seydî, Ahmet Refik, Hüseyin Cahit tarafından muhtelif tarih ders kitapları yazılmıştır .

Son olarak 1913'te Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-u Muvakkâti yürürlüğe konulduktan sonra tarih dersi, müfredat programında değişikliğe uğramıştır. İbtidai Müfredât Programı'nda birinci sınıfta tarih dersi gösterilmeyeceği, Muhasabât-ı Ahlakîye ve Medenîye'nin bir kısmının tarihi olgu ve hikâyelere dayandırılması istenmektedir. İkinci sınıfta kronolojik tarih dersi verilmeyecektir. İslam ve Osmanlı tarihinin ünlü kişileri hakkında menkıbeler anlatılacaktır. Üçüncü sınıfta haftada iki saat Muhtasâr-ı Tarih-i Osmani yer almaktadır. Dördüncü sınıfta yine iki saat Muhtasar Tarih-i Osmani yer alır. Hatta dönemin yakın olayları olmasına rağmen Trablus ve Balkan Savaşları ders konusu yapılmıştır. Beşinci sınıfta iki saatlik Muhtasâr Tarih-i Medeniye dersi vardır. Altıncı sınıfta ise Muhtasâr Kurun-u Cedîde dersi bulunmaktadır (Safran, 2006: 148).

5.2. Rüştiyelerde Tarih Dersi

Osmanlı eğitim sistemi içinde ilk Rüştiye, meslek okulu olma özelliği taşıyan Mekteb-i Maârif-i Âdli'dir. Bu okulun idaresi için Mekâtib-i Rüştiye Nezâreti kurulmuş ve başkanlığına da Esat Efendi getirilmiştir. Bu mektebin ders programında Tarih dersi de yer alıyor ve diğer derslerde olduğu gibi Fransızca olarak okutulmak isteniyordu (Unat, 1964: 43).

1845'te toplanan Muvakkat Maârif Meclisi'nde Rüştiyeler'in durumu açıklığa kavuşturulur. Bu meclis, Rüştiyeler'e, Sibyan okullarının üstünde Darülfünun'a talebe yetiştiren orta dereceli okul hüviyetini vermiştir (Türk, 2006: 58). Rüştiyeler, 1846'da Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti'nin kurulmasıyla ilk olarak dört yıl olarak öğrenim süresi belirlenmiştir. 1848'de altı yıl, 1863'te beş yıl, Maârif Nizamnâmesi ile dört yıl, 1892'de ise üç yıl olarak öğrenim süresi değişkenlik göstermiştir.

1869 Nizamnâmesi'nin 18. ve 32. maddeleri arasında Erkek ve Kız Rüştiyeler'i hakkında öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiş ve okutulacak dersler tespit edilmiştir. Dersler arasında Erkek Rüştiyeler'i için Tarih-i Umûmi ve Tarih-i Osmanî; Kız Rüştiyeler'i için Muhtasâr Tarih yer almaktaydı (Doğanay, 2011: 110).

1882-1890 yılları arasında Rüştiyeler'i içine alan İdadî mekteplerin açılması ve Rüştiye'lerin üç yıla indirilmesi ile İdadîler'in Rüştiye sınıflarında okutulan dersler tüm Rüştiyeler için geçerli sayıldı. Böylece Rüştiye'lerde program birlik ve düzeni sağlandı (Unat, 1964: 70).

1891-92 eğitim ve öğretim yılında İnas Rüştiyeleri'nde (6 yıl), 4. ve 5. sınıflarda ikişer saat, 6. sınıfta bir saat tarih dersi vardı. Başta İslam Tarihi olmak üzere Osmanlı Tarihine de yer verilmekteydi. Dördüncü sınıfta (Tarih-i Enbiya) Hz. Âdem, Nuh Tufanı, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed'den bahsediliyordu. Beşinci sınıfta Tarih-i Düvel-i İslamiye; 6. sınıfta ise Tarih-i Devlet-i Osmaniye'ye yer verilmiştir (Çapa, 2012: 4).

Bütün Rüştiye Mektepleri'nde (7 yıl), 2-5. sınıflarda ikişer saat, son iki yılda birer saat tarih dersi mevcuttu. İkinci sınıfta Tarih-i İslam, üçüncü sınıfta Muhtasâr Tarih-i Osmanî (Osmanlı devletinin kuruluşundan Yeniçeriliğin kaldırılışı ve Nizâm-ı Cedit'e kadar), 4-7. sınıflarda ise Mufassal Tarih-i Osmanî okutulmuştur.

II. Abdulhamid döneminde 1893 tarihli programla Rüştiye'lerdeki Tarih-i Umûmi dersi hükümdarlarına karşı isyana teşvik eden Fransız İnkılâbı'nın etkisini gençler arasında azaltmak için müfredat programından kaldırılmıştır (Baymur, 1945: 11).

1900'lerin başlarında yayınlanan Maârif Salnâmeleri'ne göre, tüm Rüştiye ile İdadiyelerin (8. sınıf) 2, 3, 4, 5, 6. sınıflarında ikişer saat, son sınıflarında ise birer saat tarih dersi okutuluyordu (Çapa, 2012: 8).

1913'te kabul edilen Tedrisât-ı İptidâiye Kanun-u Muvakkati ile İbtidaiye ve Rüştiye okulları birleştirilerek ilkokullar üç devreli altı sınıftan ibaret olmuştur. Buna göre Birinci devre (devre-i ûlâ) 1.ve 2. Orta devre (devre-i mutavassıta) 3.ve 4.Yüksek

devre (devre-i âliye) 5. ve 6. sınıflardan oluşuyordu. Aynı yıl çıkan *Mekâtib-i İbtidâiye* Ders Müfredatına göre, altı dersaneli ve öğretmenli mekteplerle Numûne İbtida Mektepleri'nde birinci sınıfta Tarih dersi bulunmamaktadır. Programda İbtidaiye'lerin diğer sınıflarına öğleden önce okutulmak üzere ikişer saat Tarih dersi konulmuştur. İkinci sınıftan itibaren verilmeye başlanan Tarih dersinde, İslam, Türk ve Osmanlı Tarihi'nin en büyük simaları menkıbelerle anlatılacaktır. Eğer bulunulan yerde vatana hizmet etmiş bir kişi yaşamışsa veya türbe, cami ve medrese gibi eserleri yaptırmış biri varsa o şahıs anlatılacaktır.

Programda Kırım Savaşı, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, II. Meşrutiyet, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'na da yer verilmiştir. Bu dersler 3. ve 4. sınıflarda Muhtasar Osmanlı Tarihi, 5. sınıfta Muhtasâr Tarih-i Medeniyet, 6. sınıflarda ise Muhtasar Kurûn-ı Cedide (Yeniçağ Tarihi) adıyla okutulmaktadır. Altı sınıflı İbtidâî Mektepleri'nin 3. sınıfındaki Muhtasâr Tarih-i Osmani dersi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki eski Türk Tarihi ve Osmanlı Tarihi, Ertuğrul Gazi – Selçuklu münasebetleri gibi konularla başlayıp Sultan I. Ahmet dönemiyle sona ermektedir.

Müfredatta öğretim yöntemlerine de dikkat çekilerek, üçüncü sınıf ders içeriklerinin sonunda şu uyarılarda bulunmaktadır:

“ Muallim münasebet düştükçe Yeniçeri hayatından, eski Osmanlı donanmasının muvaffakiyetlerinden, eski Osmanlı hayatından, mefâhirinden, annelerinden menkıbeler anlatacak, bilhassa devletin i'tilâ, tevakkuf, inhitat ve tedenni devirleri ve bu devirlerin ahvali üzerine celb eyleyecektir ” (Çapa, 2012: 13). Buna göre öğretmenden yeri geldikçe Osmanlı donanmasından, başarısından hikayeler anlatması, Osmanlı'nın gerileme ve duraklama dönemlerine girmesinin nedenlerinin öğrencilerin anlayacağı düzeyde anlatması istenmektedir.

Bu aşamada öğretmen öğrencilerini, eski Osmanlı mimari eserlerini görmeye götürecektir. İstanbul, Bursa, Edirne gibi şehirlerdeki Osmanlı mimari eserlerinin resimlerini göstererek Osmanlı eserleri hakkında fikir vermeye çalışacaktır. Bundan başka eski Osmanlı silahları, kıyafetleri, çinileri, yazıları, cildleri, kumaşları, kakma ve oyma işleri kısacası Osmanlı sanat eserleri, Osmanlı medeniyeti hakkında bir fikir vermeye çalışılacaktır.

Müfredatta bakıldığında bu dönemde ezberci tarih eğitiminden uzaklaşmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ezberci tavır, kitaplarda yer alan otoriteye saygının tekrarlanması anlamına gelmekte; dersi anlamadan tekrarlayan öğrenci modeli ortaya çıkarmaktadır. Tarih eğitiminin sözlü, yazılı ve görsel materyallerle desteklenmesi

önerilmektedir. Öğrencilerin müzeler ve çevrelerindeki tarihi eser örneklerini görmelerinin sağlanması mekan algılarını geliştirmeye yöneliktir. Bundan başka yeni bir uygulama ile bazı tarihi eserlerin resim ve maketlerinin yaptırılması suretiyle tarih eğitiminde materyal geliştirme ve uygulamanın önemine dikkat çekilmiştir.

İbtidâî mekteplerin 4. sınıfındaki Muhtasar Tarih-i Osmanî dersi, Sultan ikinci Osman'la başlayıp Balkan Savaşlarıyla sona ermektedir. Osmanlı Tarihi genellikle kısaltılmış olarak okutulmaktadır. 5. sınıfta okutulmakta olan Muhtasar Tarih-i Medeniyet dersinde Mısırlılar ve Fenikeliler, eski Türk Medeniyeti, Yunanlılar, Romalılar ve İslam Medeniyeti gibi daha birçok konuya yer veriliyordu. Yine kısaltılmış olarak okutulan Medeniyet Tarihi'nde küçük ölçekli dünya tarihi anlatımı Türk ve İslam Medeniyeti'ni de kapsamaktadır. Son sınıftaki kısa Yeniçağ (Muhtasar Kurûn-ı Cedîde) tarihindeki konulardan bir kısmı şöyledir: Yeni keşifler (barut, seyahatler, Amerika'nın keşfi vb), Osmanlı Medeniyeti, Rusya'da Koca Petro ve Islahat, Amerika'nın Bağımsızlığı, Fransız İhtilali, İtalya Birliği, Berlin Kongresi, Girit ve Makedonya İhtilalleri, Meşrutiyet'in İlanı, Bosna Hersek'in Avustralya'ya İlhakı, Bulgaristan'ın Bağımsızlığı, Trablusgarp ve Balkan savaşları, On dokuzuncu yüzyılda keşifler, Avrupalıların sömürgecilik siyasetleri. (Çapa, 2012: 14).

II. Meşrutiyet'ten sonra Sâtı Bey ve arkadaşlarının çalışmaları, İlköğretim programlarına daha pedagojik bir görünüm kazandırmıştır. Bu dönem tarih eğitiminin amacının tarihi isimleri, rakamları, muhtelif tarihleri ezberletmek olduğunu eleştiren Sâtı Bey, ilköğretim düzeyinde bir tarih öğretiminin amacının ahlâk, vatan ve düşünce eğitimini içermesi gerektiğini vurgulamıştır (Korkmaz, 2007: 159).

BÖLÜM VI

6. 1869 – 1913 TARİHLERİ ARASINDA RÜŞTİYE MEKTEPLERİNDE OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

6.1. Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmanîyye

Kitabın Yazarının Biyografisi: Ahmet Vefik Paşa, 3 Temmuz 1823'te İstanbul'da doğdu. Molier'in komedilerinin önemli bir bölümünü dilimize aktaran bu büyük çevirmenin dedesi Yahya Naci Efendi, Divan-ı Hümayun'un ilk Müslüman çevirmenidir. Fransızca bilen babası Mehmet Ruhittin Efendi de Tersane ve Serasker kapısı çevirmenliğinde ve Tercüme Odasında çalışmıştır. İlk bilgilerini ailesinden edinen Ahmet Vefik Efendi 1831-32 yılında *Mühendishane-i Berri*'nin ilk bölümünde öğrenimine başladı.

1837'de İstanbul'a dönünce çalışma hayatına, Tercüme Odası'nda haccânlıkla başladı. Şubat 1840'da Londra Elçiliği'ne atandı. 1845 yılında Tercüme Odası Mümeyyiz'i oldu. 1851'de önce Ercümen-i Daniş'e üye oldu. Ahmet Vefik Paşa, 1857'de Deavi Nazırlığı'na getirildi.

1861'de Evkâf Nazırı oldu. 1862 yılında yeni kurulan *Divan-ı Muhasebata* başkan seçildi. Bu yıl içinde bir yandan da Darülfünûn'da Hikmet-i Tarih (Tarih Felsefesi) derslerini okutmaya başladı. 1871'de Maârif Nazırlığı'na atandı. Bir süre sonra da Şurây-ı Devlet Âzası oldu.

Ahmet Vefik Paşa doğu ve batı dillerini çok iyi bilirdi. Bu diller ona geniş bir kültür kazandırmıştı. O, çağının en aydın kişilerinden biriydi. Bilimsel ünü, daha çok Batı dünyasında yaygındı. Türkiye'ye gelen yabancı devlet ve bilim adamları, gazeteciler Vefik Paşa'yı ziyaret ederler; kendisinden çeşitli konularda bilgi alırlardı. Bütün bunlara karşın o, Tanzimat yıllarının tipik bilim adamıdır (Şahiner, 2007: 10).

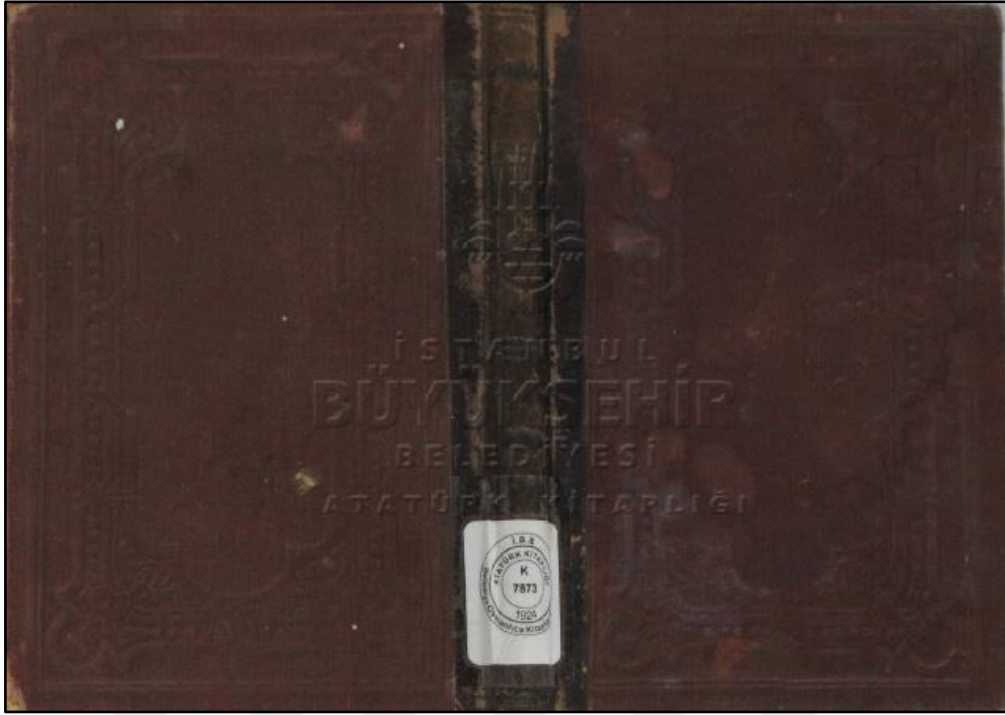
Başlıca Eserleri:

- a) Fezleke-i Tarih-i Osmani: Kısa bir Osmanlı tarihidir.
- b) Hikmet-i Tarih: Tarih felsefesidir.
- c) Lehçe-i Osmani: Osmanlı lehçelerini anlatmıştır

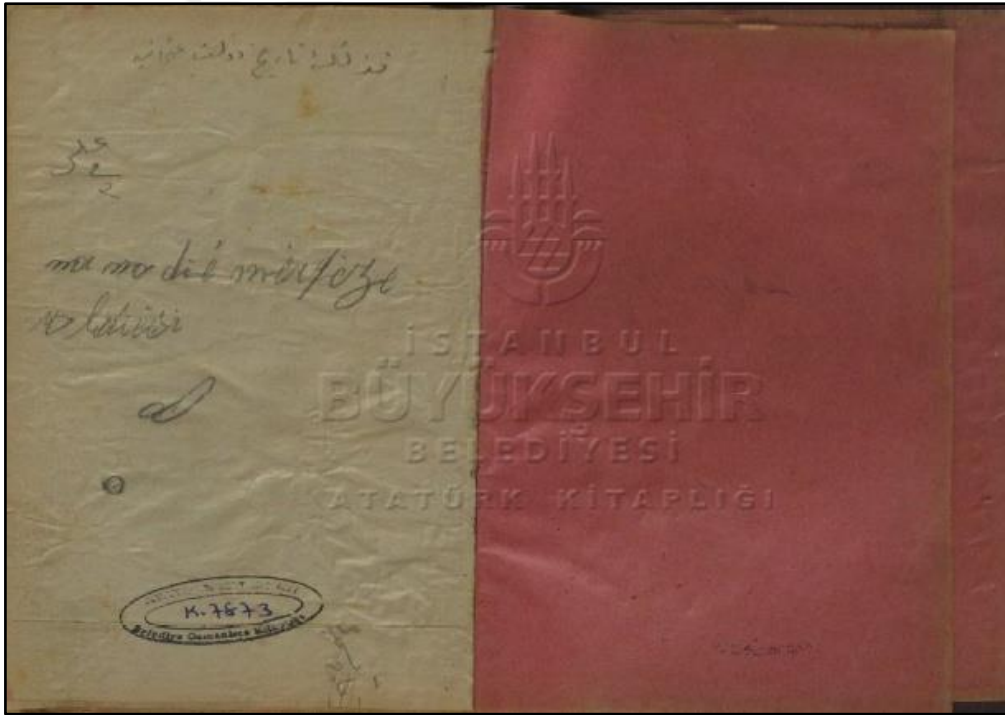
6.1.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.1.1.1. Görünüş

Kapağı siyah, tezhipsiz ve karton kağıttandır. Sarı renkli saman kağıdına basılmış okunaklı ve kaliteli bir basımdır. Kitabın ebadı 12.5 x 19 cm olup 170 sayfadır.

Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye Dış Kapak

Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye İç Kapak

6.1.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye'dir.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü ve Sınıf

Rüştiyelerde okutulmak için yazılmıştır. Kaçınıcı sınıflara ait olduğu bilgisi yoktur.

Yazarın Adı

Ahmet Vefik Paşa'dır.

Yayınevinin Adı

Kitabın yayınevine dair bilgi yoktur.

Yazı Büyüklükleri

Rüştiye seviyesindeki öğrenci 10 yaş ve üzeridir. Gelişim psikolojisine göre bu seviyedeki öğrenciye göre yazı karakterleri uygundur. Çünkü bir alt basamaktaki okulların ders kitaplarına bakıldığında karakterler daha büyük yazılmıştır. Rüştiyeler'in üzerinde yer alan İdadiyeler'de ise karakterler daha küçüktür.

6.1.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.1.2.1. Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

Osmanlı maârfi açısından önemli olan 1869'da Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin yayımlanması ile Rüştiye Mektepleri'nde 36 yıl boyunca ilk ders kitabı (Pakalın, 1942: 72) olarak okutulmuştur. Kitabın hedefi Rüştiye öğrencilerinin ahlak ve vatanla ilgili hislerini artırmak; hukuk ve medeniyet hakkında sağlam fikirler vermektir.

6.1.2.2. İçerik Açısından İncelenmesi

1869'da ilk baskısı yapılan ders kitabında Osmanlı Tarihi Kuruluş, Gelişme, İlerleme ve Çökme dönemleri ile bu dönemlerdeki devlet teşkilatı incelenmiştir. Yazar, teknik olarak kitabında Osmanlı Devleti Tarihi'ni altı bölüme ayırıp sonuna ise eksiklikleri tamamlamak üzere yazılan ek bir bölüm anlamına gelen değerlendirme ve açıklama bölümü (Tetimme) oluşturmuştur. Bunlardan başka Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmanîyye'nin sonunda ise fihrist kısmı bulunmaktadır. Böylece kitap içerisinde bulunan başlıklar ve bunların sayfaları verilmiştir.

Ahmet Vefik Paşa'nın 1869'da kaleme aldığı kitabında Osmanlı Tarihi'ni yüzyıllık dilimlere ayırarak dönemlendirmesi ilk olduğu gibi bunun ilk yöntem olduğu da söylenebilir. Vefik Paşa, yüzer yıllık dilimler olarak altı fasıl yaptığı kitabı, her hükümdara ayrı ayrı denk gelecek şekilde 34 bölüme ayırmıştır (Şahiner, 2007: 29).

Bölüm başlarında o yüzyılda iktidarda bulunan padişahların isimleri, yaşları, saltanat süreleri, babalarının adları, ömürleri hakkında bir de çizelge verilmiştir.

Kitabın içeriğinde yer alan konu başlıkları şunlardır:

Mukaddime

Fasl-1 Evvel

Birinci Kısım- Ahd-1 Osman Gazi

İkinci Kısım- Ahd-1 Orhan Gazi

Üçüncü Kısım- Ahd-1 Murad Hüdavendigâr

Dördüncü Kısım- Ahd-1 Sultan Yıldırım Bayezid Han

Beşinci Kısım- Tetimme-i Fasl-1 Evvel

Fasl-1 Sani

Altıncı Kısım- Fasıla-i Saltanat

Yedinci Kısım- Ahd-1 Sultan Çelebi Mehmed Han

Sekizinci Kısım- Sultan Murad-1 Sâni

Dokuzuncu Kısım- Ahd-1 Sultan Mehmed Fatih

Onuncu Kısım- Ahd-1 Sultan Bayezîd-1 Sanî

On Birinci Kısım- Tetimme

Fasl-1 Salis

On İkinci Kısım- Ahd-1 Yavuz Sultan Selim

On Üçüncü Kısım- Ahd-1 Sultan Süleyman Han-1 Kanunî

On Dördüncü Kısım- Ahd-1 Sultan Selim Han-1 Sanî

On Beşinci Kısım- Ahd-1 Sultan Murad Han-1 Salis

On Altıncı Kısım- Tetimme-i Fasl-1 Salis

Fasl-1 Râbi

On Yedinci Kısım- Ahd-1 Sultan Mehmed Han-1 Salis

On Sekizinci Kısım- Ahd-1 Sultan Ahmed Han-1 Evvel

On Dokuzuncu Kısım- Ahd-1 Sultan Osman Han-1 Sanî

Yirminci Kısım- Ahd-1 Sultan Mustafa Han-1 Evvel

Yirmi Birinci Kısım- Ahd-1 Sultan Murad-1 Rabi

Yirmi İkinci Kısım- Ahd-1 Sultan İbrahim Han

Yirmi Üçüncü Kısım-Ahd-1 Avcı Sultan Mehmed Han

Yirmi Dördüncü Kısım- Ahd-1 Sultan Süleyman Han-1 Sanî

Yirmi Beşinci Kısım- Tetimme-i Fasl-1 Rabî

Fasl-1 Hâmis

Yirmi Altıncı Kısım- Ahd-1 Sultan Ahmed-i Sani
Yirmi Yedinci Kısım- Ahd-1 Sultan Mustafa Han-1 Sani
Yirmi Sekizinci Kısım-Ahd-1 Sultan Ahmed Han-1 Salis
Yirmi Dokuzuncu Kısım- Ahd-1 Sultan Mahmud Han-1 Evvel
Otuzuncu Kısım- Ahd-1 Sultan Osman-1 Salis
Otuz Birinci Kısım- Ahd-1 Sultan Mustafa Han-1 Salis
Otuz İkinci Kısım- Ahd-1 Sultan Abdulhamid Han
Otuz Üçüncü Kısım-Tetimme-i Fasl-1 Hamis
Fasl-1 Sâdis
Otuz Dördüncü Kısım-Hatme-i Kitab

6.1.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.1.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Anlatımda sıralı ve bağlı cümleler kurulmuştur. “ *Osman Gazi kesb-i istiklal eyledikte evvel emirde mahkeme-i adalet tesis eylemesi ve Orhan Bey’in va’z-ı kanun ve nizam-ı belde ve medâris ve mekâtib bina itmesi ve Hüdâvendigar Gazi’nin Avrupa’ya ayak basıp kolunun kuvveti ile hem civarlarında mecâl bırakmadı*” cümlesi buna örnektir.

6.1.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Her konu için yeni paragraflar açılmış ve konu bütünlüğü sağlanmıştır. Paragraflar arasında ilişkilendirilme yapılmıştır.

6.1.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Günümüz ortaokul seviyesindeki öğrencinin ders kitabında bir cümlede kelime sayısı 16’yı geçmemesi önerilmektedir (Gülersoy, 2013: 22). Ancak kitapta kelime sayısı zaman zaman 34-40 arası değişkenlik göstermektedir. Bu durum metni anlamayı güçleştirmektedir. Cümle içinde Arapça - Farsça kelimeler ve tamlamalar (terkib) da bulunmaktadır. Bu kelimeler için sayfa sonunda açıklama verilmiştir.

6.1.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Kitabın başlangıcında önsöz (mukaddime) bölümünde “ *Tarih-i hicretin yedinci asrında Tataristan-ı Kebîr canibinden zuhur ve ekser memalik-i şarkiyeye isal-i şerr ü şûr eden Moğol taifesinin hücumundan kaçan Türk aşiretleri nehr-i Ceyhun’dan garp*

tarafına çekildikte Türk beylerinden Süleyman Kayaalp Horasan'dan cümle etba ve halkını alıp muhaceret ederek Ermenistan'dan Erzincan havalisine kadar göçmüş idi.” (Vefik Paşa, 2) bahsiyle yazar, XIII. yüzyılın başlarında Horasan'dan Anadolu'ya göç eden Osmanlı hanedanını Türk ve Orta Asya kökenleri ile başlatmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, Vefik Paşa, Türk tarihinin İslam ve Osmanlı tarihi ile başlamadığını, daha öncesinin de olduğunu (Orta Asya Türk Tarihi) ilk kez kendi tarafından dile getirmiştir.

Önsözde Ertuğrul Gazi'nin babası olarak Süleymanşah'ın gösterilmiştir. Türklük bilinci oluşturmak için yapılan bilinçli bir tercihtir. Vefik Paşa ve diğer yazarların özellikle Süleymanşah'ı tercih etmesi, Anadolu Selçukluları'nın varisinin doğrudan Osmanoğulları olduğunu ispatlamak içindir.

Kitapta yazarın inancından soyutlanmayarak İslam'ın Nusret / Fetih anlayışına uygun ifadeler kullanılmaktadır. “ *Hükümet-i Osmaniye Anadolu'da bulunan beyliklerin cümlesinden zayıf görünür iken, Mevlâ-i Kadir-i Müteâl Hazretleri'nin bu Âl-i Osman'a bidayet-i zuhurundan beri ihsan eylediği hüsn-ü tecellî iktizasınca.*” (Vefik Paşa, 2) ifadesi ile İslam inancının sembollerinden olan Allah'tan gelen ilahi yardım, nusret ve fetih inancı bilinçli bir şekilde anlatılmıştır. Başka bir deyişle devletin kuruluş aşamasında kulluk acziyeti ortaya konulup ilahi kudretin gücü ile devletin kurulduğu aktarımında bulunulmuştur. Bundan maksat tarih anlatımında ahlak dersi vermektir. Bu bağlamda tarihin amacı, salt ahlâk dersi vermek değildir. Bundan başka beylikler içerisinde en zayıf olanın en güçlü olması meselesi, devlet adına dönüm noktası olarak işlenmiştir. Bir şekilde yazar, anlatımına yorumlayıcı çatı oluşturmuştur.

Kitapta Osmanlı Beyliği'ni aşiretten devlet düzenine yükselten daha doğrusu teşkilatlanmasını sağlayan “ *Osman Gazi Karacahisar'da halkın mesalihini görmek için kadı nasb etti.*” (Vefik Paşa, 5) cümlesi kullanılmıştır. Buna göre devletin teşkilatlanmasında Osman Gazi'yi öne çıkarılmıştır. Günümüz ders kitapları ise bu başlangıcı Orhan Gazi'ye dayandırmaktadır. Osmanlı arşivine yakın olan Ahmet Vefik Paşa'nın bu bilgileri nereye dayandırdığı tarafımızdan bilinmemektedir. Günümüz tarih ders kitaplarına göre bu bilgi, tereddütle kabul edilmektedir.

Osmanlı padişahlarının bilgisi dahilinde ve devlet okullarında okutulan resmi bir kitap olmasına rağmen Yavuz Sultan Selim dönemi (1512- 1520) ile ilgili “ *pederi merhuma karşı tertib-i sufuf ettiği Çorlu Ovası'nda şiddet-i emrazla ol cihangire dünya dar gelerek terk-i tâc-ı taht oldu.*” (Vefik Paşa, 84) ifade, göze çarpmaktadır. Buradan Yavuz Sultan Selim'in babasını şiddet kullanarak iktidardan çekilmesine sebep olduğu

anlaşılmaktadır. Bu kitap, II. Abdulhamit döneminde de okutulmuştur. II. Abdulhamit döneminin özelliklerinden biri de kitapların sansüre uğramasıdır. Ancak bu bilgiye rağmen kitabın sansüre uğramadan okutulmuş olması ve yazarın bilgiyi verirken cesaret göstermesi de dikkat çekicidir.

Sultan İbrahim (1640 – 1648) devri anlatılırken bizzat sultanın şahsı ile alakalı olarak çekinilmeksizin “ *bazı uygunsuz hareketlerinden başka , kadınlara olan düşkünlüğü pek aşırı idi. Saray kadınlarının her şeye müdahale ettikleri, israftan hazineyi kuruttukları.....*” (Vefik Paşa, 172) ithamı ile kadınların adı geçen devirde devlet işlerine fazlasıyla karıştıkları ve halka büyük acılar yaşattıkları, bunun sebebi olarak dönemin hükümdarının belirtilmiştir. Bu durum tarih yazımında özellikle bir ders kitabında tenkitçiliğin bir yöntem olarak kullanıldığını göstermektedir. Ders kitabında devlete eleştiri getirilmesi bir ilk olarak değerlendirilmektedir. Yazarın devlete ait gerçekliği ön plana çıkarması, öğretim esnasında şeffaflığı da gözler önüne sermektedir.

Ahmet Vefik Paşa eserinin birinci bölümünde değerlendirme yapmaktadır. Bu değerlendirmesinde Osmanlı Devleti'nin üç temel direğini şu şekilde ifade etmektedir: “ *Osman Gazi kesb-i istiklal eyledikte evvel emirde mahkeme-i adalet tesis eylesi ve Orhan Bey'in va'z-ı kanun ve nizam-ı belde ve medâris ve mekâtib bina itmesi ve Hüdâvendigar Gazi'nin Avrupa'ya ayak basıp kolunun kuvveti ile hem civarlarında mecâl bırakmayarak*” (Vefik Paşa, 31) ifadesi ile devletin üç temel direği olarak *adaleti, ilmi ve kuvveti* beraber göstermiştir. Ayrıca Orhan Bey zamanında medreselerin kurulmasına hatırlatmada bulunarak - ilimsiz ve adaletsiz bir güçten ancak zorbalık doğar - düşüncesini öğrencilerin zihninde kuvvetlendirmiştir. Adı geçen değerler, öğrencilerin zihninde net bir biçimde konumlandırılmıştır. Bu nokta, değerler eğitimi açısından da önemlidir.

Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmanîyye'de devletin tüm eyaletleri ve eyaletlerin mülhakatı olan sancak ve kaza merkezlerinin adı verilmiştir. Devletin sahip olduğu toprakların belirtilmesi, öğrenmede kalıcılığı sağlama açısından tarihin coğrafya ile iç içe olduğunu desteklemektedir. Aynı zamanda idarî teşkilatlanmanın belirtilmesi devletleşme göstergesi olarak öğrencilere öğretilmek istenmektedir.

Fatih Sultan Mehmet (1451 – 1481) dönemi anlatılırken iki önemli konuya değinilmiştir. Bunlardan birincisi siyasi otorite ve askeri otoritedir. İkincisi ise bu iki otoritenin arasındaki büyük çekişme ve kavgalardır. Bu bağlamda her iki otoritenin çekiştiği alan olarak yeniçeri meselesinin anlatılması dikkat çekicidir. Şöyle ki “ *Karamanoğlu avdetinde daha Bursa'da iken yeniçeriler etrafını alup culûs bahşisi*

isterüz deyü çağrışmalarıyla önleri alınıp ocak rüesası şediden te'dib olunmuş ise de ol taife edepsizliği bundan böyle adet edindiler ” (Vefik Paşa, 56) ifadesi ile o zamana kadar Osmanlı Devleti'nin kara ordusunun bel kemiğini oluşturan Yeniçeri Ocağı, ilerleyen zamanlarda aşağılama ve hakaretlere maruz kalmıştır.

IV. Murat (1623 -1640) dönemi anlatılırken yeniçeriler hakkında şöyle denilmiştir: “ *On dokuz yaşında inan-ı mesalihi pençe-i iktidarına alub ocak ağalarına ve zabitanını ihzar birle zorba başlarını buldurub temizletti ve bizzat şehre çıkub rast geldiği edepsizi hemen bir çuvala koydurub deniz yüzünde yeniçeri gövdeleri serildikte cümlenin derununa helecan gerip yürekler döktü. Sultan Murad isyanı zorbarın kanında boğup hakikatte o gün hükümran oldu”* (Vefik Paşa, 162). Buna göre yeniçeriler ile ilgili problemlerin çıktığı nokta Fatih Sultan Mehmet dönemine dayandırılmış; meselenin özellikle IV. Murat zamanında alınan sert tedbirlerle üzerine gidildiği belirtilmiştir.

Kitapta tamamen Osmanlı tarihi anlatılmış olup Avrupa tarihine ayrıca bir başlık açılmamıştır. Ancak parçalar halinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Rusya ile diplomatik ilişkileri anlatılmıştır. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere yazar, kitabın hacmini büyütmek için Avrupa tarihini Osmanlı tarihi içinde eritmiştir.

III. Selim dönemi geniş bir biçimde ıslahatların başladığı dönem olarak yorumlanmış; Nizam-ı Cedit adıyla ıslahatlar yapılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen ıslahatların başarısız olması Yeniçeri isyanı ve başıbozuk hareketleri ile açıklanmıştır.

II. Mahmut döneminin en önemli olayı Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olur ve bu olay “ Vaka-ı Hayriyye ” olarak adlandırılmıştır. Bundan sonra II. Mahmut'un ıslahatları geniş bir alana yayılarak ifade edilmiştir.

Olaylar anlatılırken tarihi anlatım akışına beş ayrı yerde mola verilerek bir durum değerlendirmesi yapılmıştır. Bu, öğretim yöntemleri açısından arada bir yapılan özettir. Şöyle ki; Üçüncü Bölümün Değerlendirmesi (Tetimme-i Faslı Salis) de (Vefik Paşa, 120 – 132) devletin kuruluşu aşamasında Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki beylerbeylik bulunuyordu. Sınırlar genişleyince beylerbeylik sayısı artmıştır. Karaman, Zulkadriye, Erzurum, Rakka, Trablus, Halep, Şam, Bağdat, El- Hassa, Yemen, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Van, Şirvan, Dağıstan, Bosna, Hırvatistan, Basra, Gürcistan, Çerkez, Kabartay, Nogay, Bucak, Diyarbakır, Musul, Temeşvar, Banat, Budin, Semendire gibi eyaletler oluşturulmuştur. Burada öğrencilere devletin idarî teşkilatlanması hakkında bilgi verilmiştir.

Divan-ı Hümayun “ merkezde bulunan Divan-ı Hümayun’da ise; yedi vezir, iki asker, bir müftü, bir nişancı, bir reisülküttap, Anadolu- Rumeli- Macaristan- Şam- Afrika eyaletlerinin maliyesi için dört defterdar bulunmaktaydı” (Vefik Paşa, 128) ifadesi ile devletin sınırlarının genişledikçe merkezî idarenin de genişlediği bilgisi öğrencilere aktarılmıştır.

Merkez ordusunu anlatırken “ yeniçeriler, arabacılar, topçular, cebeciler oluştururken eyaletlerde ve sınırlarda da sınırlı asker mevcuttu ” denilmiş ve sonrasında ordunun sayısı hakkında bilgi verilmiştir. “ Avrupa’da 40 bin, Asya’da 90 bin, Afrika’da ise 20 bin asker vardı.” (Vefik Paşa, 128) ifadesi ile öğrencilerin zihinlerinde karşılaştırma yapmaları sağlanmıştır.

Donanma için “ Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Mağrip’te ayrı ayrı donanma mevcuttu. Donanma-i Hümayun ise baştarde, kadirga, mavna gibi gemilerden 400 tane, 240 kalyondan, 50 kadar kalite ve firkate ismiyle çekdiriden, 50 parça barikadan oluşmaktaydı.” (Vefik Paşa, 128) denilerek devletin donanma gücünün nicel olarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

Maliye “ Devletin yıllık 9.000.000 altın geliri vardı. Malikâne gelirleri 5.000.000. altındı. Bu ekonomi o zamanki Avrupa’nın bütününe denk geliyordu” (Vefik Paşa, 129) ifadesi ile yükselme döneminde devletin maliyesinin gücünden bahsedilmiştir.

Bilim ve Mimarî “ İlim alanında da çok gelişme sağlanmıştır. Çok sayıda bilim adamına sahip olunmuştur. Hindistan’daki Babür Devleti’ne askeri uzmanlar, top dökümcüleri gönderiliyordu. Mimar Sinan ülkenin birçok yerini mimari eserleriyle süslemiştir. İstanbul, Edirne, Bursa başta olmak üzere birçok şehir selâtin camileri ile donatılmıştır ” (Vefik Paşa, 130) açıklamaları, devletin haşmetini ortaya koyacak ve öğrencilerde gurur uyandıracak bir zihinsel ortam yaratmak niteliğindedir.

Denizcilik alanında ise zirveye ulaşılmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa, Piri Reis, Seydî Ali Reis, Piyale Paşa, Kemal Reis, Turgut Reis, Kılıç Ali Reis, Süleyman Reis, Salih Reis gibi gemiciler yetişmiştir. Pirî Reis denizde seyir ve coğrafi konuları konu alan kitabını bu dönemde yazmıştır. Böylece devletin denizcilik alanında da ileri seviyede olduğu öğrencilerin zihinlerinde pekiştirilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin sosyal problemlerden biri olan Celali isyanları konusunu işlenirken yeniçerilerin bahsinde olduğu gibi şiddet yanlısı bir dil kullanılmıştır. “ Bu eyyamda rabita ve nizama ikdam azalarak mesalih nâehiller hükmüne gerip saray takımının nüfuzu haddi aşarak, garip tedbirler tervîc olunmuştur. Halk dahi haddini

bilmekten kalup, sikkenin bozulmasını vesile tutarak asker birkaç kere saraya ve kapuya koşuşup, vükela-ı devleti rezil ettiler ve zorbalık taşraya da bulaşub bereket versün Budin ve Tebriz valileri gibi gayurlar, zorbalardan bin beş yüz, iki bin nefer yakalayub kal'a bendlerinden sallandırarak bu şiddetle fenalığın bir zaman daha önü alındı'' (Vefik Paşa, 117) şeklindeki ifadesiyle olaylara eleştiri getirilerek tasvir edilmiştir. Metinde bir yandan devletin mazisine ait felaketlerin tasviri yapılırken diğer yandan felaketlerin üzerinden ibretlik tedbirler de açıkça belirtilmiştir. Benzer ifadelere kitabın pek çok yerinde rastlamak mümkündür. Burada yazar, sosyal problemlerin başında yer alan isyanların nedenlerine değinmeden şiddet ile çözümün sağlanabileceği fikrindedir. Bu bağlamda Vefik Paşa'nın sosyal problemlere nitelikli çözümler getirmediği görülmektedir. Yazarın genel anlamda problemler karşısındaki odak noktası, fenalık yapanların şiddetle bertaraf edilmesidir. Bu tür olayların tek boyutlu olarak anlatılması bilimsel içerik bakımından ders kitabını zayıflatmıştır.

Söz konusu ders kitabı, kaleme alındığı sıralarda Fransız İhtilali'nin üzerinden 80 yıl gibi bir zaman geçmesine rağmen bu konuya hiç yer verilmemiştir. Milli düşünceleri canlandırma ve milli devletlerin kurulmasının devletimiz açısından menfi sonuçlar doğuracağı düşünülmüştür. Buradan anlaşılıyor ki ihtilal kelimesinin ayrıştırıcı etkisinden dolayı Hamidiye bürokrasisi ile ters düşmeme ihtiyatı gösterilmiştir.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular :

1. Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye'nin ilk basılan tarih ders kitabı olması sebebi ile bugünkü anlamda öğretim ilke ve yöntemleri açısından yetersiz olduğu gözlemlenmektedir.
2. Sorular bölümü yoktur.
3. Özet bölümü yoktur.
4. Görsel öğeler (padişah cetvelleri dışında) yoktur. Sultanlara ait biyografik cetvellerin yer alması bir ilki oluşturmakla öğretim açısından kolaylık sağlamıştır.
5. Yabancı kavramların sayfa sonunda açıklanmasının öğrencilerin genel dil becerilerinin gelişmesine katkı sağladığını söylenebilir.
6. Günümüzün önemli tarihçilerinden Arnold J. Toynbee, tarih anlatımının başarısını anlatırken “ herhangi bir yoruma tabi tutulmaksızın pul koleksiyonu yapar gibi vakalar koleksiyonu tarzında anlaşılan bir tarihin manasız olduğunu ” söylemektedir. Ahmet Vefik Paşa her ne kadar ilk kez tarih ders kitabı yazdı ise de, henüz pedagoji ilmini

bilmediğinden kendisi de tarihçi olmadığından iyi niyetle yaptığı bu çalışmayı hedef kitlesi Rüştiye öğrencilerine uygun hale getirememiştir.

7. Padişahların dönemleri tek tek öznel olayların aktarımı şeklinde olmuştur. Bir hükümdar zamanı ile diğeri arasında bağlantı sağlanamamıştır. Bu da konular arasında kopukluğa neden olmuştur.

8. Ahmet Vefik Paşa'nın tarihi kendi zihin dünyasına göre anlatırken tarih öğretiminden ziyade ahlak öğretimi yaptığı görülüyor.

9. Bu ders kitabının ahlakçı bir zihniyet ile yazıldığı saptanmıştır.

10. Alanında yazılan ilk ders kitabı olmakla beraber tenkitçi anlayış da görülmektedir.

11. Tarih biliminin coğrafya ile iç içe olduğu izlenimi görülmektedir.

12. Tanzimat Dönemi'nde yöntem olarak kitabi ve takriri yöntem takip ediliyordu. Bu kitapta aynı yöntem vardır. Tanzimat Dönemi'nde ezbere dayalı yöntemden başka bir yöntem bilinmiyordu veya tercih edilmiyordu.

13. Kitapta devlet olma ve devletleşme bilincinin sağlandığı görülmektedir.

6.1.4. Eserden Örnek Metin Ve Transkripti

Bu kısımda, Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye adlı eserin 3. ve 4. sayfaları arasında yer alan Bidayet-i Zuhur-u Osmaniyyân başlıklı metnin transkribi yapılmıştır. Bu bölümde özetle Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışının başlangıcı üzerine malumat anlatılmaktadır.

{ بدایت ظهور عثمانیان }

سلاطین عظام عثمانیه نك جد اعلا لری ترك عشیرت لرندن قای خان قبیله سنك سرداری سلیمان شاه بن قیا آلدیر. عشیرت مزبورہ خراسانده ماہان قریہ لرندہ متمکن فتنہ جنکیزیدن خوف ایده رك غرب جهته هجرتہ ارزنجان طرف لرند. برمدت اقامت و اورالرك شورہ لکنندن ناشی حاب معمورہ لرینسه طوغری عزیمت ایتمش فقط اثنای عودتہ سلیمان شاه جمہر قلمہ سی پیشکاهنده قضاء فرات نهرینه دوشہ رك غریق لجه رحمت اولمشدر. بونك اوزرینہ عشیرتک بر قسمی دونوب خراسانہ کیتدی و درتیوز خانہ خلقی قدری دخی سلیمان شاه اوغللرندن ارطغرل بك ایله ارضروم و یاسین اوولرندہ اختیار توطن ایلدی .

بو حال عشیرتک استقبالی تأمین ایتمدیکندن ارطغرل بك قونیه ده حکمران اولان سلطان علاءالدین سلجوقیدن حمایه طلب ایروب (۶۳۰) سلطان مشارالیه عشیرتہ انقره جوارنده قرهجه طاغ اراضینی اعطا ایلدی . اراضی مذکورہ کوزل قیشلاق و یایلاق لری حاوی اولمغله عشیرت خلقی اوریاه یرلشدی . ارطغرل بهادر برکون ارقداش لریله کوزر ایکن جنکه طالمش ایکی اردویہ راست کلوب جلادتی اقتضاسیله ضعف کوردیکی طرفک مساوتنه قوشه رق غالب کورینان دشمن فرقه سی

Fezleke-i Tarih-i Osmani Sayfa 3

فذلکة تاریخ دولت عثمانیه

کلیا تارومار ایلدی . مکر اول یاردم ایستدیکي اردو سلطان علاءالدین سلجوقینک ایتمش و بوزیلان لشکر دخی جنکیزک حفیدی هلا کو خانک نسلندن تبریزده حکومت ایدن ایله خانک ایتمش . بو خدمتہ مکافاة ارطغرل غازی به سلطان علاءالدین بروسه ولایتی داخلنده سکودلی واسکی شهر اوولرینی و دو مانچیج یایلاغنی علاوه اعطا ایلمشدر .

بوندن صکره ارطغرل غازی دولت سلجوقیه نك خواص امراسی اعدادینسه کیروب وفاتنه قدر ولی نعمتک خدمت عسکریه سننده ابراز فدا کاری قیلیمش و نهایت ۶۸۰ تاریخنده طقسان یاشی متجاوز اولدینی حالده سکودده مرتحل داربقا اوله رق تربه مخصوصه سنه دفن اولمشدر . (رحمة الله علیه)

Fezleke-i Tarih-i Osmani Sayfa 4

Bidâyet-i Zuhûr-u Osmaniyân

Selâfîn-i Âzâm-ı Osmaniyenin cedd-i alâları Türk aşiretlerinden Kayı Han kabilesinin serdarı Süleyman Şah bin Kaya alptır. Aşiret-i mezbure Horasan'da mahan karyelerinde mütemekkin fitne-i Cengiziye'den havf ederek Garb cihetine hicretle Erzincan taraflarında bir müddet ikamet ve oralardan Halep mamuralarına doğru azimet etmiş ve fakat esna-yı avdette Süleyman Şah Caber Kal'ası pişgâhında kazaen Fırat nehrine düşerek garik-i lücce-i rahmet olmuştur.

Bunun üzerine aşiretin bir kısmı dönüp Horasan'a gitti ve dört yüz hane halkı kadarı dahi Süleymanşah oğlu Ertuğrul Bey ile Erzurum ve Pasin ovalarında ihtiyar tavattun etti. Bu hal aşiretin istikbalini temin ettiğinden Ertuğrul Bey Konya'da hükümrân olan Sultan Alaaddin-i Selçukiyeden himaye talep edib (630) sultan müşarülileyh aşirete Ankara civarında Karacadağ arazisini i'tâ eyledi. Arazi-i mezkure güzel kışlakları ve yaylakları havi olmağla aşiret halkı oraya yerleşti.

Ertuğrul bahadır bir gün arkadaşlarıyla gezer iken cenge dalmış iki orduya rast gelüb celadeti iktizasıyla zaif gördüğü tarafın muavenetine koşarak galib görünen düşman fırkasını külliye tarumar eyledi. Meğer evvel yardım ettiği ordu Sultan Alaaddin-i Selçukiyenin imiş ve bozulan leşker dahi Cengiz'in hafidi Hulagu Hanın neslinden Tebriz'de hükümet eden İlhan'ın imiş. Bu hizmetine mükafeten Ertuğrul Gazi'ye sultan Alaaddin Bursa vilayeti dahilinde Söğüdü ve Eskişehir ovalarını ve Domaniç yaylağını ilaveten i'tâ eylemiştir.

Bundan sonra Ertuğrul Gazi Devlet-i Selçukiye'nin havas ümerası idadisine girüb vefatına kadar veliyy'ül nimetin hizmet-i askeriyesinde ibrâz fedakar kılmış ve nihayet 680 tarihinde doksan yaşı mütecaviz olduğu halde Söğüd'de mürtehalî dâr-ı beka olarak türbe-i mahsusasına defn olmuştur. (Rahmetullahialehyh)

6.2. Küçük Tarih-i İslam

Kitabın Yazarının Biyografisi: Kitabın yazarı Ahmet Rasim'dir. Ahmet Rasim, 1864'te İstanbul'da doğdu. Darüşşafaka'yı bitirmiş Posta- Telgraf Nazırlığı fen kalemine memur seçilmiştir (Türk Ansiklopedisi, 1946: 267). Yazı hayatına heves duyan Ahmed Rasim, memurluktan ayrılarak hayatını muharrirliğe vakfetmiştir. Bir ara muallimlik veya Maarif Nazırlığı Teftiş ve Muayene Encümeni Âzalığı gibi kısa süren bazı vazifeleri ile 1927'de İstanbul milletvekilliği istisna edilirse tüm hayatı, Babıâli caddesinde neşrolunan muhtelif mecmua ve gazetelerde çok sevilen bir muharrir sıfatıyla ziyadesiyle eserler vermiştir. 130'u aşkın telif, tercüme eserleri olan yazar

pedagojik değeri olan tarih mektep kitapları da yazmış; güftesi kendisine ait 60 kadar şarkı da bestelemiştir. 21 Eylül 1932’de İstanbul’da vefat etmiştir.

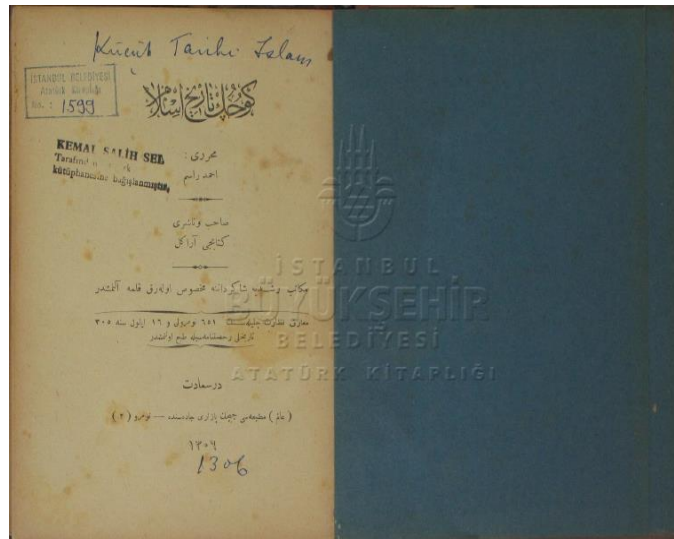
6.2.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.2.1.1. Görünüş

Ders kitabının dışı karton kaplıdır. Kitabın cildinden kopmasını önlemek için şerit bant geçirilmiştir. Kitabın sayfalarında leke, kırışıklık, buruşukluk gibi görünüş kusurları bulunmamaktadır. Kitabın ebadı 20 x 27 cm. olup 178 sayfadır.

Küçük Tarih-i İslam İç Kapak - 1

Küçük Tarih-i İslam İç Kapak - 2

6.2.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı iç kapak ön yüzünde Küçük Tarih-i İslâm olarak yer almaktadır.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü, Sınıf

Ders kitabı, Rüştîye Mektepleri'nde okutulmak için yazılmıştır. Ayrıca Eğitim Bakanlığı (Maârif Nezâret-i Celilesi) nın 651 numaralı ve 16 Eylül sene 1305 tarihli izni ile basılmıştır. Kitabın hangi sınıflara ait olduğuna dair bilgi yoktur.

Yazarın, Hazırlayanın Adı

Ders kitabının yazarı, Ahmet Rasim'dir.

Yayınevinin Adı

İç kapak ön yüzünde kitabın yayınevi (Âlem Matbaası) Çiçek pazarı Caddesinde numara 2 (Dersaadet) Sahibi ve Naşiri: Kitapçı Arakel 1306 (1890) olarak geçmektedir.

Yazı Büyüklükleri

Yazı büyüklüğü diğer kitaplardaki gibi aynı olup Rüştîye öğrencilerinin zorlanmadan okuyabileceği düzeydedir.

6.2.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.2.2.1. Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

Kitapta uzunca giriş bölümü oluşturularak İslam dininin üstünlüğü ve halk üzerindeki etkisini anlatılmış; İslam devletlerinin sınırlarını genişleten, Allah'ın emirlerini yerine getiren ve adaleti yayan kişilerin siyasi iktidarlarının düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir. Kitap, “ sağlam bazı nedenler yoluyla gerekçelendirme, bunun için de temel değerler yolunu kullanılarak ” (Cevizci, 2011: 294) yazılmıştır.

Öte yandan eserini kaleme alma amacını yazar, şöyle açıklamaktadır: “ *bir insan için en evvel mensup olduğu devletin ve milletin tarihini okumak ve milli faziletlerini, kendinden önce gelen seleflerini takdir etmek lüzumundan*” (Rasim, 1306: 3) diyerek millî tarihin önemini vurgulamaktadır. O'na göre milletlerin erdemlerini ortaya koyabilmelerinin ancak tarihlerinin okunması ile gerçekleşebileceğidir. Burada açıkça belirtilen hedefler ile öğrenciye kazandırılması tasarlanan nitelikler de dile getirilmiştir. Ayrıca yazar, o zamana kadar dersler içinde İslam Tarihi dersinin yer almadığının üzüntüsünü de dile getirir.

6.2.2.2. İçerik Bakımından İncelenmesi

Kitap üç ünite (bâb), her ünite, bölüm (fasıl) adıyla alt başlıklara ayrılarak yazılmıştır. Konular şu şekilde sıralanmıştır:

I.BÂB (Zuhûr-u İslam'dan Hilâfet-i Ebubekr'e Kadar)

I. Fasil - Velâdet-i Muhammediye- Bi'set-i Muhammediye - Hicret-i Muhammediye- Fütuhât Peygamberi- İrtihâl-i Nebevî - Kur'an-ı Kerim- Hülâsa

II. Fasil - Hilâfet-i Ebubekr-i Sıddık (r.a)- İrtihâl-i Ebubekr-i Sıddık- Hülâsa

III. Fasil - Hilâfet-i Hz. Ömer (r.a)- İrtihâl-i Hz. Ömer- Hülâsa

IV. Fasil - Hilafet-i Hz. Osman (r.a)- Şehadet-i Hz. Osman

V. Fasil - Hilafet-i Hz. Ali (r.a)- Şehadet-i Hz. Ali- Hilafet-i Hz.Hasan (r.a)- İrtihali Hz. Hasan – Mülâhaza

II. BÂB (DEVLET-İ EMEVİYE)

I. Fasil - Hilafet-i Muaviye-Vefat-ı Muaviye

II. Fasil - Hilafet-i Yezid-i Evvel- Yezid'in Vefatı

III. Fasil - Muaviye

IV. Fasil - Hilafet-i Mervan- Vefat-ı Mervan

V. Fasil - Hilafet-i Abdulmelik- Abdulmelik'in Vefatı

VI. Fasil - Hilafet-i Velid- İrtihal-i Velid

VII. Fasil - Hilafet-i Süleyman- İrtihal-i Süleyman

VIII. Fasil - Hilafet-i Ömer- İrtihal-i Ömer

IX. Fasil - Hilafet-i Yezid-i Sani- İrtihal-i Yezid-i Sani

X. Fasil - Hilafet-i Hişam- İrtihal-i Hişam

XI. Fasil - Hilafet-i Velid-i Sani-İrtihal-i Velid-i Sani

XII. Fasil - Hilafet-i Yezid-i Salis- İrtihal

XIII. Fasil - Hilafet-i İbrahim- İrtihal-i İbrahim

XIV. Fasil - Hilafet-i Mervan-ı Sani

İntiha-ı Emeviye ve Hülâsa başlığı altında Emevi saltanatında yer alan kişilerin adları, kaç sene saltanat sürdükleri, kimin oğlu oldukları maddeler halinde tekrar belirtilmiştir.

III. BÂB (Devlet-i Abbasiye)

I. Fasil - Hilafet-i Ebu'l Abbas El-Seffah- İrtihal-i Seffah

II. Fasil - Hilafet-i Cafer'ül Mansur- İrtihal-i Mansur

III. Fasil - Muhammed Mehdi Bin Mansur

IV. Fasil - Hadi Bin Mehdi

- V. Fası** – Hilafet-i Harun-u Reşid
- VI. Fası** - Hilafet-i Emin
- VII. Fası** – Hilafet-i Memun
- VIII. Fası** – Hilafet-i Mutasım
- IX. Fası** – Hilafet-i Vasık
- X. Fası** – Hilafet-i Mütevekkil Billah
- XI. Fası** – Hilafet-i Muntasır Billah
- XII. Fası** – Hilafet-i Müstein Billah
- XIII. Fası** – Hilafet-i Mutez Billah
- XIV. Fası** – Hilafet-i Muhtedi
- XVI. Fası** – Hilafet-i Mutemid
- XVII. Fası** – Hilafet-i Mutezid
- XVIII. Fası** – Hilafet-i Müktefi Billah
- XIX. Fası** – Hilafet-i Muktedir Billah
- XX. Fası** – Hilafet-İ Razi Billah
- XXI. Fası** – Hilafet-i Mütteki
- XXII. Fası** – Hilafet-i Mustekfi
- XXIII. Fası** – Hilafet-i Muti Billah
- XXIV. Fası** – Hilafet-i Tai Bin Muti
- XXV. Fası** – Hilafet-i Kadir Billah
- XXVI. Fası** – Hilafet-i Kaim Billah
- XXVII. Fası** – Hilafet-i Muktedi Billah
- XXVIII. Fası** – Hilafet-i Müstahzir Billah
- XXIX. Fası** – Hilafet-i Müsterşid
- XXX. Fası** – Hilafet-i Raşid Billah
- XXXI. Fası** – Hilafet-i Müktefi Bin Mustahzir
- XXXII. Fası** – Hilafet-i Müstencid Billah
- XXXIII. Fası** – Hilafet-i Müstazi
- XXXIV. Fası** – Hilafet-i Nasır
- XXXV. Fası** – Hilafet-i Zahir Billah
- XXXVI. Fası** – Hilafeti-i Mustansır Billah
- XXXVII. Fası** – Hilafet-i Mustasım Billah

Yazarın Küçük Tarih-i İslam adlı eserinde III. Bâb'dan sonra anlatılan konular bir bab ve fasıl altında belirtilmemiştir. Bu konular aşağıdaki haliyle gösterilmiştir.

Tevaif-i Müluk

Ben-i Agleb

Fatımiler

Âl-i Buveyh,

Âl-i Eyyub

Sultan Selahaddin

İspanya'da Ben-i Ümeyye, Devlet-i Murabıtın'ın Zuhuru, Devlet-i Muvahhidin, İspanya Cinayetleri, İspanya Medeniyeti

Âl-i Sebüktekin (Sebüktekin'in Zuhuru, Sultan Mahmud Gaznevi, İrtihali)

Âl-i Nuştekin

Devlet-i Selçukîye (Selçukiler, Tuğrul Beg, İnkısam-ı Devlet-i Selçukiye, İran Devlet-i Selçukiyesi, Sultan Alparslan, İrtihal, Sultan Melikşah, İrtihal, Kirman Devlet-i Selçukiyesi, Rum Devlet-i Selçukiyesi, Mütalaa

Devlet-i Osmanî, Türkler

Ertuğrul Beg, Osman Gazi (Zaman-ı Riyaseti-Zaman-ı Emareti- İrtihali)

Orhan Gazi (İrtihali)

Hüdavendigâr Sultan Murad Han (İrtihali)

Sultan Yıldırım Bayezid (İrtihali)

Sultan Mehmed Çelebi (İrtihali)

Sultan Murad-ı Sani (İrtihali)

Sultan Mehmed Han Sani (İrtihali)

Sultan Bayezid-ı Sani (İrtihali)

Yavuz Sultan Selim (İrtihali)

Sultan Süleyman Han-ı Kanuni (İrtihali)

Sultan Selim Han-ı Sani (İrtihali)

Sultan Murad Han-ı Salis (İrtihali)

Sultan Mehmed Han-ı Salis (İrtihali)

Sultan Ahmed Han (İrtihali)

Birinci Sultan Mustafa (İrtihali)

Sultan Osman Han-ı Salis (İrtihali)

Sultan Murad Han-ı Rab'i (İrtihali)

Sultan İbrahim Han (İrtihali)

Avcı Sultan Mehmed (İrtihali)
Sultan Süleyman Han-1 Salis (İrtihali)
Sultan Ahmed Han-1 Sani (İrtihali)
İkinci Sultan Mustafa (İrtihali)
Sultan Ahmed Han-1 Salis (İrtihali)
Sultan Mahmud-u Evvel (İrtihali)
Sultan Osman Han-1 Salis (İrtihali)
Üçüncü Sultana Mustafa (İrtihali)
Sultan Abdulhamid Han-1 Evvel (İrtihali)
Sultan Selim Han-1 Salis (İrtihali)
Dördüncü Sultan Mustafa (İrtihali)
Sultan Mahmud Han-1 Salis (İrtihali)
Sultan Abdulmecid Han (İrtihali), Hülasa (Burada padişahların isimleri saltanat süreleri ve zamanlarının en meşhur olayları maddeler halinde verilmiştir).
Eser içerisinde anlatılan konuların yüzdelik dağılımı aşağıdaki şekildedir:
Hz. Peygamber Dönemi - % 3
Halifeler Dönemi - % 5
Emeviler Dönemi - % 11.7
Abbasiler Dönemi - % 17
Tevaif-i Mulûk - % 17.6
Selçuklular - % 4.7
Devlet-i Osmaniye - % 30.5
Eserde Yer Alan Hülasa ve Mütalaa Bölümleri - % 10.5

6.2.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.2.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Cümleler öğrenciyi zorlamayacak düzeyde basit yapıları olarak kurulmuştur. “ *Hesap, hendese, fenn-i cerrahi ve tıp ve ilm-i heyette pek ileri idiler. Osmanlılar'ın ecdadı Türk'tür* ” cümleleri buna örnektir.

6.2.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Tarih-i İslam kitabında paragraflar kullanılarak konu bütünlüğü sağlanmıştır. Yazarın birden fazla paragraf ile bir fikri açıklamaya yönelik olduğu görülmüştür.

6.2.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Anlatım yazara göre şekillendiğinden Ahmet Rasim'in kendine has akıcı üslubu dikkat çekicidir. Kitapta kısmen abartılı anlatım yer almaktadır. Örnek olarak “ *Her taraftan Hıristiyanlar'ın zulmü ile kan dereler gibi akıyordu*”. *Araplar, İspanya'ya girdikleri vakit ora ahalisi vahşi idi*”. verilebilir.

6.2.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Kitapta “*Asr-ı mulukânesi alem-i İslâm için bir sabah-ül hayr terakki olan şehri yâr diyanetperver, padişah-ı bahr u berr efendimiz hazretlerinin culûs meymenet-i müennes şehinşahilerinden biri her dürlü terakkîyat hazıraya celvegâh olan memâlik-i mahrusat'ül mesâlik-i şahanede mühr-i terakki süratle tenvir kılub etmekte olduğundan*” (Rasim, 1306: 4) ifadeleriyle dönemin hükümdarı II. Abdulhamit'e derin saygı gösterilirken; sultanın devletin ilerlemesi için kendisini adayan, aydınlanmacı hükümdar olduğuna vurgu yapılmıştır.

Mukaddimenin devamında “ Muallim Efendilere İhtar ” başlığı altında öğretmenlere şu uyarılara yer verilmiştir: “*Kitabın yazılış anında her mühim bahsin altına birer özet ilave edilmiştir ki bundan maksat, talebenin olaylar zincirini okuduktan sonra bir de olayın özünü ezberle zihinlerinde tutabilmeleridir. Bu cihetle asıl maksat olan öğretim düzgünlüğü vücuda gelmektedir. Bu faydadan başka kitabın sonuna bir de Arap alfabesi sıralamasına göre sözlük ilave edilmiştir ki bu da talebelerin öğretim esnasında rastlayacakları ve anlamadıkları sözcüklere müracaatı ve bu sebeple içeriğe iyiden iyiye zihin erdirmeyi kolaylaştırır. Bu sözcüklerin bilinmesi için üzerlerine bir işaret (*) konulmuştur* ” (Rasim, 1306: 5). Öğretmenlere yapılan uyarıda öğrenciye verilmesi gereken, olayların özüdür. Bundan maksat, Rüştîye seviyesindeki öğrencinin olayların teferruatında boğulmaması gerekliliğidir.

İslam Tarihi, diğer kitaplarda olduğu gibi Hilkat'ten başlatılmamıştır. Peygamberlere ait bilgi de yoktur. Kitap, Hz. Peygamberin doğumu ile başlayıp Osmanlı tarihini de içine almaktadır. Buna göre, Osmanlı Tarihi İslam Tarihi içinde daha geniş zâviyeden gösterilmiştir. Osmanlı Tarihi'nin İslam Tarihi kapsamında işlenmesi, Müslüman ve Türk kimliklerinin birbirlerini tamamlayıcısı vurgusu, yapılmak istenmesindedir.

İslamiyet'in Doğuşu başlığı altında kaleme alınan birinci bölümde Hz. Peygamber'in doğumu, peygamberliği, hicret, fetihleri, vefatı ve Kuran-ı Kerim yan

başlıklarıyla Hz. Peygamber döneminde meydana gelen önemli olaylar, özet olarak anlatılmıştır.

Hz. Peygamber'in miladi 622 yılında doğduğu, yanlışlığının baskı hatası olduğunu düşündürmektedir. Anlatımda Hz. Peygamber'in daha çok vasıflarına ve dine hizmetlerine yer verilmiştir. O dönemde meydana gelen siyasî olaylar birer cümle ile açıklanmış; Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının sadece isimlerine değinilmiştir.

Kronolojik açıdan Hz. Peygamber'in doğum tarihi, ölüm tarihi, ilk vahyin gelmesi gibi önemli olayların tarihleri verilmiş ve diğer olayların tarihlerine değinilmemiştir.

Dört Halife Dönemi ile ilgili döneme ait siyasi ve askeri olaylar da özet olarak anlatılmıştır. Hz. Ali'nin Hilafeti kısmında Hz. Ali'nin halifeliği hangi koşullarda kabul ettiği, Hz. Osman'ın katillerinin bulunması meselesi yüzünden Müslümanlar arası ihtilafın arttığı, bu nedenle Cemel ve Siffin savaşlarının yapıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca bu olaylardan sonra Hz. Ali'nin Kûfe'ye çekildiği ve Cuma namazında şehit edildiği belirtilmiştir. Ancak günümüz tarih kitaplarında Hz. Ali'nin sabah namazında şehit edildiği bilgisi yukarıdaki bilgi ile tezat oluşturmaktadır.

Birinci bölüm sonunda Mülâhaza başlığı altında Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi'nde İslam ülkesinin sınırlarının ulaştığı yerler belirtilmiştir. Bundan başka “ *eğer fesad-ı dahiliye olmamış olsaydı terakki-i İslam bi't-tabi birkaç misli daha hâsıl olacak idi. Ne çare ki Hz. Osman'ın bidayet-i hilafetinden ibtidâ eden fitne birtakım su-i neticelere meydan açmış, İslam'ı dâğ-dâr etmiştir* ” (Rasim, 1306: 22) bahsi ile yazar, Müslümanlar arasındaki fitnenin sınırların daha da genişlemesini engel olduğunu ve bu durumun İslam alemini ateş içine aldığını belirtmiştir. Tüm bu açıklamalar, öğrencilerin konuyu akıl yürüterek iyice düşünmelerini sağlamak amacıyla yapılmıştır.

İntiha-i Emeviye (Emeviler'in Sonu) başlığı altında Emevi saltanatında yer alan kişilerin adları, saltanat süreleri, kimin oğlu oldukları maddeler halinde verilmiştir. Emevi ve Abbasi hanedanlarında isimlerin ve olayların tek tek açıklanması kitabın hacmini de genişletmiştir.

Kitapta üçüncü bölümde Abbasî Devleti'nin sırasıyla saltanat süren halifeler ve dönemlerine ait olaylar anlatılmıştır. Sonunda ise asıl mevzuda olmayıp vakti gelmişken söylenen söz anlamına gelen İstirad başlığı altında Abbasi Devleti'nin çeşitli alanlarda elde ettiği başarılar ve devletin yıkılış sebepleri özetlenmiştir.

Üçüncü bölümün Özet (Hülasa) kısmında 508 sene saltanat süren 37 Abbasi halifesinin adı, hilafet süresi ve kısa kimlikleri açıklanmıştır. Her halifeye ayrı başlık açılması ister istemez İslam Tarihi'nin geniş tutulmasına sebep olmuştur.

Üçüncü bölümün sonrasında diğer konular için bölümler oluşturulmamıştır. Bu durum konu başlıklarının nereye ait olup olmadığı hususunda karmaşaya neden olmuştur.

“ *İslamiyet'in böyle perişan zamanında müttehiden hareket eden Hristiyanlar tarihte görülmemiş cinayet irtikabına başladılar. Çocukları öldürmek gibi şenaatleri meydana geldi. İspanya bir katligâh oldu. Her taraftan Hristiyanlar'ın zulmü ile kan dereler gibi akıyordu. Bunca senelerden beri nice ulema ve hikemânın tertib ettikleri kitaplar bu devirde yakıldı*” (Rasim, 1306: 76) bahsiyle İspanya'daki Müslüman devletler arasındaki karışıklıkların İslam dünyasına yansımalarını anlatılmıştır. Zulmün tasviri yapılırken sahip olunan değerlerin ve birikimlerin birlik ve beraberliğin olmadığı zamanlarda yitirilebileceği de öğrencinin zihninde netleştirilmiştir.

Kitapta İspanya medeniyetinin tarifi şu şekilde yapılmıştır: “ *İspanya medeniyetinden bir zamanlar orada sakin olan evlâd-ı Arabın medeniyetini anlarız. Araplar İspanya'ya girdikleri vakit ora ahalisi vahşi idi. Araplar oraya feyz ve marifet getirdiler. Sahralarını münbit edecek, fikirlerine küşayış verecek lüzum-u fenniye onlara öğretiler. Araplar İspanya'dan çıktıktan sonra İspanya yine eski haline girmeye başladı. Hesap, hendese, fenn-i cerrahi ve tıp ve ilm-i hey'et de pek ileriydiler. Barut, kağıt onların muhteratındandır* ” (Rasim, 1306: 85). Bu bilgilere göre İslam medeniyeti ile İspanya medeniyeti arasında irtibat kurularak bu irtibatı sağlayan muhtelif cepheler de izah edilmiştir.

İslam Tarihi içinde Türk-İslam devletleri de yer almaktadır. Sebük Tegin Oğulları ve Anuş Tegin Oğulları hakkında bilgi özet olarak anlatılmıştır.

Eserde Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile ilgili olarak Tuğrul Bey'in ölümünü göstermiştir. Halbuki Tuğrul Bey'in vefatından sonra Selçuklu Devleti'nin başına Sultan Alparslan geçmiş; devlet yıkılmak gibi tehlike ile de karşı karşıya kalmamıştır. Bu anlatım Ahmet Rasim'in Tarih ve Coğrafya bilgisinden yoksun olmasına ve eksikliklerini tamamlamak için yaptığı çalışmaların samimiyetine bağlanabilir. Özellikle Selçuklu Devleti'ni İran - Kirman - Rum Selçuklu Devleti başlıkları ile belirtmesi önemlidir. Kendisinden sonra yazılan İslam Tarihi ders kitapları içerisinde de aynı türden başlıklar yer almaktadır.

Osmanlı Devleti bahsine geçilmeden önce Mütalaa başlığı altında anlatılan konular bir iki cümle ile özetlenmiştir. Burada yazarın subjektif bir de değerlendirmesi vardır. Şöyle ki;

“ Söğüt nahiyesinden aleme şayan vererek zuhur eden Osmanlı Devleti, Selçukiler’i takib ve Endülüs hükümetinin evâhirine tesadüf ederek garbde (İspanya’da) zevale erişmiş ve Şark’da (Anadolu’da) kemale gelmiş iki devlet-i İslamiye önünde mevcud bulunmuş idi. Asya’nın ortasında cihana dehşet vererek zuhur eden Moğollar’ın sergerdesi Cengiz Han bir aralık Asya’yı istila etmiş ve ahfadından Hülagu Han, Abbasiye Devleti’ni ve Tatarlar’da bu devletin efradından Gazan Han, Selçukiye hükümetini mahv eylemişlerdi. Fi’l vakta öteden beri de bazı İslam hükümetleri var idiyse de onlarda zayıf idi.

Cihan-ı İslam bu vechle keşmekeşde kalmış iken esas İslamiyet-i tahkim ve şayan din-i âlâ maksadıyla kılıca sarılan Osmanlı dilaverleri, ümmet-i necibiye-yi İslamiye-yi yeniden ihya eylemişlerdir. İşte bundan sonra göreceğimiz tarih Osman Gazi’den ibtidâ ederek gelen padişahın tarih-i müesseridir ki, İstanbul’da taht-ı nişin ikbâl olan padişahımız sultan Abdulhamid Han Halledallahu mülkî âlâ ahîr zaman hazretleri dahi o sülale-i mübarekenin otuz dördüncüsüdür” (Rasim, 1306 : 102). Bu açıklama ile yazar kişisel görüşlerine geniş yer ayırmıştır. Kitabın içinde şahsi görüşlerin yer alması kitabın içeriğini bilimsel olmaktan çıkarır.

Yukarıdaki açıklamalar göre dağılma sürecine giren İslam devletlerinin bahsinden başka Osmanlı hanedanının İslam dinini ve devletini yeniden dirilttiği anlatılmıştır. Devletin kuruluşu mihverinde İslam ümmetinin istikbali düşüncesi vardır. Burada kullanılan hanedanı methedici üslup, İslam’ın istikbalini koruyan mübarek sülaleyi de dokunulmaz kılmıştır.

Kitapta Türkler başlığı altında “ Osmanlılar’ın ecdadı Türkler’dir. Selçukiler, Sultan Mahmud Gaznevîye’nin daveti üzerine Horasan taraflarına gittikleri vakit (Kayı Han) kabilesi dahi onlarla beraber gitmiş idi ” (Rasim, 1306: 103) ifadesi yer almış; Osmanlı Türklüğü’ne arka plan hazırlanmıştır. Burada Osmanlı Türklüğü’nün derinlemesine bir açıklaması olmamasına rağmen Türkçülüğün ilk etkilerinin belirmeye başladığı düşünülebilir.

Osmanlı Tarihi, yalnızca padişahların saltanatları boyunca yaptıkları savaşlar ve antlaşmalar, devlete karşı çıkan ayaklanmalar ve isyanlar, devlet adamlarının atama ve idamları gibi birbirini izleyen olaylar bütünü olarak anlatılmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ilgili olarak sürekli isyan çıkaran ocağa karşı “ *nihayet sancağı şerifin kaldırılarak topa tutulduğu ve hainlerin cümlesinin mahvedildiği* ” (Rasim, 1306: 161) açıklaması yapılırken bu tarihi olay, devletin tarihinde mühim bir yere oturtulmuştur. Savaşlarda yenilen ocağın ıslahatlara da karşı geldiği; ancak bundan sonra yapılacak ıslahat sürecinin güçleneneği vurgusu yapılmıştır.

Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn için “ *devletimizi ihya edecek ıslahatı irâe etti*”. diyerek Tanzimât Dönemi'ni övmüş; yine dönem ile ilgili “ *Ziraat ve ticarete ait nizamların yapılması, Asakir-i Osmani'nin 350 bin nefere iblağ edilmesi, her tarafta mekteplerin açılması, maârif-i milliyemizin ilerlemesi* ” (Rasim, 1306: 166) açıklamasıyla yapılan yenilikler desteklenmiştir. Tanzimat Dönemi'nde yoğun ve geniş bir biçimde ıslahatların sürdürüldüğü vurgusu yapılmıştır. Öne çıkan ıslahatlar arasında merkezi gücün arttırılması, yeni bir askeri düzene geçilmesi, tarım ve ticaret için yeni kanunlar yapılması ile yeni okulların açılması sayılmıştır.

Osmanlı Devleti bölümünün sonunda Sultan Abdülmecid'e kadar devletin başına geçen padişahların isimleri, saltanat süreleri, ölüm tarihleri ve önemli icraatleri tek cümle ile ifade edilmiştir.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. Diğer kitaplarda göremediğimiz Mülâhaza - Hülâsa - Mütalaa bölümleri vardır. Bu bölümler ile öğrenciye sürekli konuların açıklaması, hatırlatması ve genel değerlendirmesi yapılarak anlaşılması sağlanmıştır.
2. Öğretim ilke ve yöntemleri açısından kitap, tarihin işlevinin yalnızca savaş yapmak olduğunu öğretmek istercesine gereksiz açıklamalarla doludur.
3. Kitabın dili sadedir. Anlamı bilinmeyen kelimelerin üzerine (*) işaret konularak, anlamları kitabın sonunda sözlük (lügatçe) te verilmiştir.
4. Hemen hemen her hükümdar döneminin sonunda Hülâsa başlığıyla bir özet yapılmıştır. Öğrenciye Osmanlı Tarihi anlatılırken hükümdarlar ile ilgili bilinmesi gerekenin yeterli olduğu mesajı verilmiştir.
5. Konuların tasnifinde şöyle bir yol tutulmuştur. İlk üç bölüm belirtildikten sonra diğer bölümler belirtilmemiş; konular sadece ana başlıklarla verilmiştir. Fakat her bölüme ait alt başlıklar, rakamla belirtilmiştir. Başlıkların verilmesindeki tutarsızlık kitabı zayıflatan niteliklerdendir.

6. Büyük Selçuklu Devleti'nin Tuğrul Bey'in ölümünden sonra kesin olarak parçalandığı bilgisi yazarın tam manada tarih bilgisine vakıf olmadığından kaynaklanmaktadır.
7. Endülüs Emevi Devleti'nin İspanya'da vücuda getirdiği medeniyet ve Avrupalı Hıristiyanların Endülüs'te işlediği cinayetlere dikkat çekmek için bu konu ayrı bir başlık olarak işlenmiştir.
8. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması hakkında tarihimizde çok hayırlı bir olay olduğu vurgusu yapılmıştır.
9. Tanzimat Dönemi'nde yapılan yenilikler anlatılmış, övülmüş ve desteklenmiştir.
10. Osmanlı Devleti bölümünün sonunda yer alan özetle diğer bölümlerden farklı olarak hükümdarların saltanatları boyunca gerçekleştirdikleri önemli icraatlarına yer verilmiş; öğrencilerin kavrama düzeyi artırılmıştır.

6.2.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti

Bu kısımda, Küçük Tarih-i İslam adlı eserin 114. ve 115. sayfaları arasında yer alan Selçuklular konu başlıklı bölümden alınan metnin transkripti yapılmıştır. Bu bölümde özetle Sultan Kutalmış'ın, Tuğrul Bey'in vefatı üzerine Alparslan'ın üzerine yürümesi ve yapılan muharebede vefat etmesi ile Rum Devleti Selçukiyesinin kuruluşundan bahsedilmektedir.

روم دولت سلجوقیه سی

سلجوقك اوغلارندن اسراييلك مخدومي سلطان قطلمش،
سلطان طغرل طرفندن حكومتك غريب طرفلرينه قوماندان
تعيين ايدلمشیدی (۴۴۳) سنه هجریه سی
سلطان قطلمش طغرل بگك وفاتی اوزرینه دعواي سلطنت
ایدرك الپ آرسلان اوزرینه یوریمش ایسه ده واقع اولان
محاربه ده هم مغلوب و همده مقتول اولمشدر .
قطلمشك وفاتی الپ آرسلاقی زیاده سیله محزون ایتمش
وبونك اوزرینه اوغلی سلیمان پدیرینك یرینه نصب ایلمشدر .
ایشته روم دولت سلجوقیه سی سلیمانك اولادی طرفندن
آناطولیده ضبط اولنان ممالکده تأسس ایتمشدر .

Küçük Tarih-i İslam Sayfa 114

۱۱۵

کوجک تاریخ اسلام

سلطان سلیمان آنطاکیه شهرینی روملردن آلهرق پای تحت
ایتمش و آنك وفاتنده یرینه گچن سلطان داود دخی حکومتی
قونییه شهرینه نقل ایلمشدر .
داودك برادری قلیچ آرسلان آناطولی قطعه سنك قسم
اعظمینی ضبط ایتمش و سلطان روم لقبیه ماقب اولمشدر . قلیچ
آرسلان (۴۷۰) دن (۴۹۵) قدر سلطنت ایتمش و اوزرینه
هجوم ایدن اهل صلیبی پریشان ایلمشدر . اوغلی مسعود ایله
آنك اوغلی ایکنجی قلیچ آرسلان دخی صلیبیری چوق دفعه
بوزمشلردر .

لکن بواهل صلیب محارباتی روم دولت سلجوقیه سی
لیجه زده لمشدر . هله صکره لری تانارلرک هجومیه بتون بتون
رخنه دار اولمش و اون بشتجی سلطان علاءالدین مغول
خانلردن (غازان) نك امریله تختدن ایندیریلوب اوقوجه
مملکت ۱۱ امارته تقسیم اولمشدر . عثمانلی دولتی دخی بوبگاکلار
ایچنده سلیدی .

§

Küçük Tarih-i İslam Sayfa 115

Selçuk'un oğullarından İsrail'in mahdumu Sultan Kutalmış, Sultan Tuğrul tarafından hükümetin garb taraflarına kumandan tayin edilmişti (443 Sene-i Hicriyesi). Sultan Kutalmış Tuğrul Bey'in vefatı üzerine davay-ı saltanat ederek Alparslan üzerine yürümüş ise de vakıa olan muharebede hem mağlup hem de maktul olmuştur. Kutalmış'ın vefatı Alparslanı ziyadesiyle mahzun etmiş ve bunun üzerine oğlu Süleyman'ı pederinin yerine nasb eylemiştir.

İşte Rum Devleti Selçukiyesi Süleyman'ın evladı tarafından Anadolu'da zapt olunan memalikte teessüs etmiştir.

Sultan Süleyman Antakya şehrini Rumlardan alarak payitaht etmiş ve onun vefatında yerine geçen Sultan Davud dahi hükümeti Konya şehrine nakl eylemiştir. Davud'un biraderi Kılıçarslan Anadolu kıtasının kısm-ı azamını zapt etmiş ve Sultan-ı Rum lakabıyla mülekkab olmuştur. Kılıçarslan (470) den (495) e kadar saltanat etmiş ve üzerine hücum eden ehl-i salibi perişan eylemiştir. Oğlu Mesud ile onun oğlu II. Kılıçarslan dahi salibleri çok defa bozmuşlardır.

Lakin bu Ehl-i Salib muherabatı Rum Devlet-i Selçukiyesini epeyce zedelemiştir. Hele sonraları Tatarların hücumuyla bütün bütün rahnedar olmuş ve on beşinci Sultan Alaaddin Moğol hanlarından (Gazan) ın emriyle tahtından indirilip o koca memleket on bir emarete taksim olunmuştur. Osmanlı Devleti dahi bu beylikler içinde idi.

6.3. Osmanlı Tarihi

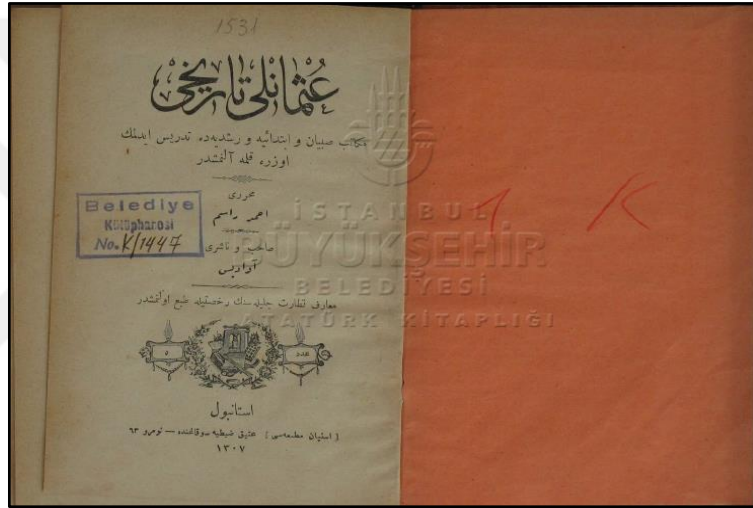
6.3.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.3.1.1. Görünüş

Ders kitabının dışı karton kaplıdır. Kitabın cildinden kopmasını önlemek için şerit bant geçirilmiştir. Kitabın ebadı 16 x 24 cm. olup Hata - Sevap Cedveli dahil 84 sayfadır.

Osmanlı Tarihi Dış Kapak

Osmanlı Tarihi İç Kapak

6.3.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı iç kapak ön yüzünde Osmanlı Tarihi olarak yer almaktadır. Kitabın sayfalarında leke, kırışıklık, buruşukluk gibi görünüş kusurları bulunmamaktadır. Ayrıca iç kapakta devleti sembolize eden çevresi çiçeklerle bezenmiş arma yer almaktadır.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü, Sınıf

Ders kitabı, Sıbyan, İbtidaiye ve Rüştüye'de okutulmak için Maârif Nezâret-i Celilesi'nin izni ile basılmıştır. Kitabın hangi sınıflarda okutulacağına dair bilgi yoktur.

Yazarın, Hazırlayanın Adı

Ders kitabının yazarı Ahmet Rasim'dir.

Yayınevinin Adı

İç kapak ön yüzünde kitabın yayınevi (İstanbul Matbaası) Atik-i Zaptiye Sokağında numara 63 (Dersaadet) Sahibi ve Naşiri: Avadis 1307 (1891) olarak geçmektedir.

Yazı Büyüklükleri

Yazı büyüklüğü diğer kitaplardaki gibi aynı olup Rüştiye öğrencilerinin zorlanmadan okuyabileceği düzeydedir.

6.3.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.3.2.1. Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

II. Abdulhamit döneminde yazılan tarih ders kitaplarında öncelikle tarihin ve devlet kurucularının sevdirilmesi gerektiği söylenmiştir. Ahmet Rasim de Osmanlı Tarihi hadiselerini şahıslar ve kahramanlar etrafında toplamış ve olayları bu kahramanların zaferleri ve başarıları üzerinden anlatmıştır. Eser, her seviyedeki sınıfta okutulacak genişliğe sahip olduğundan kendisinden istifade edilebileceği yeterliliktedir.

6.3.2.2. İçerik Bakımından İncelenmesi

Ahmed Rasim tarafından kaleme alınan Osmanlı Tarihi adlı ders kitabı, şu başlıkları içermektedir :

“Ertuğrul Bey

Osmân Bey, Zaman-ı Riyaseti, Zaman-ı Emareti

Orhân Gazî, Yeniçeri Denilen Asker- Sikke

Sultân Murâd Hüdâvendigâr

Yıldırım Sultân Bâyezîd-ı Evvel, Fasıla-ı Saltanat

Çelebi Sultân Mehmed-i Evvel

Sultân Murâd-ı Han-ı Sâni

Fâtih Sultân Mehmed Han

Sultân Bâyezîd-ı Sâni

Yâvûz Sultân Selîm

Sultân Süleymân Han-ı Kanuni

Sultân Selîm-i Sâni,

Sultân Murâd Han-ı Sâlis

Sultan Mehmed-i Salis

Sultan Ahmed-i Evvel

Sultan Murad-1 Rabi'
Sultan İbrahim Han
Avcı Sultan Mehmed
Sultan Süleyman-1 Sanî
Sultan Ahmed-i Sanî
İkinci Sultan Mustafa
Sultan Ahmed-i Salis
Sultan Mahmud Han-1 Evvel
Sultan Osman-1 Salis
Üçüncü Sultan Mustafa
Sultan Hamid-i Evvel
Sultan Selim-i Salis
Dördüncü Sultan Mustafa
Sultan Mahmud-u Sanî
Sultan Abdülmecid.”

6.3.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.3.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Yazar, kitabında basit yapıli cümleler kurmuştur. Genellikle cümlede kelime sayısı 11 kelimeyi geçmemektedir. Örnek olarak “ *Kendisi fakirlere acır, hatta kendi eliyle yemek dağıtır, gayretli ve akıllı bir padişahdır*” verilebilir.

6.3.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Konu bütünlüğünü sağlaması açısından gerekli her yerde paragraf açılmıştır. Paragraflar arasında tutarsızlık yoktur.

6.3.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Dili çok sadedir. Yazar, uzun cümleler kurmamıştır. Bu nedenle anlatım sıkıcı ve yorucu değildir. İfadeler samimi olup öğrencinin duygularına hitap eder, niteliktedir.

6.3.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Yazar, Osmanlı tarihini Süleyman Şah'tan itibaren başlatmıştır. Onun ölümünden sonra aşiretinin Ertuğrul Bey kumandasında Azerbaycan taraflarına ilerlemesiyle birbirleriyle savaşan iki ordunun tasvirini yapmıştır. Ertuğrul Bey

maiyetiyle Selçuklu ordusuna yardım ederek karşılığında mükâfat olarak Söğüt ve Domaniç'in verilmesi vurgusu yapılmıştır.

Eserin “ başlangıç ” başlıklı bölümünde Kayı boyunun Anadolu'ya nasıl yerleştiği de kahramanlık söylemi altında irdelenmiş, Selçuklu Devleti zamanında Osman Bey'in Karacahisar'ı ve Bilecik'i nasıl fethettiğinden bahsedilmiştir. Yine devletin kuruluşu aşamasında Köse Mihal gibi dinden dönenlerin rolüne dikkat çeken yazar, “ *devletimiz Köse Mihal ve evladından pek çok yararlılık görmüştür* ” (Rasim, 1307: 3) demiştir. Bundan sonraki bölümlerde Osmanlı tarihi padişahlardan yola çıkılarak anlatılmış, padişahların genellikle iyi ve kötü özelliklerine dikkat çekilmiştir. Siyasî olayların hükümdarlar bahsi içinde yer alması, olay-kişi ilişkisinin pekiştirildiğini düşündürmektedir.

Orhan Gazi zamanı devlet teşkilatlanmasının oluşturulmaya başlandığı dönem olarak tanımlanmış, Yeniçeri Ocağı'nın ilk temellerinin onun zamanında atıldığı, kendi adına para bastırıldığı belirtilmiştir. Uzun bir saltanat süren Orhan Bey için “ *emaret halinde olan Osmanlılığı devlet şekline sokmuştur. Kendisi fakirlere acır, hatta kendi eliyle yemek dağıtır, gayretli ve akıllı bir padişahdır.*” (Rasim, 1307: 5) denilerek muhatabı olan okuyucu ile adeta konuşur gibi üslup kullanmıştır. Ayrıca Alâeddin Paşa'nın büyük olmasına rağmen tahtı kardeşine bırakmasının önemine vurgu yapılarak iki kardeşin gayretleri ile beyliğin güçlendiğine dikkat çekilmiştir. Ahmet Rasim, Alaeddin Paşa'nın fedakârlığından bahisle aslında tipoloji de kullanmış olmaktadır.

Sultan Murat zamanında ise beyliğin güçlenmesi sonrasında hem Hıristiyanların hem de Anadolu'daki beyliklerin Osmanlı Beyliği'ne tepki göstererek onun gücünü dizginlemek için çaba harcadıklarına değinilmiştir. Ayrıca Sultan Murat'ın Germiyanogulları'nın kızını oğluna almasıyla Kütahya'nın çeyiz olarak Osmanlı Devleti'ne katıldığı üstünde durulmuştur. Buradan anlıyoruz ki siyasî ilişkilerde başarı ve yardım istemenin yollarından biri de akrabalık yolunu kullanmaktır.

Yıldırım Bâyezîd'in tahta geçerken Orhan Bey'den farklı olarak kardeşini öldürtmesinin zararına değinen Ahmed Rasim, sonraki yıllarda kardeş katli nedeniyle devletin pek çok kıymetli şehzadesini yitirdiğini söylemektedir. Ayrıca Yıldırım Bâyezîd'in yaptığı fetihler ve bu fetihler sonrasındaki Timurlenk olayı konu edilmiştir.

Çelebi Mehmet zamanında ise devletin Timurlenk faciası sonrasında kendisini tekrar toplamaya çalıştığı, bir taraftan kardeş kavgasına, bir taraftan da dış tehditler ile uğraştığına değinilmiştir.

Düzmece Mustafa olayı ile başlayan İkinci Murat dönemi ise Ahmed Rasim'e göre devletin esas anlamda toparlandığı, tekrar kendisini hem Balkanlarda hem de Anadolu'da kabul ettirdiği dönem olup, önemli askeri başarılar ile doludur.

İstanbul'u ele geçiren Fatih Sultan Mehmet ise ülkenin sınırlarını Tuna sınırlarına kadar genişletmiş, Anadolu'daki huzursuzluğa son vermiş, donanmayı yapılandırmıştır. Ayrıca beş tane dil bilen Fatih Sultan Mehmet, edebi yeteneği ile de tanınmıştır.

Ahmed Rasim, İkinci Bâyezîd dönemini anlatırken Cem Sultan olayı ve bu olaydan Avrupalı devletlerin yararlanması ile Şii etkisinin Osmanlı Devleti'nde artması ve bunun iç politikaya yansımalarını irdelemiştir.

Yavuz Sultan Selim'in ise gaddarlığından ve gözü pekliğinden bahsedilerek, İran'ı yenilgiye uğratıp Mısır'ı ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni bütün İslam dünyasının lideri haline getirdiği belirtilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminin Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemi olduğu değerlendirmesini yapan Ahmed Rasim, Macaristan kilidinin açılması için Belgrad'ın ele geçirildiği, Şarlken'in Fransa hükümdarını esir etmesiyle istenen yardım karşılığında donanmanın Fransa'ya gönderildiği, Rodos'un zapt edildiği, Budin'in alındığı, Viyana'nın kuşatıldığı, Bağdat'ın ele geçirildiğinden bahsedilmiştir.

Sultan Süleyman'ın ölüm haberi üzerine saltanata gelen II. Selim devrinde şu olaylar işlenmiştir: Askerin zorbalığa kalkışması, Yemen ve Ceziret'ül Arab taraflarında isyanların bastırılması, Aden'in zaptı, Rusya'nın Kazan ve Ejderhan'ı alması, Sokullu Mehmet Paşanın Don-Volga nehirlerini birleştirerek Karadeniz'i Marmara'ya bağlamak, Süveyş dilini yararak Bahr-ı Ahmer'i Akdeniz ulaştırmak ve böylelikle Hindistan yolunu açma düşüncelerinin olması fakat gerçekleşmemesi bahsi işlenmiştir. Sokollu'nun tasavvurları hakkında “ *böyle güzel bir tasavvur, vücuda gelemedi.*” (Rasim, 1307: 31) söylemiyle içten duygularıyla öğrenciye hitap ederken bu konudaki duygusunu da yansıtmaktadır. Kıbrıs adasının fethi, İnebahtı hezimetini ve arkasından 150 pare geminin hazırlanarak Avrupalı müttefikleri yenerek Tunus'un zaptı da diğer işlenen konular arasındadır.

Sokullu Mehmet Paşa tarafından Avrupalı devletlerle anlaşmaların yenilenmesi, Portekiz'in Fas'a hücumu ve Vadi'üs Seyl'de yenilgiye uğratılması, Çıldır'da İran'ın yenilmesi, Tiflis'in zaptı, İran ile savaşların yeniden başlaması, Sokullu'nun ölümü ile devlet idaresinin yeniden bozulması, Ferhat Paşa'nın İran'ı yenerek Tebriz, Revan ve

Şirvan şehirlerini alması ile Avusturya seferi III. Murat döneminin siyasi olayları içerisinde anlatılmıştır.

Erdel'in alınması, Celali isyanlarının artması, Kırım Hanı'nın Osmanlıyı tanımaması, Eflak'ın Tuna'yı geçmesi, Avusturya'nın Macaristan'a saldırması, Tiryaki Hasan Paşa'nın Kaniye zaferi, Acem Şahı Şah Abbas'ın Tebriz'i zaptı ise III. Mehmet döneminin en önemli siyasi olayları içerisinde anlatılmıştır.

Tahta çıktığında İranlılar'ın sınırı zorlaması ile uğraşan Sultan I. Ahmet'in devrine ait olan önemli vakalar da şu şekilde sıralanmıştır: Almanlar'ın Macaristan'ı tecavüzü, Anadolu'da türeyen Celali ayaklanması, Lübnan civarında karışıklıklar ve isyan edenleri idam ettirmesi, Zitvatorok Muahedesi, Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'da isyan eden (Kalenderoğlu, Kara Seyid, Musullu Çavuş, Canbolad, Fecreddin) isyanlarının bastırılması ile İran seferi.

Saltanatının başlangıcında asi Bağdat valisinin katli, zorbalığa kalkışan Abaza Paşa'nın isyanı, Macaristan'a yürüyen elli bin Alman akıncısının perişan edilmesi, Acem üzerine sefer ile Revan ve Azerbaycan'ın zaptı ile Bağdat'ın zaptı IV. Murat döneminin en önemli olaylarıdır.

Sultan İbrahim Han devrine ait ise Kara Mustafa Paşa'nın idam edilmesi, 350 pare yelkenli gemi ve elli bin askerın sevk edildiği Girit Muharebesi, Hanya Kalesi'nin alınması, Hersek'te karışıklıklar, Venedik'in Midilli adasını kuşatması konuları işlenmiştir.

Avcı Sultan Mehmet dönemine ait şu şekilde anlatım yapılmıştır: Validesi Mahpeyker Sultan'ın devleti idaresi, Katırcıoğlu isyanı, Mahpeyker Sultan'ın öldürülmesi ile payitahtta karışıklık çıkması, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadarete getirilmesi ile devleti nizama koyacak ıslahatlar yapılması ve idareyi Mehmet Paşa'ya bırakan Sultan'ın av âlemlerine dalması ve bundan sonra devletin siyasi işlerinden Köprülü ailesinin sorumlu olması. II. Süleyman zamanında ise Yeniçeriler'in İstanbul'u karıştırmaları, Köprülü Mustafa Paşa'nın gayretleri ile askeriyenin düzene koyulması konuları anlatılmıştır.

Saltanatı zamanında Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın sadarete getirilmesi ile hazırlanan yüz bin kişilik Osmanlı ordusunun Almanya üzerine sefere çıkması ve ordunun hezimete uğraması II. Ahmet döneminin en önemli olayıdır. Ayrıca, Hicaz'da çıkan isyan ile Sakız adasının Venedikliler'e verilmesi hadiseleri de diğer konular içinde yer almaktadır.

Sakız adasının geri alınması için elli bin kişilik Osmanlı ordusunun Avusturya'yı

yenilgiye uğratması, Rusya İmparatoru büyük Petro'nun otuz bin zayıt vererek geri çekilmesi, yüz bin kişilik ordu ile Avusturya'nın mağlup edilmesi sonrasında da yüz elli bin kişilik ordu ile tekrar Avusturya ile yapılan savaşta Osmanlı ordusunun perişan olması ve neticesinde Karlofça Antlaşması'nın imzalanması konuları ise II. Mustafa devrine ait en önemli olaylardır.

Rusya ile ilk muharebe, Baltacı Mehmet Paşa'nın yüz bin kişilik ordu ile büyük Petro'nun ordusunu mağlup etmesi, Prut Muahedesi, Mısır ve Arabistan isyanları, Almanlar'la harp, Lale sefahati ile devlete zararları, Macar mühtedisi İbrahim Müteferrika'nın gayretleri ile matbaanın açılması, Nadir Şah meselesi ve Patrona Halil isyanı ile İstanbul'daki karışıklıklar ise III. Ahmet devri içinde anlatılmıştır. Yazarın “*Lale sefahati denilen mülk ve millete en ziyade zararı dokunan eğlencele*”rini Damad İbrahim Paşa'nın yâdigarı olarak göstermesi öğrencide olup- bitenden haberdar olduğu mesajını vermektedir. Yazarın burada devlet adına tavır takındığını düşünüyoruz.

I. Mahmut'un saltanatında ise ilk olarak Patrona Halil'in öldürülmesi konusu anlatılmıştır. Diğer önemli siyasi olaylar içinde de İran seferi ve sulhu, Rusya'nın Karadeniz'e ve Kırım'a yönelmesi, Avusturya seferi, Avusturya – Rus ittifakı konuları yer almaktadır.

Zühd ve takva sahibi olan III. Osman'ın üç yıllık saltanat devrinin barış içinde geçtiği ancak İstanbul'da çıkan yangınla yirmi dört bin hanenin yandığı; İstanbul'un viraneye döndüğü anlatılmıştır.

Sadrazam Ragıb Paşa'nın gayretleri ile Osmanlı ülkesinde hile yapan yabancıların icraatlarına engel olunması, Rusya'nın yaptığı ittifakla Lehistan'ı paylaşması, Çeşme faciası III. Mustafa döneminin olayları içinde anlatılmıştır.

Devletin en karışık devri olarak anlatılan Sultan I. Hamid'in dönemine ait olaylar da şunlardır : Ruslar'ın Şumnu'da Damad-ı Şehriyarı Muhsinzâde'yi işgal etmeleri, Ruslar ile Kaynarca'da antlaşma imzalanması, Lübnan ve Suriye çevresinde Şeyh Tahir isyanı, Mısır'da Kölemen isyanı, Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa isyanı, Mora'da ihtilal çıkarma hevesinde olan Rus İmparatoriçesi Katerina'nın üzerine harp ilan edilmesi ile Ruslar'ın Özi'de merhametsizce yirmi bin nüfusu kılıçtan geçirmesi olaylarıdır.

Selefi sultan zamanından devam eden Rusya muharebesi III. Selim'in saltanatının ilk yıllarına rastlar. Fransa'da ortaya çıkan karışıklık sebebi ile Avusturya – Rusya ittifakının bozulması, Nizam-ı Cedit namıyla yeni bir ordunun kurulması,

General Bonapart namında Fransa’da ortaya çıkan ve daha sonra Fransa kralı olan bu kişinin Mısır’a asker çıkarması, bunun üzerine İngiltere ve Rusya ile Osmanlı Devleti’nin ittifak yapması dönemin en önemli siyasî olayları içinde yer almıştır. Ayrıca, Sırbistan ve Karadağ’da çıkan ihtilaller ile Kabakçı isyanı da işlenmiştir.

Saltanatı bir yıl süren IV. Mustafa’nın döneminde Rusya ile yapılan sulh ile Kabakçı Mustafa’nın idam edilmesi dışında gelişen hadise yoktur.

Saltanatının başında Sekban adıyla düzenli bir askeri birlik oluşturan Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa’nın yeniçeriler tarafından diri diri yakılması II. Mahmut devrinin önemli hadiselerindendir. Tepedelenli Ali Paşa’nın idamı, devlete sürekli fesat çıkaran Yeniçeri Ocağı’nın ortadan kaldırılması, Yunanistan’da çıkan isyanlara Fransa ve İngiltere’nin yardım etmeleri ile Osmanlı donanmasının Navarin’de yakılması, bağımsızlık isteyen Yunanistan’ın teklifi kabul edilmeyince Ruslar’ın Osmanlıya savaş ilan etmesi de en önemli siyasi hadiseler içinde yer almaktadır. Bununla birlikte Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın ordusunun Nizip’te Osmanlı ordusunu hezimete uğratma konuları da işlenmiştir.

Osmanlı tahtına şeref verdiği yazılan Sultan Abdülmecit zamanında Mısır’ın “Eyalet-i Mümtaze” haline geldiği, Mısır meselesinden sonra ehliyetli ve gayretli devlet adamı Reşit Paşa sayesinde Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu’nun oluşturularak devletin düzene girmeye başladığı anlatılmıştır. Burada yazar, devletin nizama konulmasının arkasında liyakat sahibi kişilerin rolünden ve katkısından bahsetmektedir. Böylelikle genç nesillerin ecdadının yaptığı büyük işlerle ve medeniyet yolunda iftihar edecekleri attığı adımlarla motive edilmesi amaçlanmıştır. Değerleri şahıslara biçimlendirirken aksiyolojik tutum da sergilemektedir. Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyanlar’ı himaye maksadıyla Ruslar’ın Osmanlı’ya savaş açması (Sivastopol muharebesi) ile Kars ve Silistre’de yapılan muharebelerin şöhretinden bahsedilmiştir. Adı geçen sultan devrinde Romanya adıyla beyliğin kurulması, Sırbistan’ın bağımsız olması, Lübnan’ın ayrı bir valilik olması diğer siyasî olaylar içinde yer almaktadır.

Ahmed Rasim kitabında en dikkat çekici nokta Sultan Ahmet Han-ı Evvel’den sonra I. Mustafa ve II. Osman saltanatlarına yer vermemesidir. Öğrenciyi sunduğu bilgi ortamına bir taraftan yakınlaştırıp diğer taraftan bu ortamdan aniden koparması öğrenmenin doğasına aykırıdır. Ayrıca kitabın çok daha geç tarihlerde yazılmış olmasına karşın Sultan Abdulaziz ve Sultan Murat’tan da bahsedilmemesi politik bir tavır olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, okuyucunun / öğrencinin gözünde tarihin dikensiz bir gül bahçesi olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

Padişahların destanı gibi yazılan ders kitabında metodolojik manada konunun iyi anlaşılması için sık sık sorular sorulmuştur. Sorular, genellikle padişahların kaç yıl saltanat sürdükleri, kaç senesinde ve nerede doğduğu, ne zaman öldüğü, nerede medfun olduğu gibi vakıaların sebep-sonuç ilişkisi kurmaktan uzak özellikle zaman-mekân algısının kuvvetlenmesine ve ezber yapmaya dayalı türdendir.

Genel olarak geçmişin azametli, hükümdarların birer büyük adam ve her askerin bir kahraman gibi anlatılması öğrencide millî hisleri takviye etmede ana unsur olarak kullanılmıştır.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. Özet (Hülasa) bölümü vardır. Her padişaha özet başlığı açılmıştır. Yazar “ *Bu hülasayı çocuklar ezberleyip takrir edeceklerdir* ” diyerek öğretmenlere uygulanacak yöntemin uyarısında da bulunmuştur. Tarih öğretiminde ezberlemenin geleneksel olduğundan başka yazarın öğretmenlere ikazında pedagojik bir endişe taşındığını da düşündürmektedir.
2. Sorular bölümü vardır. Sorular “ Evet ” ya da “ Hayır ” gibi kısa yanıtlıdır. Bir hususu iyice açıklayacak biçimden uzaktır. Soruların bu türden cevaplara dayalı olarak sorulması pedagojik olmaktan uzak olsa da öğretimin tek taraflı bir bilgi aktarımı olmadığını göstermektedir. Her padişaha orta başlık açılmış ve döneminin sonunda sorular başlığı yer almıştır.
3. Konu başlıklarında numaralandırma yoktur. Bölüm, fasıl, bâb gibi ifadeler bulunmamaktadır. İlk sayfalarda sualler numaralandırılmış sonraki sayfalarda böyle bir yöntem izlenmemiştir. Bu da soruların karmaşık görünmesine sebep oluşturmuştur. Bu karmaşıklığın sebebi ya özensiz basımdan ya da yazarın özensiz yazmasından kaynaklandığını düşündürmektedir.
4. Kitapta görsel öğeler bulunmamaktadır.
5. Ders kitabında tarih öğretimi sadece anlatım- takrir ve aktarıcı tarz olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Olaylar sebep-sonuç ilişkisi kurmaktan uzaktır. Zaten 1892 yılında yayımlanan nizamnamede “vatan sevgisine dayanan husus ve konulara özel önem verilmesi, kitabın hikâye yolunda yazılması, muhakemeye girilmeyip iyi hareketlerin övülmesi kötü hareketlerin yerilmesi önerilmektedir (Baymur, 1945 : 13) Ancak yasal zorunluluk gereği iyi tarafların övülmesi kötü tarafların ortaya konmaması, tarihten fayda sağlanmamasına ve yazarın gerçeğe sadık kalmamasına yol açacaktır.

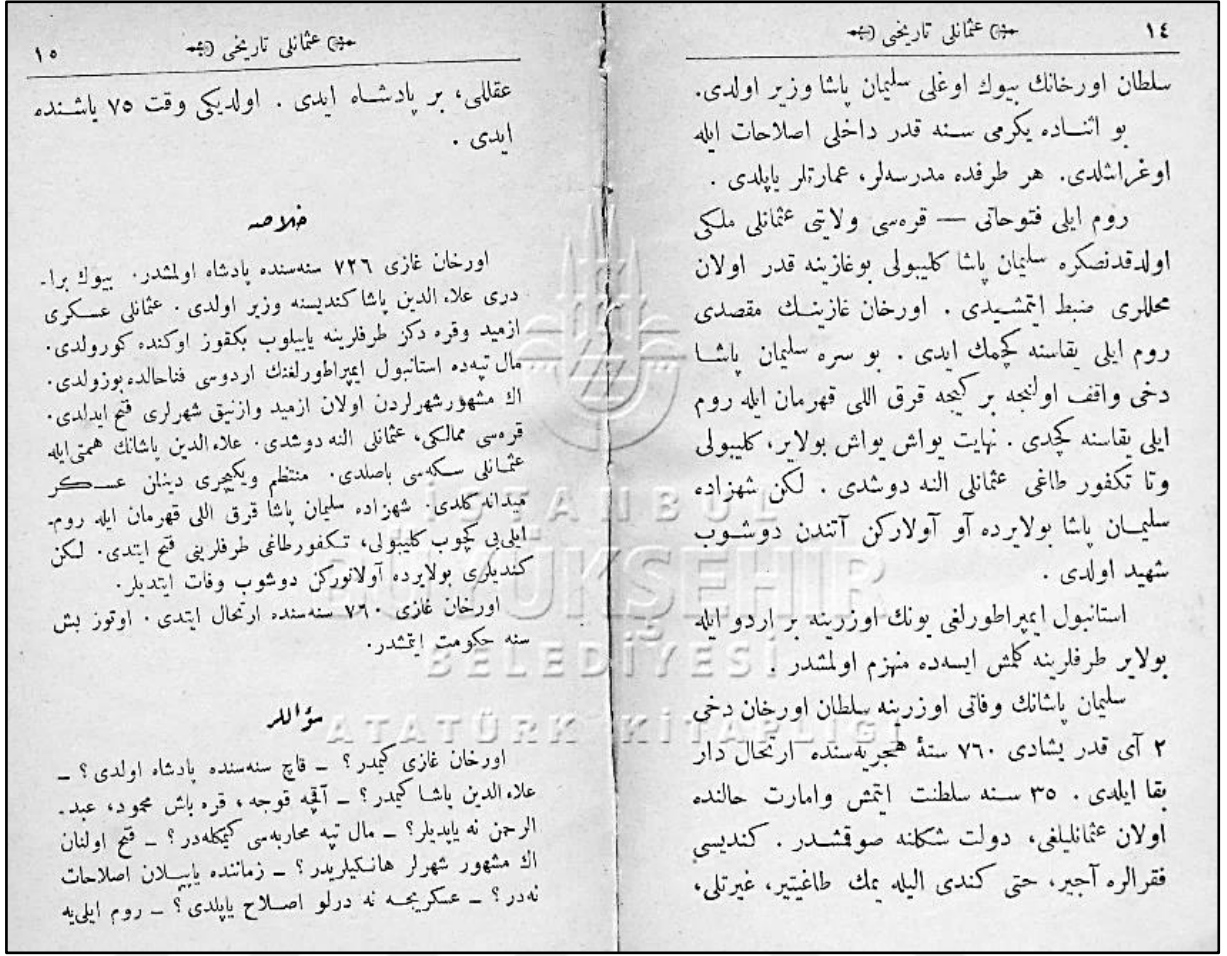
6. Anlatımlarda farklı değerlere vurgu yapıldığı görülmektedir. Vurgu yapılan değerler aslında birtakım tarihsel figürlerle de simgeleştirilmiştir. Alaeddin Paşa, yaşça Orhan Gazi'den büyük olmasına rağmen tahtı kardeşine bırakmakla tokgözlülüğün ve dayanışmanın simgesi, Timurlenk Faciası gaddarlığın ve zulmün simgesi, Yavuz Sultan Selim de güzüpekliliğin simgesi olarak kullanılmıştır.
7. Kitabın girişinde okutulan okul türlerine bakıldığında üç farklı seviyeye hitap ettiği görülmektedir. Burada kitabın pedagojik seviye ayarlamasının olmadığını düşündürmektedir.
8. Yazarın pedagojik anlamda kitabının niteliklerini (açık ibareli, lügatli, sualli ve temrinli) sıraladığı tespit edilmiştir.
9. Ahmet Rasim'e göre Osmanlı Tarihi, büyük adamların, kahramanların/ erenlerin çevresinde şekillenmiştir. Anlatılan olaylar, sürekli padişahın dolayısıyla hanedanın otoritesini sağlamlaştırmak üzerine kurgulanmıştır. Devletin neden durakladığını veya gerilediğini anlatan daha doğrusu eleştiren bir tavır görülmemektedir.
10. Ders kitabında Osmanlı Tarihi, hanedan merkezli müstakil anlatım olup, din dışarıda bırakılarak yeniden kurgulanmıştır. Yani Osmanlı Tarihi artık Hilkat'ten başlayıp ta Abbasiler'e oradan da Moğollara uzanan süreçten sıyrılmaktadır.
11. Dönemin tarih ders kitaplarında Osmanlı Tarihi Osman Gazi'den başlayan silsile hali hazırdaki tahtta oturan padişaha kadar getirilmekte, her bölümde o bölümün ayrıldığı padişahın saltanatı sırasındaki gelişmeler anlatılmaktadır. Bu anlatı planı, Abdulaziz dönemi gelişmelerini ve V. Murat'tan söz edileceğini zorunlu kılacağından hükümdarın hal'i ve vefatı konusu bir meseleyi de ortaya çıkaracaktır. Bu da yazarın sessiz kalmayı tercih ettiğini düşündürmektedir.
12. Kitabın üslubunun öyküleme olmasını yazarın alanının edebiyatla ilgili olmasına bağlanmaktadır.

6.3.4. Eserden Örnek Metin Transkripti

Bu kısımda, Osmanlı Tarihi adlı eserin 13. ve 15. sayfaları arasında yer alan “ Yeniçeri Denilen Asker – Sikke – Rumeli Fütühatı – Hülasa ve Sualler ” başlıkları yer almaktadır. Özetle Orhan Gazi döneminde devletin teşkilatlanması ve Rumeli'deki fetihlerle ilgili malumat verilmiştir. Hülasa ile de Orhan Gazi dönemine ait özet niteliğinde bilgi sunulmuştur.

— یکیچری دنیان عسکر — سکه .

علاءالدین پاشا، عاقل و عالم بر ذات اولدیغندن شو
یکی دولت ایچون تنظیمات وجوده کتیرمکی آرزو
ایتدی . علمیه و عسکریه طاقلارینی اهلیدن تفریق ایچون
درلو درلو قیافتلار یاپدی . یکیچری نامیله بر پیاده
و کوپری جیباک و لغمچیلیق ایچون (عزب) و سپاهی
نامیله منتظم سواریلار میدانده کتیردی . ممالک عثمانیه
بو قدر بیومش ایکن یئنه سلجوقیه پاره لری تداول
ایدردی . بونک اوزرینه عثمانلی سکه سی باصلدی . لکن
علاءالدین پاشا ۷۳۴ سنه سنده وفات ایلدی . یرینه

Osmanlı Tarihi Sayfa 14 - 15

Yeniçeri Denilen Asker – Sikke

Alâaddin Paşa akil ve alim bir zat olduğundan şu yeni devlet için tanzîmat vücuda getirmeyi arzu etti. İlmiye ve askeriye takımları ahaliden tefrik için türlü türlü kıyafetler yaptı. Yeniçeri namıyla bir piyade ve köprücülük ve lağımçılık için (azab) ve sipahi namıyla muntazam süvariler meydana getirdi. Memalik-i Osmaniye bu kadar büyümüş iken yine Selçukiye paraları tedavül ederdi. Bunun üzerine Osmanlı sikkesi basıldı. Lakin Alaaddin Paşa 734 senesinde vefad eyledi (**Sayfa 13**). Yerine Sultan Orhan'ın büyük oğlu Süleyman Paşa vezir oldu. Bu esnada yirmi sene kadar dahili islahat ile uğraşıldı. Her tarafta medreseler, imaretler yapıldı.

Rum İli Fütühatı – Karesi vilayeti Osmanlı mülkü olduktan sonra Süleyman Paşa Gelibolu Boğazına kadar olan mahalleri zabt etmişti. Orhan Gazi'nin maksadı Rum ili yakasına geçmek idi. Bu sıra Süleyman Paşa dahi vakıf olunca bir gece kırk – elli kahraman ili Rum ili yakasına geçti. Nihayet yavaş yavaş Bolayır, Gelibolu ve ta

Tekfur Dağı Osmanlı eline düşdü. Lakin şehzade Süleyman Paşa Bolayır'da av avlarken atından düşüp şehit oldu.

İstanbul İmparatorluğu bunun üzerine bir ordu ile Bolayır taraflarına gelmiş ise de münhezim olmuştur. Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine Sultan Orhan dahi iki ay kadar yaşadı. 760 sene-i hicriyesinde irtihal-i dâr-ı beka eyledi. 35 sene saltanat etmiş ve emaret halinde olan Osmanlılığı devlet şekline sokmuştur. Kendisi fakirlere acır hatta kendi eliyle yemek dağtırır, gayretli, akıllı bir padişah idi. Öldüğü vakit 75 yaşında idi.

Hülasa

Orhan Gazi 726 senesinde padişah olmuşdur. Büyük biraderi Alaaddin Paşa kendisine vezir oldu. Osmanlı askeri İzmid ve Karadeniz taraflarına yayılıp Beykoz önünde görüldü. Maltepe'de İstanbul İmparatorluğunun ordusu fena halde bozuldu. En meşhur şehirlerden olan İzmid ve İznik şehirleri feth edildi. Karesi memaliki Osmanlı eline düşdü. Alaaddin Paşa'nın himmeti ile Osmanlı sikkesi basıldı. Muntazam ve yeniçeri denilen asker meydana geldi. şehzade Süleyman Paşa kırk – elli kahraman ile Rumili'yi geçip Gelibolu, Tekfur Dağı taraflarını feth etdi. Lakin kendileri Bolayır'da avlanırken düşüp vefat etdiler. Orhan Gazi 760 senesinde irtihal etdi. 35 sene hükümet etmişdir.

Sualler

Orhan Gazi kimdir ? Kaç senesinde padişah oldu ? Alaaddin Paşa kimdir ? Akçokaca, Karabaş, Mahmud, Abdurrahman ne yaptılar ? Maltepe Muharebesi kiminledir ? Feth olunan en meşhur şehirler hangileridir ? Zamanında yapılan ışlahatlar nedir ? Askeriyece ne türlü ışlah yapıldı ? Rumiliye ilk defa geçen kimdir ? Nereler feth edildi ? Süleyman Paşa nerede vefat etti ? Orhan Gazi ne zaman vefat etti ? Kaç sene hükümet etmiştir ?

6.4. Muhtasar Tarih-i İşlam

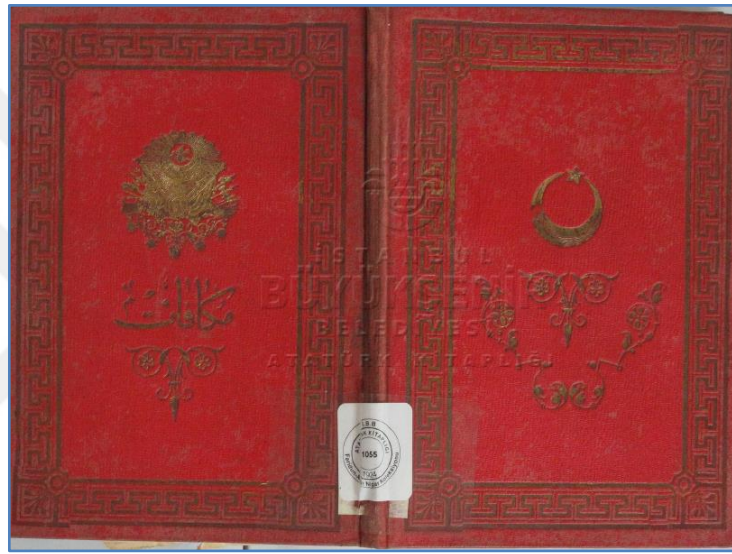
Kitabın Yazarının Biyografisi: Kitabın yazarı Ali Cevad'dır. Ali Cevad'ın doğum yeri İstanbul'dur. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Osmanlı'nın son döneminde yaşamış bir Tarihçi ve Coğrafyacı olarak bilinir. Harp okulunu bitiren, II. Meşrutiyetten sonra (1908) kısa bir sürgün hayatı yaşayan ve 1914'te yaşamını yitiren Ali Cevad, Tarih ve Coğrafya'ya dair çok sayıda eser kaleme almıştır. Bunlardan birisi

de 1895 - 1899 arasında yazılmış olan Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügâtı adlı eseridir. Ali Cevad 1914 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

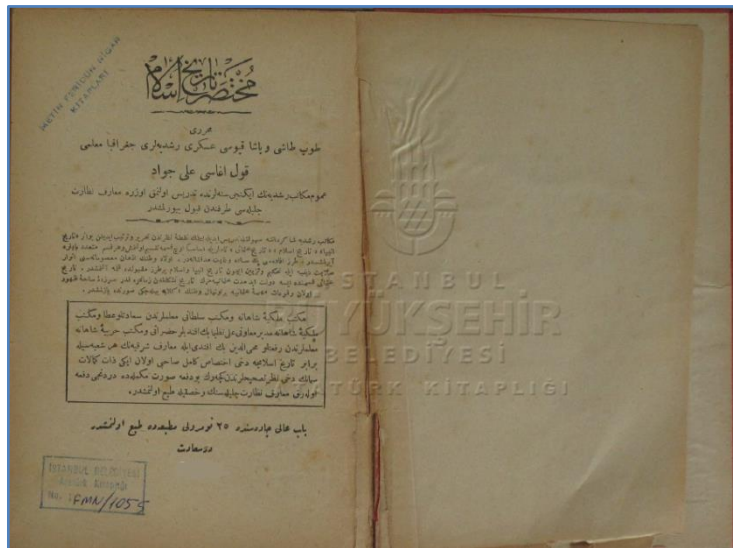
6.4.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.4.1.1. Görünüş

Ders kitabının dışı kırmızı karton kaplıdır. Kitabın kapağında hilal, yıldız ve Osmanlı arması bulunmaktadır. Kitabın cildinden kopmasını önlemek için şerit bant geçirilmiştir. Kitabın ebadı 20 x 27 cm.dir. Konu anlatımı 195 sayfa olup Selâtin-i Azâm-ı Osmaniye Hazeratına Mahsus Umumî Cedvel ile birlikte 197 sayfadır.

Muhtasar Tarih-i İslam Dış Kapak

Muhtasar Tarih-i İslam İç Kapak

6.4.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı, iç kapak ön yüzünde Muhtasar Tarih-i İslâm olarak yer almaktadır.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü, Sınıf

Ders kitabı, Genel Rüştîye Mektepleri'nin 2. sınıflarında okutulmak için yazılmıştır. Ayrıca Eğitim Bakanlığı (Maârif Nezaret-i Celilesi) tarafından kabul edilmiştir.

Yazarın, Hazırlayanın Adı

Toptaşı ve Paşakapusu Askeri Rüştîyeleri Coğrafya öğretmeni Kolağası Ali Cevad'dır.

Yayınevinin Adı

İç kapak ön yüzünde kitabın yayınevi Kasbâr Matbaası, Bâb-ı Ali Caddesi, No:25, 1308 (1892) olarak geçmektedir.

Yazı Büyüklükleri

Yazı büyüklüğü diğer kitaplardaki gibi aynı olup Rüştîye öğrencilerinin zorlanmadan okuyabileceği düzeydedir.

6.4.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.4.2.1 Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

Yazarın ifadesi ile kitabın vatan evladının masum zihinlerini sağlamlaştırmak ve süslemek için kaleme alındığı belirtilir. Öğrencilerin zihninde İslami ve otoriter değerlerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

6.4.2.2. İçerik Açısından İncelenmesi

Kitap, Tarih-i Enbiya, Tarih-i İslam ve Tarih-i Osmani ana başlıkları altında 3 bölümden oluşmaktadır. Her kısım kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır.

Birinci Kısım

Bâb-ı Evvel - (1) Hz. Adem (a.s), (2) Hz. Şit (a.s) , (3) Hz. İdris (a.s), (4) Hz. Nuh (a.s) , (5) Hz. Hud (a.s), (6) Hz. Salih (a.s)

Bâb-ı Sani - (1) Hz. İbrahim (a.s), (2) Hz. Lut (a.s), (3) Hz. İsmail (a.s), (4) Hz. İshak (a.s), (5) Hz. Yakup (a.s), (6) Hz. Eyüp (a.s), (7) Hz. Şuayib (a.s)

Bâb-ı Salis - (1) Musa Aleyhisselam, (2) Hz. Davud (a.s), (3) Hz. Süleyman (a.s), (4) İlyas Aleyhisselam, (5) Elyesa Aleyhisselam, (6) Yunus Aleyhisselam, (7) Hz. Şuayip (a.s), (8) Hz. Üzeyir ve Danyal (a.s), (9) Zekeriya Aleyhisselam, (10) Yahya Aleyhisselam, (11) Hz. İsa (a.s) , İmtihan Sualleri

İkinci Kısım (İslamiyet'in Zuhurundan Devlet-i Osmaniye'nin İbtida-i Teessüsüne Kadar)

Bâb-ı Evvel

Din-i İslam'ın Mahal-i Zuhuru, Arabistan'ın Sekenesi ve Kable'l İslam Arablar'ın Ahvali, Kabile-i Kureyş, Kabe-i Muazzama, Ebrehe ve Ashab-ı Fil, Veladet-i Seniyye ve Efendimizin Neseb-i Âliyyeleri, Hz. Muhammed (a.s)'nin Nübüvvetleri, Hicret-i Nebeviye, Hz. Peygamber (a.s) ın Gazve ve Seriyeleri, Gazve-i Bedri Kübra, Uhud Gazvesi, Hendek Gazvesi, Hudeybiye Muahedesi, Mekke-i Mükerreme'nin Fethi, Haccet'ül Veda', Sahib-i Risalet Efendimizin İrtihali, Hülafe-i Raşidin Hazeratı

Bâb-ı Sani

(Saltanat-ı İslamiye) (1) Emeviye Devleti, (2) Abbasiye Devleti'nin Suret-i Teşkili ve Hülafe-i Abbasiye Devri

Bâb-ı Salis

(Tevaif-i Müluk) (1) Ben-i Ağleb, (2) Fatimiyun Devleti, (3) Devlet-i Eyyubiye, (4) Ben-i Tahir, (5) Âl-i Buveyh, (6) Selçukiler - Tuğrul Bey - Devlet-i Selçukiye - İran Devlet-i Selçukiyesi - Sultan Alparslan - Melik Şah - Kirman Devlet-i Selçukiyesi - Rum Devlet-i Selçukiyesi - Tatar Hanları (1) Ali Cengiz – Hülagü – Abaka Han (2) Ali Timur, Endülüs Tarihi (1) Arapların İspanya Memleketine Duhülüyle Endülüs Devlet-i Emeviyesi'nin Teşkiline Kadar Vakayi Meşhuresi, Endülüs Devlet-i Emeviyesi – Ahval-i Ahire

Üçüncü Kısım (Tarih-i Osmani)

(1) Osmanlılar'ın Zuhuru, Birinci Padişah Osman Gazi'nin Zaman-ı Saltanatı, (2) İkinci Padişah Orhan Gazi'nin Zaman-ı Saltanatı, (3) Üçüncü Padişah Murad Hüdavendigâr'ın Zaman-ı Saltanatı, (4) Yıldırım Bayezıd'ın Zaman-ı Saltanatı, Birinci Babın Tetimme ve Hülasası (Devletimizin İlk Yüz Sene Zarfındaki Vekayı Meşhuresiyle Teessusat ve Terakkiyat ve Ahval-i İdaresi), (5) Fasıla-i Saltanat

Bâb-ı Sani

(1) Beşinci Padişah Çelebi Sultan Mehmed Han'ın Zaman-ı Saltanatları, (2) Altıncı Padişah İkinci Sultan Murad Han'ın Zaman-ı Saltanatları, (3) Yedinci Padişah Fatih Sultan Mehmed Han'ın Zaman-ı Saltanatları, (4) Sekizinci Padişah Sultan Bayezıd Han-

1 Saninin Zaman-1 Saltanatları, İkinci Babın Tetimme ve Hülasesıyla Teessüsat ve Terakkiyat ve Ahval-i İdare ve Ahval-i Askeriyesi

Bâb-1 Salis

(1) Dokuzuncu Padişah Yavuz Selim Han-1 Evvelin Zaman-1 Saltanatı, (2) Onuncu Padişah Kanuni Süleyman Han'ın Zaman-1 Saltanatı, (3) On birinci Padişah Sultan Selim-i Saninin Zaman-1 Saltanatları, (4) On ikinci Padişah Murad Han-1 Salis'in Zaman-1 Saltanatı, Bab-1 Salisin Tetimme ve Hülasesıyla Teessüsat ve Terakkiyat ve Ahval-i İdare

Bâb-1 Rab'i

On üçüncü Padişah Fatih-i Ekrem Mehmed Han-1 Salisin Zaman-1 Saltanatı, On dördüncü Padişah I. Sultan Ahmed Hanın Zaman-1 Saltanatı, On Beşinci Padişah I. Sultan Mustafa Han Devri, On altıncı Padişah II. Sultan Osman Hanın Zaman-1 Saltanatı, On yedinci Padişah Bağdat Fatihi Dördüncü Sultan Murad Hanın Zamanı Saltanatı, On sekizinci Padişah Sultan İbrahim bin Sultan Ahmed Hanın Zaman-1 Saltanatı, On dokuzuncu Padişah Avcı Sultan Mehmed Han Rabi'in Zaman-1 Saltanatı, Köprülü Mehmet Paşa İdaresi, Fazıl Ahmed Paşa İdaresi, Dördüncü Bab'ın Tetimme ve Hülasesı

Bâb-1 Hamis

(1) Yirminci Padişah İkinci Sultan Süleyman Hanın Zaman-1 Saltanatı, (2) Yirmi birinci Padişah İkinci Sultan Ahmed Hanın Zaman-1 Saltanatı, (3) Yirmi ikinci Padişah İkinci Sultan Mustafa Hanın Zaman-1 Saltanatı, (4) Yirmi üçüncü Padişah Üçüncü Sultan Ahmed Hanın Zaman-1 Saltanatı, (5) Yirmi dördüncü Padişah Birinci Sultan Mahmud Hanın Zaman-1 Saltanatı, (6) Yirmi beşinci Padişah Üçüncü Sultan Osmanın Zaman-1 Saltanatı, (7) Yirmi altıncı Padişah Üçüncü Sultan Mustafa Hanın Zaman-1 Saltanatı, (8) Yirmi yedinci Padişah Birinci Abdulhamid Hanın Zaman-1 Saltanatı

Bâb-1 Sadıs

(1) Yirmi sekizinci Padişah Üçüncü Sultan Selim Hanın Zaman-1 Saltanatı, Yirmi Dokuzuncu Padişah Dördüncü Sultan Mustafa Hanın Zamanı Saltanatı, (2) Otuzuncu Padişah İkinci Sultan Mahmud Hanın Zaman-1 Saltanatı, (3) Otuz birinci Padişah Sultan Abdulmecid Hanın Zamanı Saltanatı, Beşinci ve Altıncı Babların Tetimme ve Hülasesı ve Hatime-i Kitab

Eser içinde yer alan konuların yüzdelerik dağılımları şu şekildedir:

I.Kısım - % 22

II. Kısım - % 33

III. KISIM - % 45'dir.

6.4.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.4.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Basit ve bileşik cümleler kurulmuştur. Cümleler rastgele dizilmemiş olup metinler, akıcıdır. Örnek olarak “ *devlet kuvvet kazanmakta iken millet-i İslamiye'ye bir bela-ı azim olan Timurlenk haini mücâhid-i fi sebilillah olan devlet-i Osmaniye'nin büyümesini mani ettiği gibi yüz sene içinde bunca kanlar dökülerek zapt olunan yerleri eski beylerine vererek devletin on seneden ziyade süren kargaşalığına sebep oldu*” verilebilir.

6.4.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Metinlerde genellikle birden fazla paragraf vardır. Paragrafların kendi içinde bir fikri açıklamak için oluşturulduğu gözlenmiştir.

6.4.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Öyküleyici anlatım hakimdir. Anlatımda abartılı bir üslubun kullanıldığı da görülmektedir. I. Bayezıt için “ Timur'un ordusunda yüzbinleri yere seren arslan padişah ”, Sultan Abdulmecit için ise zekasının şiddeti ve dirayetinin fevkalade olması gibi örnekler verilebilir.

6.4.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Kitap Tanrı'nın insanı yaratmasından (Hilkât) başlar. İslamiyet'in ortaya çıkması, İslam Devletleri ve Osmanlı Devleti'nden bahisle son bulur. Ders kitabında İslam dini etrafında hanedan eksenli anlatım kurgulanmıştır. Böylelikle bir taraftan dinsel tarih anlatımı bir taraftan da etnik tarih anlatımı şekillenmiştir.

İslam Tarihi, başlangıçta insanın günahkâr, yasağa el uzatmakla Tanrı'nın Cenneti'nden kovulmuş olmasıyla başlar. Kitapta insan özüne yabancı bir yere atıldığı, eksik ve kusurlu yönlerinden dolayı Tanrı'nın yol göstericiliğine muhtaç olduğu anlayışı yer tutar (Cevad, 1308: 3). İnsanın özüne yabancı bir yere atılmış ifadesinin kitaba girmiş olması varoluşçu felsefenin etkilerini göstermektedir. Osmanlı Tarihi'nin Hilkat ile başlayan silsilede yer alması İslamî bir Osmanlılık olduğunu düşündürmektedir. Bununla beraber “ Osmanlı tarihi, İslam tarihinin içerisinde tanımlanırken bu yolla da İbrahimî dinler içerisine ” oturtulmaktadır (Çalen, 2013: 81).

Ali Cevad, ilk olarak tarihin etik bir amacının olduğunu düşünmektedir. “ *İnsanlık Allah’ın mesajlarını bozup ihlâl edenlerin yeryüzünde zulmü yayanların haksızlık yapan geçmiş kavimlerin başına gelenlerden ders almalıdır*” (Cevad, 1308: 3) diyerek milletlerin yükselişi ve batışını Allah’ın emrettiği ahlakî normlara tabi olduğunu savunur. Bir başka açıdan yazar, tabiatta olduğu gibi tarihte de ilahî yasaların var olduğunu ve olayların bu yasalara göre işlediğini vurgulamaktadır. Bu yasalara tabi olan milletlerin yükseleceğini de ima etmektedir.

Tarihin amacı belirtildikten sonra dönemin hükümdarı sultan II.Abdulhamid’e medhiye ve yüceltme ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerde geleneksel yüceltme ifadeleri yer almakla birlikte padişahın eğitim ve sanayinin gelişmesi için çaba gösterdiği, ilerlemeci bir hükümdar olduğu da belirtilmiştir (Cevad, 1308: 3). 1892 yılında yayımlanan nizamnamede zaten okul muallimlerinden devlete karşı itaatkâr, saygılı ve yardımsever bireylerin yetiştirilmeleri istendiğinden bu övgüler durumu daha da netleştirmektedir. Ders kitaplarındaki kalıplaşmış övgü ifadeleriyle yansıtılan, sultan otoritesinin dini karakteri, bir taraftan statükoya hizmet etmiş; diğer taraftan ülkesinin eğitim, sanayi vb. alanlarda gelişmesi için çalışan, ilerlemeci, gelişmeci ve aydınlanmacı özelliğiyle değişimin sembolü olmuştur (Nurdoğan, 2014: 92)

Hız. Peygamber dönemine geçmeden önce İslam’dan önceki Araplar’ın ahvalinden bahsedilmektedir. Burada aslında İslam’ın getirdiği yenilikler ile İslam öncesi Cahiliye Dönemi’nin mukayesesi amaçlanmıştır. Daha da önemlisi İslam öncesi Araplar’ın keyfi yönetimine dayalı idari yapısının Hız. Peygamber dönemi ile ne şekilde dönüştürüldüğünün ifadesidir.

Veladet-i Seniyye ve Efendimizin Neseb-i Âlîleri başlığı ile Hız. Peygamber dönemine ait askeri ve siyasi bilgiler yer almaktadır. Diğer taraftan peygamberlik geldikten sonra Hız. Peygamberin ismi genellikle zikredilmeyip “*fahrü’l alem efendimiz*”, “*efendimiz*”, “*nebi-i Zışan efendimiz*”, *kainat hazretleri*” (Cevad, 1308: 37) şeklinde Türk ahlak anlayışına uygun olarak hürmet ve saygı içeren kalıplar göze çarpmaktadır.

Bedir Savaşı, Gazve-i Bedr-i Kübra olarak tanımlanmış; adı geçen savaşın sebep ve sonuçları itina ile anlatılmıştır. Bundan başka kıblenin Kabe’ye tahvil edilmesi, bayram namazının farz olması ve sadaka-i fitr gibi İslami hükümlerin konmasından başka dönemin meşhur sosyal olaylarına da (Hız. Fatıma ile Hız. Ali’nin izdivacı) değinilmiştir. Buradan anlaşılıyor ki, İslam tarihi siyasi ve askeri hüviyetinden başka dini ve içtimai olayları da kapsamaktadır.

Tevâif-i Mulûk içinde yer alan devletler, makul ölçüde anlatılmıştır. Tevâif-i Mulûk devletler içerisinde yer alan Türk devletleri ve hanedanları birbirleriyle irtibatı olmayan görünüm sergilemektedir. Bu durum Osmanlı öncesi Türk tarihinin bütün olmaktan uzak olduğu sonucunu doğurmaktadır. Selçuklular'ın birçok Oğuz aşireti ile Türkistan'dan çıkıp çoğu İslam memleketini zapt ettiğinden bahsedilir. Tam da bu sıralarda Abbasi halifeleri hilafeti şeklen temsil etmektedirler. Selçuklular, ayrı ayrı her biri başka kıtalarda, beylikler tarzında bulunuyorlardı. Bunların bir kolu da Konya'da bağımsız olan "Rum Selçukîyesi" idi. Bunun dışında Endülüs Tarihi'ne yaklaşık yirmi sayfa ayrılarak detaylandırılmıştır.

Ali Cevad, Osmanlı hanedanının kökenleriyle ilgili olarak Horasan'dan Arap ve Kürt bölgelerine oradan da Anadolu ya da Diyar-ı Rum'a göç eden Kayı Han aşiretinin Orta Asya'lı Türk ya da Türkmen kökenlerine işaret edilir. Göçün kronolojik olarak "tarih-i hicriyenin yedinci asrı" bilgisi de verilir. Bu göç, "sel gibi doğudan battıya" (Cevad, 1308: 103) şeklinde tanımlanırken Orta Asya'daki Moğol ve Tatar işgalinin ve Horasan'da Cengiz Han zulmünün bir parçasıdır. Oğuzlar'ın en saygını olan Kayıhan aşireti hanı olan Süleyman Şah, "Fırat nehrinde boğulmağla yerine serdarlığa geçen Ertuğrul Bey dört yüz kadar çadır halkıyla Erzurum cihetlerinde dolaşmakta iken Konya padişahı Sultan Alaadin'e ettiği yardımla kendisine Söğüt yurt" (Cevad, 1308: 103) açıklaması ile anlatılır. Kayıhan aşireti için Fırat nehrindeki kayıp, Osmanlı tarihinin oluşumunda bahsedilmesi zarurî ana kaynak olarak gösterilmektedir. Yazarın Kayıhan aşireti için kullandığı üslup Osmanlılar'ın önemini belirleyicisi olmuştur. Diğer yandan II. Abdulhamid dönemi ders kitabında bu vurgunun yapılması, o dönemin gösterdiği tolerans olarak ta değerlendirilebilir.

Selçuklu Devleti yıkılınca vasîleri bağımsızlık elde ettiklerinde Osman Gazi de bağımsızlığını ilan etmiştir. Anadolu'da daha güçlü ve toprakları daha geniş beylikler varken etrafta dağınık halde bulunan Türkmenler'in Osman Gazi'nin başına toplanmasının nedenini "cesareti ve şecaati sayesinde Rumlar'la pençeleşüb babasının oğlu olduğu ispat etti" (Cevad, 1308: 105) sözüyle bağlanarak Osman Gazi'nin kendisine asalet biçilmiştir.

Sultan Hüdavendigâr zamanında kendi menfaatlerini düşünmeyen, sadakat ve şeref gibi yüksek ahlaki tavır sahibi "Timurtaş ve Lala Şahin Paşa, Gazi Evrenos devletine unutulmaz yararlılıklarda bulunmakla" ve "nice kanlar dökülerek meydana gelmiş devletin" (Cevad, 1308: 109) temelini teşkil eden kahraman tutumlar, şahısların nezdinde övgüyle konumlanmıştır.

Kitapta Osmanlı tarihine yeni bir usûl getirildiği görülmektedir. Şöyle ki, her yüz sene bir devir olarak bilinmektedir. Buna göre Osman Gazi'nin tahta çıkışından Yıldırım Bayezid Han'ın saltanatının sonuna kadar birinci devir ve devletin ikinci kurucusu Çelebi Mehmet Han'ın tahta çıkışından II. Bayezid'in saltanatının son bulmasına kadar ikinci devir ve hilafet ile saltanatı birleştiren Yavuz Sultan Selim Han'ın tahta çıkışından III. Murat'ın saltanatının sonuna kadar üçüncü devir olarak işlenmiştir. Sonraki kısımlar da bu kaideye uygun ve her devir bir ünite (bâb) olarak taksim olunmuştur.

Ayrıca her ünite sonrasında “ Bâbın Tetimme ve Hülasesıyla Teessüsât ve Terakkiyat ve Ahvâl-i İdare ” veya “Ahvâl-i Askeriye ” başlıkları ile yüzyılın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bir eksiği tamamlamak üzere yazılan Tetimme bölümlerinde savaş meydanlarında galibiyetler kazanmış Osmanlı'nın askerî tarihinden başka devlet yönetimi, askerî teşkilât, silah teknolojileri, mimarî, sanayi, eğitim gibi tarihin muhtelif cephelerine de değinilmiştir.

Kitapta Moğollar'ın acımasızlığının sadece Orta Asya'da etkili olmadığı işlenmiştir. İlerleyen zamanlarda Anadolu topraklarında “ *Timur ordusunda yüz bin kişiyi yerlere seren arslan padişah* ” olarak nitelendirilen I. Bayezid'in “ *İslam memleketlerini kana boğarak etmediği zulm ve işkence kalmayan ve Osmanlı mülküne musallat olan* ” (Cevad, 1308: 112) Timur'a yenik düşmesi ve Timur'un ordularının Anadolu'yu yağmalaması, sivil halkı acımazca katleden vakalar, ağır biçimde eleştirilmiştir. Çünkü “ *devlet kuvvet kazanmakta iken millet-i İslamiye'ye bir bela-i azim olan Timurlenk haini mücâhid-i fi sebilillah olan devlet-i Osmaniye'nin büyümesini mani ettiği gibi yüz sene içinde bunca kanlar dökülerek zapt olunan yerleri eski beylerine vererek devletin on seneden ziyade süren kargaşalığına sebep oldu*” (Cevad, 1308: 113) açıklaması ile Osmanlı zihin dünyasında düşman telakki edilen iki simadan biri olan Timur'un zulmü, gözler önüne serilmiştir. Bu zulmün, İslam'ın destekçisi olan Osmanlı'nın ilerleyişine nasıl zararlar verdiği öğrencilere kavratılmaya çalışılmıştır.

Kitapta Anadolu'daki Şii ayaklanması önemle vurgulanmıştır. Ortaya çıkan huzursuzluklar, İran Safevi Devleti'nin kışkırtmalarına bağlanmış ve Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Anadolu'da on binlerce Şii isyancısını katlettirmesinden bahsedilmiştir (Cevad, 1308: 135). Bu konuda Şii'lere karşı alınan askerî tedbirlerin haklı olduğu izlenimi yansıtılmıştır. Padişahın İslam Devleti meydana getirmek için Şah İsmail'in Anadolu'daki taraftarlarını ortadan kaldırması “temizlik” olarak işlenmiştir.

Öte yandan devletin Şîî tehdidine karşı Sünnî kimliğini hakim kılma gayretinin içinde olduğu da söylenebilir.

Yavuz Sultan Selim'in iki büyük başarısının anlatıldığı kitapta bu başarının ilki Çaldıran'da Safeviler'e karşı kazanılan zaferdir. Bu zaferle Kürdistan fethedilmiştir. Diğeri ise, Memlûk Devleti'ne karşı kazanılan zaferdir. “ *Mısır'ı aldıktan sonra resmen halife olmağla kürre-i arzda mevcut bütün Müslümanların manen emiri oldu. Bu tarihten itibaren padişahlık ile hilafeti cem etmekle kendisinden sonra gelen ahlaflı kiramına dahi halife-i müslimîn denir*” (Cevad, 1308: 136) açıklaması ile Osmanlı hükümdarının haliifeliğine dikkat çekilmiştir. Nihayet Yavuz Sultan Selim Han hazretleri, Suriye, Mısır, Arabistan'ı fethettiğinde saltanat ve hilafeti birleştirerek nüfuzunu açık bir surete koymuştur. Müşterek iki güç, 8 yıl saltanat süren Yavuz'u diğer sultanlara nazaran büyük sultan olarak ta ortaya koymaktadır. Çünkü kendisi bundan böyle İslam'ın ve Kutsal Toprakların Hizmetkarı (Hâdim'ül Haremeyn-üş Şerîfeyn) ünvanına sahiptir.

XVI. asrın ilk yarısı düzen ve istilâ devirlerinin sonu, şiddet ve duraklama zamanlarının da başlangıcıdır. İkinci yarısı ise ayak takımının başa geçmesinden dolayı devlet ricalinin ciddi sorunlarla yüzleştiği zamandır. Devletin içinde bulunduğu durum “ *her ne kadar devletin bidayet halinde pek çok işe yaramışlar ve muharebat-ı müteaddidede yararlılıklar göstermişler ise de bin tarihlerinden sonra içlerine milel-i muhtelifeden eşhâs ve hemal kimesneler karıştığından nizam ve intizamlarına hâlel-i târî olmağla büsbütün baştan çıkararak zorbalık ve yağmacılık gibi rezaletlerde tasaddî ile erkân-ı devleti bîzâr ve düşmanın talimlû taburlarına karşı irtikâba başlamışlardır*” (Cevad, 1308: 149) açıklaması ile değinilmiştir. Artık devletin içinde kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyenlerin belirginleştiği işlenmiştir. Böylece kitapta ayakların baş olduğu, devlet yönetiminde sonun kaçınılmaz olarak hüsrân olduğu açık bir biçimde öğrencilere öğretilmiştir.

III. Murad devri (1574 - 1595) ve özellikle Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın öldürülmesi, Osmanlı Devleti'nin duraklamasının başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

II. Osman'ın (1618- 1622) yeniçeriler tarafından öldürülmesi ve I. İbrahim'in (1640- 1648) keyfî idaresi hakkında birtakım bilgilerin verildiği görülmektedir. Ders kitabı Abdulhamid döneminde okutulmasına rağmen sultanlara ait bilgilerin sansürlenmediği de anlaşılmaktadır.

Kitapta isyan ve ayaklanma vakıalarını işlenirken “ *edebsizliğe alışmış olan yeniçeri takımının her gün bir gürültü çıkarmaları* ”, “ *taşra valilerinin söz*

dinlememeleri ”, asilerin “ sekiz seneden beri ettikleri rezaletler ” (Cevad, 1308: 158) olarak değerlendirmesi yapılmıştır. Sultan IV. Murat için “ zorba takımının gözlerini yıldırmağla hakikaten kahraman olduğunu âleme bildirdi” (Cevad, 1308: 158) açıklaması ile öğrencilere devlet mekanizmasını çalışmaz hale getiren her türlü hainlik içinde olan zihniyetlerin değişmeyeceğine işaret edilmekte, bu bilgiyi unutmamaları gerektiği tembih edilmektedir.

1683 Viyana bozgunu, Kutsal İttifak karşısında alınan yenilgiler ve özellikle 1699 Karlofça Antlaşması ele alınırken Karlofça Antlaşması'nın neden olduğu arazi kayıpları ayrıntılarıyla işlenmiştir (Cevad, 1308: 173). Böylelikle öğrencinin zihninde devlete epeyce yerler kaybettiren antlaşma somutlaştırılmıştır.

1768-1774 Osmanlı- Rus savaşı bahsinden itibaren Avrupa devletleri karşısında uğranılan bütün yenilgiler ve iç meseleler ya yeniçerilerin itaatsizliğine ve yozlaşmasına ya da taşradaki âyanların devlete sadakatsizliğine bağlanmıştır. Yabancı devletlere, asi yeniçerilere ve entrikacılara bağlanan devletin kötü gidişatının altındaki nedenler irdelenmemiştir.

III. Selim (1789-1807) başta olmak üzere II. Mahmut (1808-1839) ıslahatçı, ilerici ve modernist hükümdarlar olarak tanıtılmıştır. “ *devletimiz dahili ve harici fesadât ve muharebelerde yorulmuş ve devlet-i Osmanîye'nin eski kuvvet ve satvetinin iadesi için zaman bir büyük padişahın vücuduna lüzum göstermekte bulunmuş idi. Şiddet ve celâdetle mevsuf olan padişahımız zamanın ihtiyacatına kafî bir padişah olduğundan cülusuyla Osmanîlere istikbâl için büyük ümitler verdi*”. “ *Nizam Ocağı, Mekteb-i Harbiye ve Tıbbiye'nin küşâdı sultan Mahmud'un eser-i himmetleri olub ol tarihten beri tensikât ve terâkkîyât-ı askeriye gün bugün ıslah olunmakta bulunmuş asâkîr-i Osmanîye elhamdülillah şevketlü ve kudretlü padişahımız hazretlerinin ahd-i hümayunlarında bugünkü dereceye vasil olmuştur*” (Cevad, 1308: 182) açıklaması ile devletin içinde bulunduğu zor koşullar tasvir edilmiştir. İçinde bulunulan koşullara rağmen yapılan yeniliklerle devletin yeniden diriltildiği adı geçen iki hükümdarın şahsında anlatılmıştır.

Saltanat yıllarının oldukça zor geçtiği anlatılan II. Mahmut'un dönemi “ *devr-i terakki ”* olarak değerlendirilmiştir. Bu devirde terakkinin önündeki en büyük engel olan Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmıştır. Bu ocağın kaldırılması ve düzenin yeniden kurulması ile ilgili olarak şu ifadeler kullanılmıştır: “ *Kışlalar topa tutuldu. Ele geçenler katledildi. Yeniçeri name ortadan kaldırılarak nizam-ı alem yerine geldi. Herkes şerlerinden kurtuldu*” (Cevad, 1308: 183).

Devleti yaptıkları icraatlar ile eski gücüne kavuşturan son dönem hükümdarlar, yine onların vasıflarına vurgu yapılarak anlatılmıştır. Buna göre, “ *Sultan Abdülmecid Han Hazretleri pederi sultan Mahmud-u Sâni’ye hayr’ul halef devletimize muceb şan ve şeref olan büyük bir padişahdır. şiddet-i zeka ve dirayet fevkalade reayaya şefkat, merhamet, adalet, hakkaniyet göstererek devletimizin manevî iktidarını hakkıyla yerine getirmişlerdir*” (Cevad, 1308: 190) denilmiştir.

İncelenen ders kitabında Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn’un (1839) tarihi önemi ve yol açtığı gelişmeler, önemle vurgulanmıştır. Müslümanlarla gayr-i müslimlerin kanun karşısındaki eşitliği Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn’unun başarısı olarak altı çizilmiştir.

Kitapta Osmanlı padişahlarına ayrı başlık açılmıştır. Hükümdarlara ait metinlerin sonunda aşağıdaki şekilde tablo oluşturulmuştur. Konu içeriklerinin tablo - cetvel biçiminde verilmesi öğretim bakımından karmaşıklığı ortadan kaldırmaya yöneliktir.

(تدريس رشديه كتبخانه سندن) ۱۰۸

سلاطان اورخان وقتنده كى باشلوجه وقايمك زمان
وقوعنى كوسترر جدولدر

تاریخ هجرته نظراً زمان وقوعى	وقوعات مشهوره
۶۸۷	اورخان غازى حضرت تارىنىك تاريخ ولادتلىرى
۷۲۶	تاریخ جلوسارى
۷۶۱	وفاتلىرى
۷۴۶ : ۷۶۱ ، سنه ۳۵	پادشاهلىق ايتدكارلى مدت
۶۸۷ : ۷۶۱ ، سنه ۷۵	مدت عمرلىرى
۷۲۷	ازميدك قىچى
۷۲۷	مال تبه محاربهسى
۷۲۸	قره مرسلك قىچى
۷۳۱	از تىق شهرىنىك آلدى
۷۲۹	سكه ضرب اولدى
۷۳۲	علاء الدين ياشانك وفاتى
۷۵۸	عثمانلىلرك روم ايللى به كچمىسى
۷۶۰	سايان ياشانك اورخانلى
۷۵۹	كايولى وكتفور طاغاك قىچى

علاء الدين ياشانك كىدور؟ علاء الدين ياشانك نىر ياپدى؟ قوكره يى كىم آلدى؟ از مېده
تېچون قوچە ايللى دىنلىدى؟ قره مرسل زهرلى شېط ايتدى؟ روم ايللى به كچمىسى - سېب
تە اولدى؟ روم ايللىدە زهرلى شېط ايتدىلار؟ سردارلىرى كىمدى؟ سايان ياشانك درقاتتە
سېب تە اولدى؟ اورخان غازى نىك سېب وفاتى تە اولدى؟ اورخان غازى وقتندە درانك
نقوسى تىدر ايدى؟ اورخان غازى نىكې خىرات ياپدى؟

Sultan Orhan Vaktindeki Başlıca Vakayı Zaman-i Vuku-u’nu Gösteren Cedveldir.

Vukuat-ı Meşhure	Tarih-i Hicrete Nazaran Zamani
Orhan Gazi'nin Tarih-i Veladetleri	687
Tarih-i Culusları	726
Vefatları	761
Padişahlık Ettikleri Müddet	726: 761, sene 35
Müddet-i Ömürleri	687: 761, sene 75
İzmid'in Fethi	727
Maltepe Muharebesi	727
Karamürsel'in Fethi	728
İzmit Şehrini Alınması	731
Sikke Darp Olunması	729
Alaaddin Paşa'nın Vefatı	732
Osmanlılar'ın Rumili'ye Geçmesi	758
Süleyman Paşa'nın İrtihali	760
Gelibolu ve Tekfur Dağı'nın Fethi	759

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. Sorular bölümü vardır. Anlatımın bitiminde sayfa sonuna yatay bir çizgi çekilerek konuya ait sorular sorulmuştur. Anlatılan konuyu destekleyecek çoğunlukla cevapları metne dayanan alıştırmalar sunularak ihtiyaç karşılanmıştır.
2. İmtihan sualleri başlığı altında diğer kitaplarda yer almayan 20'şer adet genel değerlendirme soruları bulunmaktadır. İncelediğimiz kitaplar içinde bir "ilk" tir.
3. Metinde geçen özel terimlerin kullanıldığı yerdeki açıklamalarının önüne geçmeden sayfa sonunda sözlük (lügatçe) bölümü yer almaktadır. Lügatçe alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Harfin yazılıp altında o harfle ilgili kelime ve tanımlar sunulması aranacak kelimelerin daha kolay bulunmasını sağlamıştır.
4. Kitapta dizin (indeks) bölümü vardır. Metinde irdelenen terim ve olaylar bir sıra içinde sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Bir bakıma kitabın arama motoru olarak ta nitelendirilen bu bölüm bilgiye dayalı öğretim anlayışına katkı sağlamıştır.
5. Tablolar vardır. Tablolar konuları daha anlaşılır biçimde somutlaştırmıştır. Anlatımı güçlendirmek amacıyla hazırlanmış tablolar işlevseldir. Bu cetveller sırasıyla Hz. Peygamber'in müşrikler ile yaptığı savaşlar, Aşere-i Mübeşşere, Hz. Peygamber'in Evlaları, Hz. Peygamber'in Zevceleri, Dört Halife Dönemi (halifelerin saltanat, vefat, ömür ve hilafet süreleri), Emevî Devleti, Abbasi Devleti, Tavâif-i Mulûk ile tüm Osmanlı padişahları dönemlerine ait önemli olayları gösteren cetvellerdir. Ancak Abbasi hanedanlığına ait tablo, kitabın etkililiğini

düşürmüştür. Osmanlı Tarihi bölümünde hükümdarlara ait metinler tablolara dönüştürülerek daha anlaşılır hale getirilmiştir. Bu da kitabın öğrenmedeki etkililiğini artırmıştır.

6. Kitapta özet bölümü vardır. Konuları pekiştirmek amacına yönelik ya da içeriğin genel örüntüsünün sınırlarını çizmek açısından özet önemlidir. Kitapta böyle bir bölüme yer verilerek konuların bütününe yönelik pekiştirme sağlanmıştır.
7. Yazar, Osmanlı padişahlarına başlık açarken saltanatın sırasını belirleyerek vermiştir. Hükümdarlara ait metinlerin sonunda aşağıdaki şekilde tablo oluşturulmuştur. Konu içeriklerinin tablo - cetvel biçiminde verilmesi öğretim bakımından karmaşıklığı ortadan kaldırmaya yöneliktir.
8. Diğer kitaplara göre bu kitap kırmızı, parlak renkli ve ay yıldızlı dış görünüşü bakımından çok dikkat çekicidir.
9. Yazar, kitap tanıtımını ve kitabı yazma amacını açık biçimde anlatmıştır.
10. Osmanlı Devleti hükümdarlarının adlarını numara vererek sıralamıştır. Bu tür nitelermeye bu kitapta rastlanmıştır.
11. Diğer kitaplardan bir başka farkı her konunun değil her ünitenin (bab) “ Tetimme” başlığı ile genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Özellikle bu bölümde devletin ilerleme ve gelişmesi ile ilgili somut bilgiler yer almaktadır.

6.4.4.Eserden Örnek Metin Ve Transkripti

مخاربه سی حقیقہ کی فکری تقویہ بہ خدمت ایتمکہ آجیلان سکسان
ایکی سفرندہ اوسے ترایلر دولخزلہ انصاق ایتمش و طرف دولتند
اوسے ترایلرہ مصارف حریہ نامیلہ خیل مبلغ ویرلمسکن لہستان
مقاسمہ سی منہ سندنہ در عقب روسیہ لو طرفہ کیور مشدر .
سکسان ایکی سفرینک نتیجہ سی اولہرق عقد اولان قینار جہ ماہدہ سی
روسیہ دولتک سویٹتی * میدانہ قوییش و متعاقباً قریبی ضبط ایوب
معاهدہ سی بوزمی بکر اردواتی روسیہ قارشوا اعلان حربہ مجبور ایتمشدر .
احوال غارجیہ بوسر کزده اولد بی خالدہ داخلی غائبہ لک باشلو جہ سی
یکچری و سپاہی اوچاقلرینک خالی ایدی .
چونکہ بوکروہ هر قدر دولتک بدایت حالندہ یک چوق ایشہ
براشمشار و محاربات متعددہہ برار اقلر کوسے ترمشلر ایسہدہ بیک
تاریخندن سکریہ ایچلرینہ ملل مختلفہ دن اشخاص و حال جمال
مقولہ سی کہنہلر قاریشدیغندن نظام و انتظاملرینہ خلل طاری اولغله
ایتون باشند چیقہرق وقت حضرده و حکام محاربه دہ زور باقی وینما جیاق
کی رزالنرہدہ آسدی * ایله ارکان دولتی ہزار و ششمنک منتظم
و تعلیمو طاہورلرینہ قارشو عارفرازی ارتکابہ باشلامشلردی .
عسکرک بوخالی روسیہ و نغہ عیارہ لرندہ نتیجہ و خیمہ تولید
ایتدیکی و اساس مغلوبیت عسکرک بوکی فناقلرندن ایلو و کلدیکی ارکان
دولتک معلومی اولدیغندن عسکر منتظمہ تاسیسی خاطرہ لری اسدقای
دولتک قلوبندہ بر طومغہ باشلامشیدی .
نظام جدید اوچاغنگ احداثی مسئلہ سی سلطان احمد ناک دورندہ
تذکر اولغش مرحوم سلطان مصطفی خان ناک حضرت تلیرشک
دخی بو فکردہ بولندقلری مروی ایسہدہ اجراسنہ وقت وزماندہ
استعداد تام اولدیغندن آنجیق سلیم ناک حضرت تلیری مکمل بر تندیقات
عسکرہ نتیجہ سی اولہرق نظام جدید نامیلہ آلیار احداثہ موفق

Muhtasar Tarih-i İslam Sayfa 194

اولمشدر . بو عسکرک عکا و روسیہ محاربه لرندہ چوق فائدہ سی کورلمش
ایسہدہ دوام ایده میوب آرزوق ایچندہ عوایدیش و آنجیق ششمیدیکی
عسکر منک اساسی اولان نظام اوچاغنگ احداثہ سلطان محمود خان
ثانی حضرت تلیری ۱۲۴۱ تاریخندہ موفق اولمشدر .
نظام اوچاغنگ احداثیلہ مکتب حریہ و طیبہ نیک کشادی سلطان
مشارالیہ حضرت تلیرشک اترحم تلیری اولوب اول تاریخندن بری تنسیقات
و ترقیات عسکرہ کون بکون اصلاح اولغندہ بولغش و عسکر عثمانیہ
الحمد لله شوکتلو قدرتلو یادشاہمز اقدم حضرت تلیرشک عہد ہایونارندہ
بوکونکی درجہ یہ واصل اولمشدر جناب حق عمر شاہانہ لرینی مزاد
بیوسون آمین .
غوائل متعددہ نیک تکثری سببیلہ بیک بوز تاریخندن اعتباراً
علوم و فنون ہان بردہ تتردہ قلمش ایسہدہ سلطان احمد ناک و محمود
اول زمانندہ اوزونچہ برمدت دوام ایدن ہنکام آسایشدہ بردہ خفادن
ظہور ایدرک خیل بچہ رواج بولش و کاتب چاہی و ابراہیم متفرقہ ویکری
سکر چاہی زادہ سید ہاشا کی فضلا و براز سکریہ کانپوی و اسحق
افندی کی علوم ریاضیہ دہ بد طولاصاحی ذاتلریتشمش و بولنرک و چودہ
کتیوردکاری آثار قیمتدار ۱۱۰۰ تاریخندہ ابراہیم متفرقہ نیک ہمتیلہ
تاسیس ایدیلان دارالطباعہ دہ باصیلہرق میدان انتشارہ وضع قلممشدر .
صنعت طباعتک ممالک عثمانیہ دہ ایلمک ایجادی ابراہیم متفرقہ یہ نسبت اولنور .
سلطان احمد ثالث زمانندہ دوتمای ہایونندہ مستخدم علی اوستہ
نامندہ برہنور اولوقتہ قدر خارجدن جناب اولنسان جسیم قالیون
دمیرلرندن ۸۰ قطاراق بر تیمور دوکوب خارجدن تیمور جلیتہ حاجت
براقدینی و کرچک داود اسمندہ بر مجار مہتمہ یسنگ * یانقین طلومبہ سی
ایجاد ایتدیکی تاریخ کتابلرندہ محرردی .

Muhtasar Tarih-i İslam Sayfa 195

Beşinci ve Altıncı Babların Tetimme ve Hülasası ve Hatime-i Kitab

Dördüncü babın nihayetinde beyan olunduğu üzere Viyana bozgunluğundan sonra devletin ahval-i dahiliye ve hariciyesi itişasından hali kalmayub saltanat-I seniyye mütamadiyen Nemse, Venedik, Leh, Rusya kavgalarıyla uğraşmış ve bu müddet zarfında İngiltere Devleti işe karışmamış ise de Fransızlar men cihete devletimizle müttefik bulmuş idi.

Avusturya devleti Osmanlıları şarken dahi meşgul etmek fikriyle İran hükümetini ittifaka davet ettiği halde bir semeresini görememiştir. Sultan Ahmed-i salis zamanında meşhur Baltacı Mehmed Paşa'nın Rusya muharebesine mübaşeretinde Leh, Venedik ve Avusturyalıların muharebeye iştirak etmedikleri gibi biraz sonra Damad Ali Paşa'nın Mora'ya hücumunda Leh ve Rusyalılar bî- taraf durmuşlardır.

1135 tarihinde Afganlılar İran'a tasallutlarında Damad İbrahim Paşa'nın reyiyile açılan Acem seferi neticesinde Dağıstan Rusyalıda Revan ile Tiflis Devlet-i Aliyyede kalmak şartıyla akd-i muahede edildi. Nadir Şah'ın İran şahlığında maşürilileyh Rusya Devleti'ni Devlet-I Aliyye aleyhine kıyama teşvik etmiş idiye de kendisi gaviyal-i dahiliyesi sebebiyle harbe iştirak edemeyüb Rusyalı'ya muavenete vakti kalmamıştır.

Avusturya Devleti Rusya muharebesine tavassut bahanesiyle naks-ı ahd ederek Rusya tarafını iltizam ve Devlet-i Aliyye aleyhine kıyam etmiş ise de bu muharebe Belgrad muahedesiyle hitam bulmuştur.

Fransızların Rusya hükümdarı Katerina ile berudat sebebiyle daima devlet-i aliyyeyi Rusya aleyhine teşvikinden hali kalmadıkları gibi bu keyfiyyet Sultan Mustafa Han-ı salis hazretlerinin Rusya muharebesi hakkındaki fikrini takviyeye hizmet etmekle açılan seksan iki seferinde Avusturyalılar devletimizle ittifak etmiş ve taraf-I devletten Avusturyalılar'a mesârif-i harbiye namıyla hayli meblağ verilmişken Lehistan mukasemesi meselesinde derakıb Rusyalı tarafına geçmiştir. Seksan iki seferinin neticesi olarak akd olunan Kaynarca muahedesi Rusya devletinin su-i niyetini meydana koymuş ve müteakiben Kırım'ı zabt edib muahedeyi bozması bitekrar devleti Rusya'ya karşı ilan-ı harbe mecbur etmiştir.

Ahval-i hariciye bu merkezde olduğu halde dahili gailelerin başlucası yeniçeri ve sipahi ocaklarının hal'i idi.

Çünkü bu ocaklar devletin bidayet halinde pekçok işe yaraşmışlar ve muhaberat-ı müteaddidede yararlılıklar göstermişler ise de bin tarihlerinden sonra içlerine milel-i muhtelifeden eşhâs hamal ve cemal makulesi kimesneler karıştığından nizam ve

intizamlarına hal-i târi olmağla büsbütün baştan çıkararak vakt-i hazırda ve hikâm-ı muharebede zorbalık ve yağmacılık gibi rezaletlerde tasaddi ile erkân-ı devleti bizâr ve düşmanın muntazam ve talimli taburlarına karşı irtikaba girişmişlerdir.

Askerin bu hali Nemse ve Rusya muharebelerinde netice-i vehime tevlîd ettiği ve esas mağlubiyet askerin bu gibi fenalıklarından ilerü geldiği erkan-ı devletin malumu olduğundan asakir muntazama-i tesisi hatıraları ısdaka-i devletin kalubende yer tutmağa başlamışdı. Nizam-ı Cedid Ocağı'nın ihdası meselesi Sultan Ahmed-i salis devrinde tezekkür olunmuş merhum Sultan Mustafa Salis Hazretlerinin dahi bu fikirde buldukları mervi ise de icrasına vakit ve zamanda istidad tam olmadığından ancak Selim-i Salis Hazretlerinin mükemmel bir tensikât-ı askeriye neticesi olarak Nizâm-ı Cedit namıyla alaylar ihdasına muvaffak olmuştur.

Bu askerin Akka ve Rusya muharebelerinde çok faidesi görülmüş ise de devam edemeyüb az vakit içinde mahv edilmiş ancak şimdiki askerimizin esası olan Nizam Ocağı'nın ihdasına Sultan Mahmud Han-ı Sani Hazretleri 1241 tarihinde muvaffak olmuştur. Nizam Ocağı'nın ihdasıyla Mekteb-i Harbiye ve Tıbbiye'nin küşadı sultan müşaraülileyh hazretlerinin eser-i himmetleri olub ol tarihten beri tensikat ve terakkiyat-ı askeriye gün bugün ıslah olunmakta bulunmuş ve Asakir-i Osmaniye elhamdülillah şevketlü kudretlü padişahımız efendimiz hazretleri'nin ahd-i hümayunlarında bugünkü dereceye vasıl olmuştur. Cenab-ı Hak ömr-ü şahanelerini mezdar buyursun. Amin.

Gavail-i müteaddidenin tekessürü sebebiyle bin yüz tarihlerinden itibaren ulûm ve fûnun hemen pürde-i testerede kalmış ise de Sultan Ahmed Salis ve Mahmud-ı Evvel zamanında uzunca bir müddet devam eden hünkam-ı asayişde pürde-i hüffadan zuhur ederek haylice revaç bulmuş va Katip Çelebi ve İbrahim Müteferrika ve Yirmi Sekiz Çelebizade Said Paşa gibi fazıla biraz sonra Gelenbevi ve İshak Efendi gibi ulum ve riyaziye de zatlar yetişmiş ve bunların vücuda getirdikleri asar-ı kıymetdar 1100 tarihinde İbrahim Müteferrikanın himmetiyle teessüs edilen darül matbaada basılarak madan-ı intişara vaz' kılınmıştır.

Sultan Ahmed-i Salis zamanında donanma-i hümayûnda Müstahdem Ali Usta namında bir hünerver kalyon demirlerinden seksen kantarlık bir temur döküb hariçden temur celebine hacet bırakmadığı ve gerçek Davud isminde bir Macar mühtedisinin yangın tulumbasını icad ettiği tarih kitaplarında muhammerdir.

6.5. Muhtasar İslam Tarihi

Kitabın Yazarının Biyografisi: Muhtasar İslam Tarihi isimli eserin yazarları İbrahim Hakkı Paşa ve Mehmed Azmi'dir.

İbrahim Hakkı Paşa 18 Nisan 1863 İstanbul'da doğmuştur. Kafkasya'dan göç etmiş Gürcü kökenli bir aileye mensuptur. Sıbyan Mektebi'nden sonra Rüştîye Mektebi, Mahreç-i Aklâm ve Mülkiye Mektepleri'ni bitirdikten sonra şahsi gayretleri ile ilmi yönünü bir hayli artırmıştır. İلمي, siyaseti ve şahsiyeti ile “ nevi şahsına münhasır ” bir zat olan İbrahim Hakkı Paşa Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş, üniversite hocalığından sadrazamlığa kadar yükselmiş devletin bütün kademelerinde yer almış bir kişidir. İbrahim Hakkı Paşa Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemi memurluğu,

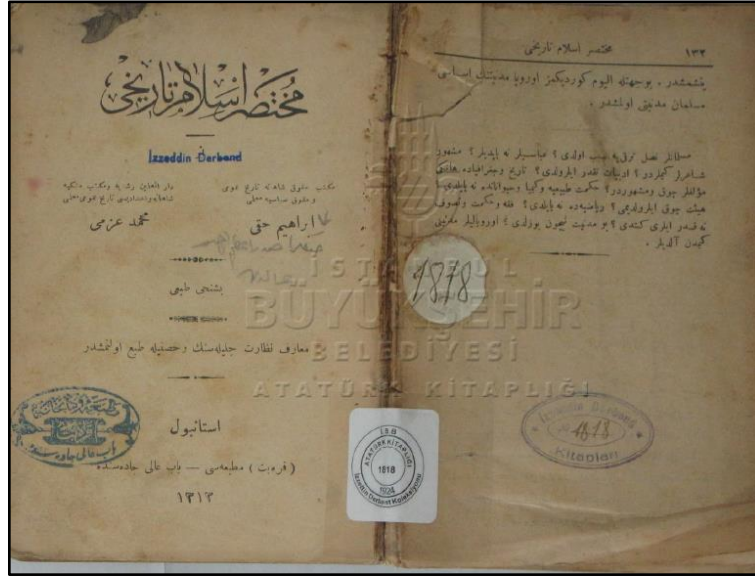
Mabeyin-i Hümayun tercümanlığı, Meclis-i Sıhhiye üyeliği ve Bâb-ı Ali hukuk müşavirliği gibi muhtelif görevlerde bulunmuştur. Bu görevlerden başka mekteb-i hukukta tarih muallimliği de yapan İbrahim Hakkı tarih derslerine ilaveten Hukuk-ı Siyasi, Hukuk-ı İdare ve Hukuk-ı Düvel dersleri de vermiştir. İbrahim Hakkı Paşa'nın kaleme aldığı kitapları şunlardır: Medhal-i Hukûk-ı Beyneddüvel, Tarih-i Hukûk-ı Beyneddüvel, Tarih-i Umumi (3 cilt), Küçük Osmanlı Tarihi, Muhtasar İslam Tarihi, Mukaddime-i İlm-i Hukuk, Usul-i Maliye, Zübde-i Tarih-i Osmani, Hukuk-ı İdare. İbrahim Hakkı Paşa 29 Temmuz 1918 yılında vefat etmiştir (Dördüncü, 2015: 80).

Eserin bir diğer yazarı Mehmed Azmi (Veziri) Bey, tarih muallimi, gazeteci ve yazardır. 1863 doğumlu Mehmed Azmi Bey, 1942 yılında Türk Basın Birliği tarafından basın tarihimizde ilk defa düzenlenen elli yıllık gazeteciler jübilesinde ödül alan gazetecilerdendir. Muhtasar Osmanlı Tarihi (1307, 1311, 1321 tarihli baskılar) ve yine Muhtasar İslam Tarihi (1306, 1307, 1308, 1311, 1313, 1315 baskıları) adlı eseri İbrahim Hakkı Paşa ile birlikte neşretmişlerdir (www. simurg. com.tr.).

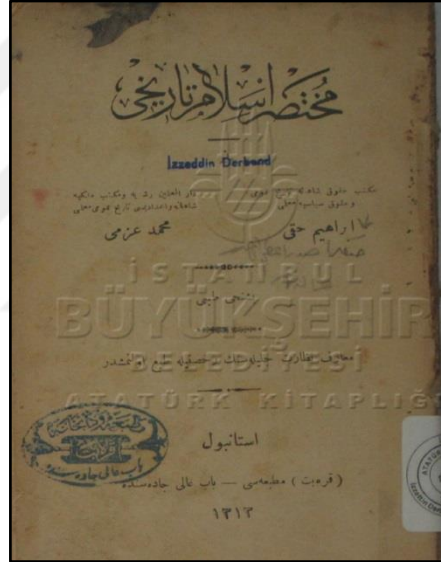
6.5.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.5.1.1. Görünüş

Ders kitabının dış kapağı yoktur. Kitabın sayfaları cildinden ayrılmış, sayfaları lekelidir. Kitabın ebadı 19 x 24 cm.dir. Eser 132 sayfadır.

Muhtasar İslam Tarihi İç Kapak I

Muhtasar İslam Tarihi İç Kapak 2

6.5.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı iç kapak ön yüzünde Muhtasar Tarih-i İslam olarak geçmektedir.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü, Sınıf

Kitap, Genel Rüştüye ve Askerî Rüştüye Mektepleri'nde okutulmak için devlet tarafından izinli olarak yazılmıştır.

Yazarın Adı

Ders kitabını yazarları İbrahim Hakkı ve Mehmet Azmi'dir.

Yayınevinin Adı

İç kapak ön yüzünde kitabın yayınevi Karâbet Matbaası İstanbul 1313 (1897) olarak geçmektedir.

Yazı Büyüklükleri

Yazı büyüklüğü seviyeye uygundur. Ancak sorular bölümünde boyut biraz daha küçüktür.

6.5.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.5.2.1. Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

Kitap, Hilkat (Hz. Adem'in yaradılışı) başlamıştır. Yazarların kitabı insanlığın başlangıcı ile başlatmalarındaki asıl amacın olaylara tarih felsefesi açısından bakmaktır. Kitapta yer alan konuların sıralanışı da bunu desteklemektedir. Çünkü insanın yaratılışını, yeryüzünde yayılışını, olayların nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışmak, tarih felsefesinin ilgilendiği konulardır.

6.5.2.2. İçerik Açısından İncelenmesi

Kitap 3 kısma ayrılmıştır. Giriş Abbasiler'e kadar olan kısım (I.bölüm), Abbasiler'den Osmanlı'nın Zuhuruna kadar (II. bölüm), Tarih-i Osmani (III.bölüm) şeklinde yazar tarafından taksim edilmiştir. Bu kitapta birinci ve ikinci bölüm yer almıştır. Kitapta yer alan konular şöyledir :

Birinci Bâb (Tarih-i Enbiya-ı Aleyhisselam)

I.Fasıl - Hilkat Adem (a.s) dan Hz. Nuh (a.s) kadar

II.Fasıl - Tufan-ı Nuh'dan Hz. Musa (a.s) kadar

III. Fasıl - Hz. Musa (a.s) dan Hz. Davud (a.s) kadar

IV. Fasıl - Hz. Davud (a.s) dan Hz. İsa (a.s) kadar

İkinci Bâb (Zuhur-u İslam'dan Evvel Gelen Akvamın Tarihi)

I.Fasıl - Şark Kavimleri (Mısırlılar, Fenikeliler, Asurîler, Keldanîler ve İran)

II.Fasıl - Yunaniler ve Makedonyalılar

III. Fasıl - Roma Cumhuriyeti

IV. Fasıl - Roma İmparatorluğu

MUHTASAR İSLAM TARİHİ

I.Bâb (İslamiyet'in Zuhuru)

I. Fasıl - Ceziret'ül Arab ve Araplar

II. Fasıl – Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimizin Veladetleri ve Peygamberlikleri

III. Fasıl – Hz. Peygamber (s.a.v) Efendimizin Fütühatı

II. Bâb (Hulâfe-i Raşidin Hazerâtı Devri)

I.Fasıl - Hz. Ebubekir'in Hilafeti

II.Fasıl - Hz. Ömer'in Hilafeti

III.Fasıl - Hz. Osman'ın Hilafeti

IV.Fasıl - Hz. Ali'nin Hilafeti

III. Bâb (Emeviye Devleti'nin Teessüsü)

I.Fasıl – Hz. Muaviye Zamanı

II.Fasıl - Emeviye Devleti'nin Devr-i Fütühatı

IV. Bâb

I.Fasıl - Hilafetin Abbasilere Geçmesi

II.Fasıl - İlk Abbasi Halifeleri

III.Fasıl - Abbasilerin Devr-i İkbali

IV.Fasıl - Son Abbasi Halifeleri

V. Bâb (Tevaif-i Mulûk)

I.Fasıl - Afrika'nın Şimalindeki Teşekkül Eden Hükümetler

II.Fasıl - Ehl-i Salib Muharebeleri

III. Fasıl - Asya'daki Tevaif-i Mulûk

IV.Fasıl - Selçukiler Furu'u

V.Fasıl – Tatar İstilası

VI. Bâb (Endülüs Tarihi)

I.Fasıl – Devlet-i Emeviyenin Teessüsü ve Devr-i Azameti

II.Fasıl – Endülüs Devleti Emeviyesinin İnhitâtı

I.Kısmın Hatimesi (İslam Medeniyeti)

Eser içerisinde yer alan konuların yüzdeler dağılımları aşağıdaki gibidir.

I. BÂB - % 12

II. BÂB - % 9

- III. Muhtasar İslam Tarihi - % 30
- IV. BÂB - % 12
- V. BÂB - % 30
- VI. Mukaddime ve Hatime - % 7

6.5.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.5.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Kitapta genellikle basit yapılı cümleler kurulmuştur. Örnek olarak “ *Arapların aralarında ittihat yoktu. Ve büyük bir devlet olamamışlar idi. Ceziret’ül Arap çöllük olduğu için içinde asker yürütmek güçtü. Zengin bir kıta olmadığından kimsenin gözü de yoktu* ” verilebilir.

6.5.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Her yeni açıklama için bir paragraf oluşturulmuştur. Ancak paragraflar arasında giriş-gelişme ve sonuç ilişkisi her zaman kurulamamıştır. Özellikle müslümanların mağlup olduğu durumlarda sessizlik tercih edilmiş; olayın bütünlüğü koparılmıştır.

6.5.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Anlatımın hikâyeci bir tarzda olduğu gözlenmiştir. Anlatılan konuların daha iyi anlaşılabilmesi için konularla ilgili sorular yer almaktadır. Yabancı kelimelerin sayfa sonunda açıklaması yapılmıştır.

6.5.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Osmanlı Devleti’nin evrensel olma yapısından ve fetih mantığını ön plana çıkararak siyasal hedeflerinden dolayı tarihe bakışta evrenselci bir perspektif içermektedir. Örneğin kitapta konular Hilkat ile başlatılmış, genişletilmiş insanlık tarihi ve Osmanlı Tarihi ile noktalanmıştır. Bu bakış açısı aynı zamanda kitabın tarih felsefesi açısından yazılma denemesidir.

İlk insandan yani Yaradılış (Hilkat) tan başlayan anlatım, medeniyet kuran toplumların kendi köklerini ortaya koydukları sürecin kendisidir. Hilkat’ten sonra Peygamberler Tarihi belirli fasıllar aralığında tüm peygamberleri kapsayacak şekilde anlatılmıştır. Hz. Âdem (a.s) başta olmak üzere Hz. Nuh (a.s) un kavmine yönelik bir takım itaatsizlikler, birer ibret örneği olarak anlatılmıştır ki bu da tarih felsefesinin tarihi değerlendirme tarzına bir örnektir. Çünkü ahlakın bozulmasına sebebiyet veren fevkalade durumlar, öğrencilerin nazarında ibret dersine dönüşecektir.

İkinci bölümde İslamiyet'ten Önceki Kavimlerin Tarihi başlığı altında Şark kavimleri ve Batı kavimleri olarak genel bir tasnif yapılmıştır. Şark kavimleri için şu ifadeler yer verilmiştir: “ *Şark taraflarında oturan kavimlerden medeniyetçe en eski oldukları zann olunan Çin ve Hind ahalisi ise de bunlar hakkında tarihin malumatı pek azdır. Asya kıtasının şimal ve vasıt taraflarında iskan eden Türkler hakkında da malumatımız noksandır*” (İbrahim Hakkı- Mehmet Azmî, 1313: 22). Burada adı geçen kavimlerle ilgili yazarların yeterli bilgisi olmasa da en azından medeniyetleri görmezlikten gelmedikleri söylenebilir.

Eski kavimler içinde yer alan Ben-i İsrail, Asûrî, Keldanî, Mısırlılar, Fenikeliler ve İbraniler'in buldukları coğrafyaya dair “ *tarihçe malum olan eski kavimlerin buldukları yerde şimdiki memâlik-i Osmaniye* ” (a.g.e., 4) açıklaması ile Osmanlı Devleti'ne dünya konjoktörü içinde yer ayrılmıştır.

Kitapta uygarlık sahnesinde önemli yer tutan Roma İmparatorluğu hakkında örgütsel yapısının büyüklüğüne dikkat çekilmiştir. Böylesine güçlü bir imparatorluğun yıkılmasında en etkili faktör ahlaki çöküş ile itikat kavgaları gösterilmiştir. Ayrıca fethedilen Doğu toplumlarının bozulmuş ahlaklarının benimsenmesi ve uzun süren savaşlar da çöküşün diğer sebepleri içinde yer almaktadır. Tüm bu anlatım tarzı örnekleri tarihi neden – sonuç ilişkisine göre değerlendiren tarih felsefesi bakış açısının kitaptaki birer örnekleridir.

İslam'ın Zuhuru bölümünde Arap Yarımadası ve Araplar üzerine birtakım bilgiler verilmiştir. Buna göre “ *Arapların aralarında ittihat yoktu. Ve büyük bir devlet olamamışlar idi. Ceziret'ül Arap çöllük olduğu için içinde asker yürütmek güçtü. Zengin bir kıta olmadığından kimsenin gözü de yoktu*” (a.g.e., 33) denilerek Arap Yarımadası tasvir edilmiştir. Araplar'ın, medeniyet yolunda başarı öyküsü anlatılırken bu başarının nedeni, Hz. Peygamber'in “ *İlim Çin'de bile olsa gidiniz*”. “ *İlmi beşikten mezara kadar talep ediniz*” (a.g.e., 36) hadisleri ile farz-ı ayn hükmüne bağlanmıştır. göstermişlerdir.

Kitapta yazarların tarih yazımında nedensellik yöntemini dikkate aldığı görülmektedir. Ancak nedensellik ilkesi ile ilahî nusret ve mucize gibi dini kavramlar arasındaki ters ilişkiler konusunda yeterince açıklama yapılmamıştır. Bedir Savaşı başta olmak üzere gelişen diğer siyasi olayların oluş nedenine değinilmemiştir. Buna karşılık tarih anlatımında tarafsız olunması gerekirken “ *Bedir muharebesini Müslümanlar kazanmış ve nusret-i ilahi'ye mazhar olmuşlardır* ” ya da “ *Hendek gazvesinden sonra Müslümanlar kuvvet buldular* ” (a.g.e., 41) ifadeleri ile tarafsızlık ilkesi ihlal edilmiştir. Bundan başka Uhud Savaşı'nın sonucu için ise “ *ashabtan birkaç zat şehid olmuşlar ise*

de galebe tamamiyle hiçbir tarafta tebeyyün etmemiştir ” (a.g.e., 42) ifadesi kullanılmıştır. Burada ise savaşın sonucu ile ilgili net bir şey söylenmemeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda tarihi olaylarda yenilgilerin olgusal sebeplerine değinmemek öğrenmede yeterli nedenler sunmak ilkesine aykırı görünmektedir.

Kitapta Hülafe-i Raşîdin Dönemi olayları tamamen fetihler üzerine inşa edilmiştir. Bunun dışında İslam Devleti'nin kuruluş aşamasında devletin idari, malî, askerî safhalarda teşkilatlanmasına dair hiçbir bilgi görülmemektedir.

Fetih hareketleri Arap Yarımadası, Suriye, Irak, İran, Mısır, Kudüs, Anadolu seferleri sadece İslam dininin yayılması üzerinden işlenmiştir. Fetihlerin sürekliliği ve sınırların genişlemesinin anlatıldığı kitapta bahsi geçen konuları övünç vesilesi olarak aktarılmıştır. Buna karşılık yenilgiler söz konusu olduğunda yazarların sessiz kalmaları ve bunun nedenleri üzerinde durmamaları dikkat çekicidir. Dikkati çeken bir başka husus ise Hz. Ebubekir dönemi siyasi olayları içinde yer alan Yermük Savaşı'nın Hz. Ömer dönemi içinde anlatılarak ciddi bir yanlışlık yapılmasıdır (a.g.e., 47-48).

Hulafe-i Raşîdin Dönemi'ni Emeviler dönemi takip etmektedir. Emevi devri başlangıçta başarılı fetihlerle donatılmıştır. Ancak bu devir, ilerleyen zamanlarda İslam tarihinde bozulmanın, istibdadın, zorbalığın ve kan dökücülüğün anlatıldığı devirdir. Devletin kurucusu Muaviye için “ *herkese güzel muamelede bulunması ve memleketi yolunda idare eylemesi sebebiyle şöhret bulmuştu.*” denilirken aynı kişi için bu kez, “*oğlu Yezid'in veliahd edilirken biat edilmesi için her tarafa emirler göndermesi ”* (a.g.e., 57) ifadesi kullanılmıştır. Burada iyi yöneticiliği ile şöhret bulan Muaviye'nin saltanat hırsı sebebiyle yetkilerini cebren kullandığı vurgulanmıştır.

Hilafetin Emeviler'den Abbasi'lere geçişi aslında saltanatın el değiştirmesinden başka bir şey değildir. Abbasi Devleti'nin kuruluşunda “ *selefi Emevi hanedanından olan 90 kişinin bir ziyafette öldürülmesi*” (a.g.e., 71) gibi vakıalar kan dökmenin sıradanlaştığına örnektir. İki hanedan da İslam dininin hakikati ve İslam toplumunun refahı için değil; şahsi menfaatleri ile ilgileniyorlar; halkı kendilerine biat ettirmek için her türlü kötülüğü yapıyorlardı. Buradan anlaşılıyor ki gerek Emevi dönemi gerekse Abbasi dönemi meşverete dayalı idare tarzıyla alakası olmayıp dikensiz gül bahçesi olmaktan uzaktır.

Emevi Devleti'nde olduğu gibi Abbasi Devleti'nin de sınırlarının genişlemesine dayalı bir anlatım hakimdir. Ancak sınırların genişlemesine bağlı olarak devletin sosyal yapısında var olan düzene karşı açık isyan hareketleri, huzursuzluklar ve gerginlikler de işlenmiştir. Öğrenciler Baalbek isyanı, El-Memun döneminde Alevi ayaklanması (a.g.e.,

75) gibi toplumsal hareketlilikten cüzi olarak haberdar edilmiştir. Burada yazarlarımızın siyasi ve dini çatışmaların göz ardı edilmeden aktarıldığını göstermektedir.

Abbasi Devleti'nin sonunu hazırlayan sebepler içinde, “ *Mutasım büyük bir hatada bulundu yani istediğim gibi kullanıyorum diyerek yeni gelen ve meydan-ı harbde başarıları görülüp fakat henüz cahil bulunan bazı Türkler'den bir ordu yaptı ki bu keyfiyet Abbasiye Devleti'nin bozulmasına sebeptir.*” (a.g.e., 81) olarak gösterilmiştir. Tıpkı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde olduğu gibi İslam medeniyetinin çöküş sürecine girmesi de fethedilen toplumların yapısına bağlanmıştır. Adı geçen devletin kozmopolit yapısı görmezden gelindiği gibi yıkılmanın sebebini tek bir şeye bağlamak, tarihi görmezden gelmektir. Halbuki muhtelif Müslüman devletçiklerin kurulmasıyla iyice küçülen ve manevî nüfuzundan başka bir şeyi kalmayan Abbasî Devleti'ni Hülagu Han ortadan kaldırmıştır.

Emeviler'den Abdurrahman isminde biri “ *kan dökücülerden* ” (a.g.e., 108) kaçarak Endülüs'te halifeliğini ilan etmiştir. Mısır'da da Hz. Fatıma'nın soyundan geldiğini iddia eden zat halifeliğini burada tesis etmiştir. Böylece halifelik makamı, farklı coğrafyalarda saltanat kuranların meşruiyet aracı haline gelmiş; İslam dünyası büyük bir keşmekeşin içine düşmüştür. Kitapta bu konular duygu dili ile üzülenek anlatılmıştır. Kitapta salt siyasi ve askeri gelişmeler verilmemiştir. İslam medeniyeti başlığı altında İslam medeniyetinin oluşmasında eski Yunan medeniyetine ait kıymetli kitapların Arapça'ya tercüme ettirilip medreselerde okutulmasına da değinilmiştir. “ *İslam'ın vücuda getirdiği terakkiyat tafsil edilse az olup şu kadar deriz ki İslam medeniyeti eski Yunan ve Roma medeniyetlerini çok geride bıraktı ve o vakit cahil olan Avrupalılar ilmi ve sanatı ya Endülüs vasıtasıyla veya ehl-i salib vaktinde Şam tarikiyle ehl-i İslam'dan öğrenüb kendi memleketlerinde yaydılar. Hatta Endülüs medreselerinde tahsil edilenlerinden iki papa bile yetişmiştir. Bu cihetle el-yevm gördüğümüz Avrupa medeniyetinin esası Müslüman medeniyeti olmuştur* ” (a.g.e., 127). Batı medeniyetinin ardında Doğu medeniyeti var diyen ve bu yücelmeyi sağlayan unsurlar, ilim adamları, yazdıkları kitaplar ve mimari alandaki gelişmeler olarak kitapta gösterilmektedir. Kitapta İslam medeniyetinin önemli konumundan da bahsedilmektedir. Şöyle ki, bedevi ve çadırlarda yaşayan bir toplum bir asır içinde dönemin medeni toplumları üzerinde yükselmiş ve daha üstün bir medeniyet kurmuşlardır. Bunu sağlarken “ *eski Yunan medeniyeti ile Avrupa medeniyetini birbirine bağladı* ” (a.g.e., 127) bahsiyle İslam medeniyetinin parlak zamanlarında “ *Avrupalıların vahşi oldukları* ” (a.g.e.,128) açıklamasında da bulunulmuştur. Böylelikle İslam medeniyetinin Batı medeniyeti

karşısında üstünlüğü aktarımında bulunulmuştur. Kitabın yazıldığı II. Abdulhamid döneminde takip edilen İslamcılık politikası bilincine paralel olarak bu izahın yapıldığını düşündürmektedir. Yani İslam devletleri zaman içinde yönetimde zaafiyete düşseler de Müslümanların ilim ve eğitim alanında ilerlemeye devam ettiği vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber'in “ *Ticaret eden Allah'ın sevgilisidir* ” (a.g.e., 129) sözünü mesnet göstererek İslâm ülkelerinin hem Doğu hem de Avrupa ile ticarî ilişkilerinin üzerinde durulmuştur. Ticari ilişkilerin sonucunda medeniyetlerin birbirlerine katkısı vurgusu da yapılmıştır.

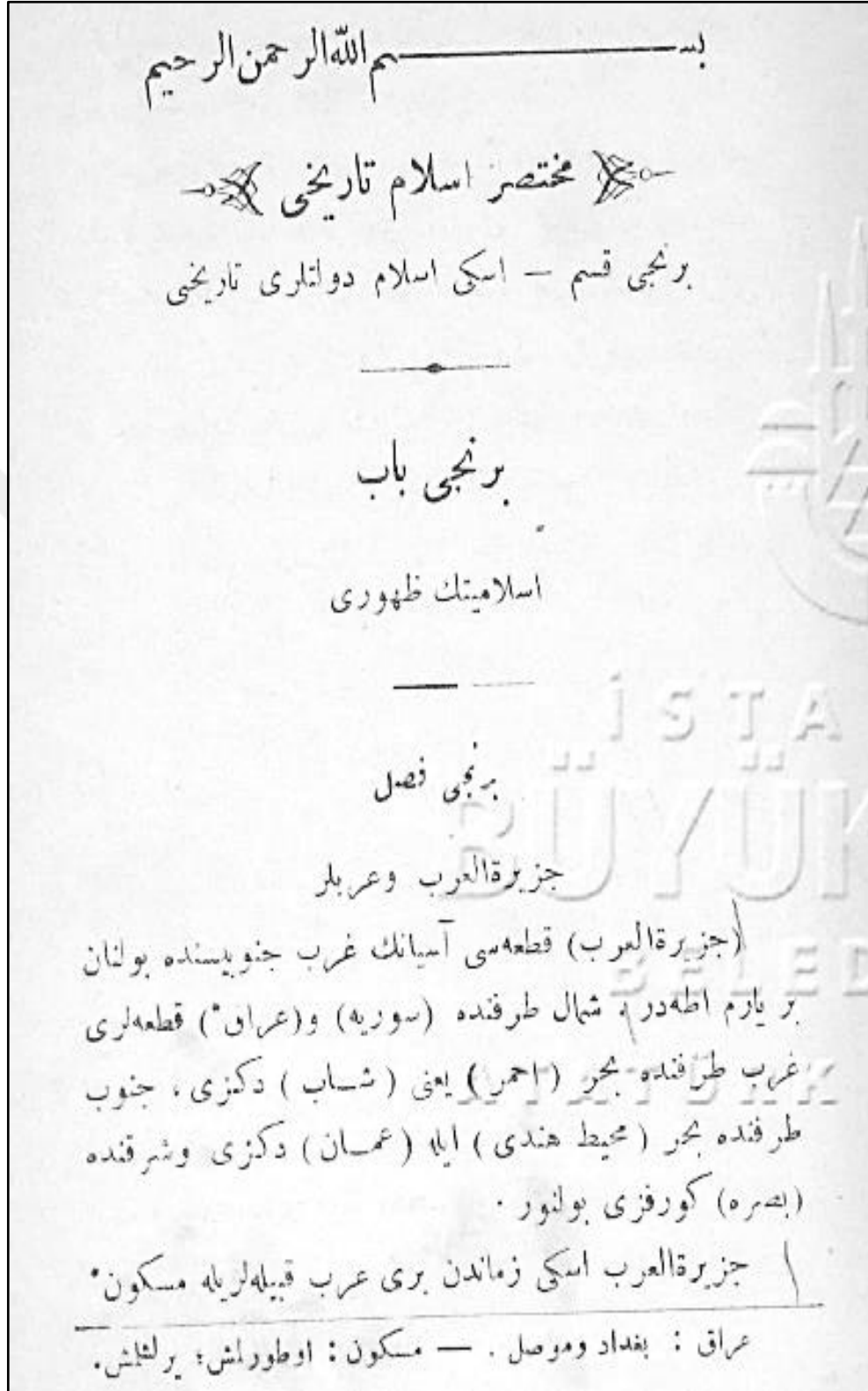
İslam vurgusunun Hulafe-i Raşidîn, Halid bin Velid, Tarık bin Ziyad, Harun Reşid, Selahaddin Eyyubi, Emir Nureddin, Tuğrul Bey, I. ve II. Kılıçarslan gibi kahramanlar üzerinden yapılmıştır. İslam tarihi yazımında da “ büyük adamlar ve kahramanların çevresinde şekillenen ” (Akagündüz, 2014: 114) anlatı hakimdir. Adı geçen şahıslar içerisinde özellikle Haçlı Seferleri'nde Türk beylerinin adının geçmesi, Müslüman ve Türk kimliklerinin birbirlerini tamamlayıcısı olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Öğrencilere kahramanları tanıtmak, onların yiğitliğini gösterme, bilinç olarak kitapta aktarılmak istenmiştir.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. Sorular vardır. Konu anlatımlarının sonunda yer alan sorular cevapları metin içerisinde doğrudan yer alan nitelikte “ *Hz. Musa kimin evladıdır? Nerede büyüdü? Kendisine nerede vahiy nazil oldu? Tevrat-ı şerif nerede nazil oldu?* ” gibi konuları pekiştirici ve basittir. Soruların konu sonunda yer alması ölçme değerlendirmeye yer verildiğini de göstermektedir.
2. Sorular numarasız olarak alt alta değil; peş peşe yazılmıştır.
3. Özet (Hülasa) bölümü yoktur.
4. Görsel öğeler yoktur.
5. Cedveller vardır. Sadece Hulafe-i Emeviye Cedveli, Emeviye Hanedanı Cedveli ve Hulafe-i Abbasiye cedveli sayfa içinde çerçeve içine alınmadan serbest olarak verilmiştir.
6. Sözlük (Lugatçe) yoktur. Ancak yabancı kelimeler sayfa sonunda anlamları ile beraber açıklanmıştır. Öğrenci, öğrenme sırasında eş zamanlı kelime bilgisine sahip olmaktadır. Diğer kitaplarda yer almayan bir teknik olması bakımından önemlidir.

7. Ayrıca eserin 88. Sayfasına kadar konu başlıklarında numaralandırma kullanılmış, daha sonraki konularda numaralandırma düzenli yapılmamıştır. Bu durum başlıkların nitelendirilmesi açısından karışıklığa sebep olmuştur.
8. Kronolojik hiçbir bilgi yer almamaktadır. Bu da tarihi kronolojik bilgidен daha çok nedenler ve sonuçların bilgisi olarak algılandığını göstermektedir.
9. Yabancı kelimelerin sayfa sonunda verilmesi pedagojik yönden daha önemli olduğunu düşündürmektedir. Böylece kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe geçiş kolaylaştırılmak hedeflenmiştir.
10. Tarihi olaylarda yenilgilerin sebeplerine değinilmemiştir. Bu durum konular arasında kopukluğa neden olmuştur.
11. Ders kitabında sadece İslam Tarihi anlatılmayıp küçük ölçekte dünya tarihi de anlatılmıştır.
12. Konuların anlatımında hükümdarlar bazında siyasi olaylara ağırlık verilmiştir. Bunun yanında hükümdarlar zamanında gerçekleştirilen ilmi ve kültürel faaliyetlere yer verilmiştir. Abbasi halifesi Memun zamanında Yunan filozoflarının eserlerinin tercüme edildiği, matematik ilminin onun zamanında icad olduğu, arzın yuvarlak ve hacminin ne kadar olduğu kıymetli bilgilerdir.
13. İslam medeniyetinin Yunan ve Roma medeniyetlerini geride bıraktığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca İslam medeniyeti üzerine analizler yapılmıştır.
14. Eserde gerek Afrika'da gerekse Asya'da ortaya çıkan hükümetlere geniş yer verilmiştir. Bu hükümetlerden bazıları ise Türk'tür.
15. Devlet-i Selçukiye başlığı ile Büyük Selçuklu Devleti'ne genişçe yer verilmiştir. Yine döneme ait önemli şahıs adları, vakıalar ve gelişmeler işlenmiştir.
16. Kitapta konuların tümü değerlendirildiğinde sadece siyasi ve askeri vakaların değil ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin de işlendiği görülmektedir. Bu da Osmanlı tarihçiliğinin değişen yüzünü ortaya çıkarmıştır.
17. İslam Tarihi'nin içinde Osmanlı Tarihi'nin yer alması Osmanlı tarihine arka plan çizmektedir. Burada Osmanlı tarihi âlemin yaratılışı ile beraber Mısır, Fenike, Asur, Keldani, İran, Yunan, Makedonya, Roma gibi bütün medeniyetlerin tarihlerini de içine alan bir dünya tarihi şeklinde sunulmuştur.
18. Çin, Hint ve Türk medeniyetlerine yer verilmemesini yazar “ *bunlar hakkında tarihin malumatı pek azdır*”. diyerek medeniyetlerle ilgili bilgi noksanlığını samimi olarak ifade etmiştir.
19. Dönemin şartlarına göre kitap dünyevî ve ilerlemeci anlayışa da vurgu yapmıştır.

6.5.4.Eserden Örnek Metin Ve Transkripti

Muhtasar İslam Tarihi Sayfa 33

ایدی و عربلر الامیتک ظهورندن اول مصر و عراق طرفلرینه تجاوز ایشلر ایدی .

عربلرک چونغی بدوی یعنی جادرلرده اوطورور و کوجسه خاندنه یشارلر ایدیهده ایجیلرنده مدنی* اولانلرده وار ایدی .

مثلا جزیره العرب غرب جنوبیسنده یعنی شمیدیکی (یمن) قطعسنده بنی حمیر دولتی وار ایدیکه حکمدارلرندن بقیس نام

حاکم حضرت سلیمان عیالاه الامه اتباعاه ذوجهسی اولمشدی .

جزیره العرب وسط غربسنده یعنی (حجاز) قطعسنده بولنان مکه مکرمه و مدینه منوره (اسکی اسمی یئر) بلده لوی اوللری دخی مشهور ایدی .

عربلر بر جنس ایدیلر و جهلنک دیللی هان بر برینت عینی ایدی . لکن آره لرینده اتحاد* بوقدی و بیوک بر دولت

اوله مامشار ایدی . عربلری یسایجی هجومندن محافظه ایدن شی* تملکدنرینه کیرمکده کی کوجالت ایدی . | جزیره العرب چولالت

اولدینی ایچون ایچنده عسکر بوروتک کوچدی و بوسیدیه مشهور جهانگیرلرک* هیچ بری جزیره العرب المق ایستمدی |

فضاه اوله رقی جزیره العرب زنگین بر قطعله اولدیغندن کسه نک کوزی بوقدی | بالکنز یمن قطعلهسی معمور وزنگین اولدیغندن

یمنک قارشوسنده و آفریقا قطعلهسنده بولنان حبشیلر بو قطعله یی ضبط ایشمه قالفشادیلر . حتی | نجاشی یعنی حبش حکمداری

* مدنی : شهرده اوطوران . — جهانگیر : چوق بر ضبط ایدن

طرفندن یمنده والی بولنان ابرهه کعبه معظمه یی بیقیمق قصدیه بر چوق عسکرله مکه مکرمه یه قدر کلدی ایسه ده قرآن کریمده

بیان بیوردلینی وجه اوزره قهر آلهیه هلاک اولدیلر . اووقت قریشیلرک رئیس حضرت پیغمبر اقدمرک ددهسی بولنان

عبراطط ایدی .

حبشیلردن صکره یمن ابرنده بولنان اسبابنه دولتنه کیدی و عجملر نصره کورفونده بولنان بر قاچ بولری دخی ایدیلر

روملرده بوقاریدن یعنی شمالدن تجاوز ایشلر ایدی .

جهان جهالت و ظلمت ایچنده بولدینی بولار بر زمانده فخر لانات صلی الله تعالی علیه وسلم اقدمرک ظهور ایدرک حق

دینی تبلیغه* مأمور اولدیلر و نتیجه برک اسلام الله کیدی ونور معرفت هر طرفه یاییلمغه باشلادی .

حضرت ابراهیم علیه السلامک کوچک اوغلی حضرت اسمو علیه السلامدن بنی اسرائیل قومی دنسایه کلدیکی کبی

بیوک اوغلی حضرت اسماعیل علیه السلامدن دخی قریش قبیلهسی ظهور ایشلدر .

بو وجهله قریش قبیلهسی اصیل* اولدینی کبی هر جهتهده دخی ستار محراب قبیله لرندن ایلری طویلورلردی . لسانلری دخی

اوته کیلرککنندن انی ایدی . کعبه معظمه حضرت ابراهیم ایله

* ساسانیان : ابرنده حکومت ایدن برسلاله . — تبلیغ ایتمک : بیلدیرمک . — بنی اسرائیل : یهودیلر . — اصیل : کبار اولادی ؛ اصلازه .

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Muhtasar İslam Tarih

Birinci Kısım- Eski İslam Devletleri Tarihi

Birinci Bâb

İslamiyet'in Zuhuru

Birinci Fasil

(Ceziret'ül Arap ve Araplar)

Ceziret'ül Arap kıtası Asya'nın garb-ı cenubiyesinde bulunan bir yarmadadır. Şimal tarafında (Suriye) ve (Irak) kıtaları garb tarafında Bahr-ı (Ahmer) yani (Şab) denizi cenub tarafında Bahr-ı (muhi Hindî) ile (Umman) denizi ve şarkında (Basra) körfezi bulunur.

Ceziret'ül Arab eski zamandan beri Arap kabileleriyle meskûn idi. Ve Araplar İslamiyet'in zuhurundan evvel Mısır ve Irak taraflarına tecavüz etmişler idi. Arablar'ın çoğu bedevî yani çadırlarda oturur ve göçebehalinde yaşarlar idiyse de içlerinde medeni olanlar da vardı. Mesela Ceziret'ül Arab garbı cenubiyesinde yani şimdiki (Yemen) kıtasında Ben-i Samir Devleti var idi ki hükümdarlarından Belkıs nam-ı hakimi Hazreti Süleyman'a ittibaen zevcesi olmuştu.

Ceziret'ül Arab vasıt-ı garbden yani (Hicaz) kıtasında bulunan Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere (Eski adı Yesrib) beldeleri evleri dahi meşhur idi.

Araplar bir cins idiler ve cümlesinin dilleri hemen birbirinin aynı idi. Lakin aralarında ittihad yoktu. Ve büyük bir devlet olamamışlar idi. Araplar'ı yabancı hücumundan muhafaza eden şey memleketlerine girmekteki güçlük idi.

Ceziret'ül Arab çöllük olduğu için içinde asker yürütmek güçtü. Ve bu sebeple meşhur cihangirlerin hiçbiri Ceziret'ül Arab'ı almak istemedi. Fazla olarak Ceziret'ül Arab zengin bir kıta olmadığından kimsenin gözü yoktu. Yalnız Yemen kıtası ma'mûr ve zengin olduğundan Yemen'in karşısında ve Afrika kıtasında bulunan Habeşliler bu kıtayı zapt etmeye kalkıştılar. Hatta Necaşî yani Habeş hükümdarın tarafından Yemen'de vali bulunan Ebrehe Kabe-i Muazzama'yı yıkmak kasdıyla birçok askerle Mekke-i Mükerrreme'ye kadar geldi ise de Kuran-ı Kerim'de beyan buyrulduğu vech üzere kahr-ı İlâhi ile helak oldular. O vakit Kureyşiler'in reisi Hz. Peygamber Efendimiz'in dedesi bulunan Abdulmuttalip idi.

Habeşliler'den sonra Yemen İran'da bulunan Sasaniyan Devleti'ne geçti ve Acemler Basra Körfezi'de bulunan birkaç yerleri dahi aldılar. Rumlar'da yukarıda yani şimalden tecavüz etmişler idi.

Cihan cehalet ve zulmet içinde bulunduğu böyle bir zamanda fahr-i kainat (s.a.v) Efendimiz zuhur ederek hâk dini tebliğe memur oldular. Ve nice yerler İslam eline geçti. Ve nur-u marifet her tarafa yayılmaya başladı.

Hız. İbrahim (a.s) ın küçük oğlu Hz. İshak (a.s) dan Ben-i İsrail kavmi dünyaya geldiği gibi büyük oğlu Hz. İsmail (a.s) dahi Kureyş kabilesi zuhur etmiştir. Bu vechle Kureyş kabilesi asıl olduğu gibi her cihette dahi sair Arap kabilelerinden ileri tutulurlardı. Lisanları dahi ötekilerden iyi idi. Kabe-i Muazzama Hz. İbrahim'in ile Hz. İsmail (a.s) tarafından emr-i ilahîyle yapılmıştı.

6.6.Tarih-i İslam

Kitabın Yazarının Biyografisi: Bu kitabın yazarı Mahmud Esad Bin Emin'dir. Kendisi Konya'nın Seydişehir ilçesinden Çopur Kadıoğullarına mensub olup 1856' da İstanbul'da doğmuştur. Tanınmış hukukçu ve yazarlarımızdandır.

Rüştiye öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Fatih Medresesi'nde ve Menşe-i Muallimin-i Askeriye okulunda Matematik, Fizik, Astronomi dersleri okudu. Yine İstanbul'da Hukuk öğrenimi gördü. Gülhane Rüştiye'sinde Türkçe öğretmenliği yaptığı sırada 1885'de İzmir Bidayet Mahkemesi Başkanlığına atandı. Bunun yanısıra İzmir İdadi'sinde Fizik, Kimya ve Geometri dersleri verdi.

Mekteb-i Hukukta Mecelle ve Hukuk Tarihi, Mekteb-i Mülkiye'de Devletler Hukuku dersleri verdi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maliye Nezareti Müsteşarlığı, Defter-i Hakani Nazırlığı ve Adliye Nazırlığı vekilliği yaptı. 1911'de İstanbul Kadastro Memurlar Mektebi'nin açılmasına öncülük etti. 1914'de Şuray-ı Devlet (Danıştay) Tanzimat Dairesi Reisi oldu. Aynı sene Darülfünun'da ilk kadın hukuku derslerine girdi. Ayrıca Isparta vekilliği yaptı.

Hukukçuluğunun yanısıra alim ve yazar olan Mahmud Esad Efendi'nin İslam Hukuku, Din, İktisat ve Devletler Hukukuna dair pek çok yazılı eseri bulunmaktadır. Bunlardan başka Tarih-i Edyan, Tarih-i İslam, Usul-ü Hadis, Usul-ü Fıkıh, Telhis-i Hikmet-i İslam adıyla muhtelif eserleri de vardır.

Yazar, 18 Mart 1918'de İstanbul'da vefat etmiştir.

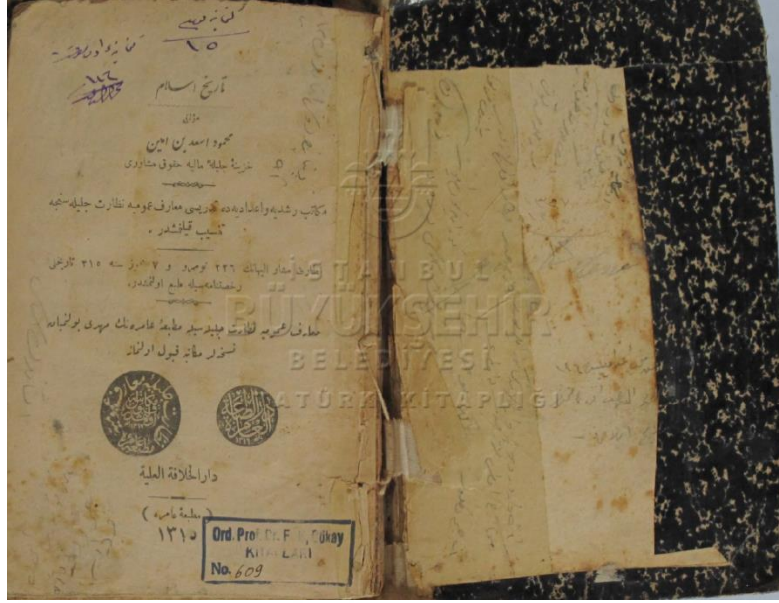
6.6.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.6.1.1. Görünüş

Kitap siyah karton kapaklı olup, ortadan dikişli, yıpranmış ve sökülmüş olarak görülmektedir. 18 x 24 cm. olup toplam 194 sayfadır.

Tarih- i İslam Dış Kapak

Tarih- i İslam İç Kapak

6.6.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı Tarih-i İslam'dır.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü ve Sınıf

Genel Rüştîye ve İdadiye'de okutulmak için Eğitim Bakanlığı (Maârif Nezâreti Celîlesi) tarafından izinli olarak basılmıştır. Kitabın kaçınıcı sınıflarda okutulacağı ile ilgili bilgi yoktur.

Kitabın Yazarı

Kitabın yazarı Mahmud Esad bin Emin'dir.

Yayınevinin Adı

Kitabın basıldığı yer Matbaa-i Âmire 1315 (1899) olarak geçmektedir.

Yazı Büyüklükleri

Yazı boyutu öğrencilerin zorlanmadan okuyabileceği seviyededir.

6.6.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.6.2.1. Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

İslam Tarihi yeniden inşa edilmeye çalışılmış; İslam'dan öncesi ile İslam'ın getirdiği yenilikler karşılaştırılmıştır. Asr-ı saadet dışında kalan İslam Tarihi'ne çizilen

manzara asıldan uzaklaşma ve bozulma olarak anlatılmıştır. Saltanata dönüşen halifelğin başarılı idareleri, zulümlerini hafifletmeyeceği mesajı verilmiştir.

6.6.2.2. İçerik Açısından İncelenmesi

Konulara başlamadan evvel Besmele-i Şerif yer alır. Konular, 5 ana ünite olarak belirlenmiş; alt başlıklar halinde sıralanmıştır.

BAB-I EVVEL - (Tarih-i Enbiya-i Aleyhisselam) Hilkat-i Alem, Hz. Adem Aleyhisselam, Hz. Havva, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın Cennetten Hurucu, Zürriyet-i Adem, Hz. Şit Aleyhisselam, Hz. İdris Aleyhisselam, Hz. Nuh Aleyhisselam, Hz. Nuh'un Oğulları (Ham- Sam- Yafes), Hz. İbrahim Aleyhisselam, Hz. İsmail Aleyhisselam, Hz. İshak Aleyhisselam, Hz. Eyub Aleyhisselam, Hz. Yakub Aleyhisselam, Hz. Yusuf Aleyhisselam, Musa ve Harun Aleyhisselam, Hz. Davud Aleyhisselam, Hz. Süleyman Aleyhisselam, Yahya ve Zekeriya Aleyhisselam, İsa Aleyhisselam, Netice

BAB-I SÂNÎ- Zuhur-u İslam'dan Evvel Arablar, Mulûk-u Hire, Mulûk-u Gassan, Mulûk Kinde, Mulûk-u Cürhüm, Arablar'ın Mezâhib ve Âdatı, Hatem'ül Enbiya Resul-u Mücteba Muhammed Mustafa Aleyhi Ekmel'üt Tahıyya Efendimiz Hazretlerinin Bi'seti, Din-i Mübin-i İslam'ın Kable'l Şâri'den Suret-i Va'z- ı Tesisi ve İntişarı, Gazve-i Bedir, Gazve-i Uhud, Gazve-i Hendek, Hudeybiye Musalahası, Feth-i Hayber, Sufera-i Nebeviye, Bazı Eşrafın İman Etmesi, Feth-i Mekke, Gazve-i Huneyn, Gazve-i Tebük, Ehl-i Taif, Hacc-ı Veda

BAB-I SALÎS- (Tarih-i Hülefa) Hülefa-i Raşidin Ebu bekr bin Ebu Kuhâfe r.a, Ahbar- ı Mürtedin, Cem-i Kuran, Rum Muharebeleri, Emirül Müminin Hz. Ömer bin El-Hattab r.a , İran Fütühatı, Şam Fütühatı, Afrika Fütühatı, Osman bin Affan r.a, Hz. Ali bin Ebu Talib Keramullah veche r.a, Hz. Hasan bin Ali r.a, Devlet-i Emeviye Hz. Muaviye, Yezid-i Evvel, Muaviye-i Sani, Mervan Bin Hakem, Abdülmelik bin Mervan, Süleyman bin Abdülmelik, Ömer bin Abdulaziz bin Mervan, Devlet-i Abbasiye Devlet-i Abbasiye'nin Teşkili, Hulafe-i Abbasiye, Endülüs Devlet-i Emeviye, Endülüs Devlet-i Emeviye'nin Teşkili, Abdurrahman-ı Sani, Mehmed bin Abdurrahman, Abdurrahman-ı Salis, Hakem-i Sani, Hişam, Mehmed bin Abdulcabbar, Süleyman bin Hakem, Tavaif-i Muluk'un Zuhuru, Murabıtın, Muvahhidin, Endülüs Ahval-i Müessesesi, Gırnata

BAB-I RABÎ- Tevaif-i Mülük , Ben-i Agleb, Devlet-i Fatımiyye, Ben-i Tahir, Ben-i Leyz, Ali Saman, Ali Buğye, Ali Sebüktekin, Ali Anuştekin, Müluk-u Melahide,

Atabegler, Kara Hitayan, Müluk-u Kert, Ali Muzafferi, Çobanıyan Hükümeti, Ali Celayır, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Devlet-i Eyyubiye, Guleman-ı Etrak, Guleman-ı Çerakes, Devlet-i Selçukiye, İran Devlet-i Selçukiyesi, Kirman Devlet-i Selçukiyesi, Rum Devlet-i Selçukiyesi, Cengiz Han (Timuçin), İran Devlet-i Cengiziyesi, Timurlenk

BAB-I HÂMİS – Ehl-i Salib Muharebeleri, Ehl-i Salib'in Surat-i Zuhuru, Birinci Ehl-i Salib Seferi, İkinci Ehl-i Salib Seferi, Üçüncü Ehl-i Salib Seferi, Dördüncü Ehl-i Salib Seferi, Garb Ehl-i Salibleri, Endülüs Ehl-i Salibi, Hatıme (İslam'ın Hal-i Hazır)

Eserde yer alan konuların yüzdeler dağılımları şu şekildedir:

Bab-ı Evvel (Tarih-i Enbiya) % 21.3

Bab-ı Sani (Zuhur-u İslam) % 24.6

Bab-ı Salis (Tarih-i Hülafa) % 34.4

Bab-ı Rabi (Tevaif-i Müluk) % 11.5

Bab-ı Hamis (Ehl-i Salib Muharebeleri) % 8.2 olarak konu dağılımı saptanmıştır.

6.6.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.6.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Metinde geçen cümleler uzundur. Uzun cümleler, detaylı anlatımın içinde karmaşıklığa sebep olmuştur. Örnek olarak “ *Mervan gibi eşhasın ehl-i İslam arasında bıraktığı fesad ve Haccac gibi hainlerin reva gördüğü vahşet olmaya idi bir taraftan Konstantiniyye surlarına diğer taraftan Sicilya ve İspanya üzerinden Fransa hududlarına vasıl olan İslam orduları Avrupa'yu dahi taht-ı teshire alarak ahkâm-ı Kurânîye'yi ol vakit malum olan kıtaat-ı meskûnenin kaffesine neşr ve isâl etmiş olacaktı* ” verilebilir.

6.6.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Kitapta konular paragraf kullanılmadan anlatılmıştır. Bu da konuların başlangıç ve sonucunun belirsizliğini ortaya çıkarmaktadır.

6.6.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Olayların hikaye tarzında anlatılması konuları pekiştirecek herhangi bir öğretim metodunun uygulanmaması kitabı etkisiz bırakmıştır. Bu durum kitabı bilimsellikten uzak tutmaktadır. Ferd-i eşref, ef'al-i şeniyye gibi tamlamalar metin içinde kullanılmıştır.

6.6.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Besmele ile başlayan İslam tarihi kitabının ilk konusu yaratılış anlamına gelen

hilkat konusudur. Tarihin Hilkat ile başlaması, tarihin sadece olaylar dizisi değil, aynı zamanda olayların meydana geldiği zaman ve mekanın varoluşunu da içeren bir yaratılış felsefesidir. Bu açıdan tarih aynı zamanda var olmanın tarihidir. Bu anlamda tarih, olayların varlığı ve nasıl var olmaya devam ettiği ile de ilgilenir. İslam tarihinde yaratılışın öznesi Tanrı olarak şüphesiz bir biçimde kabul edilir. Bu durumda Tanrı, tarihin baş aktörü rolündedir.

Genel mahiyette kitapta, Tanrı'nın yaratmasından başlayarak her devrin peygamberleri, halifeleri ve hükümdarları konu edinilerek anlatılmıştır. Kitabın ilk bölümü kainatın ve Hz. Âdem'in yaratılışı, Âdem ile Havva'nın yeryüzüne inişleri, ilk nesillerin yaşam mücadeleleri ve peygamberlerin insanlara yol göstermeleri ile ilgilidir.

“ *Ezelde Allah'tan başka bir şeyin olmadığını* ” (Mahmud Esad, 1315: 3) söyleyen yazar, öncelikle Allah'ın yaratma maksadını anlatmaktadır. Buna göre Allah-u Teâla “ *kudret ve saltanatını göstermek hikmet ve azametini bildirmek istedi*” (Mahmud Esad, 1315: 3) der. Ardından yaratmanın nasıl başladığı ile ilgili şu bilgileri verir: “ *edvâr-ı müteakibede gökleri ve yeri, nebâtâtı, ismak ve haşerâtı ve bi'l- cümle hayvanât-ı yarattı*”. “ *Nihayet nevbet-i hilkât, mahlukatın ferd-i eşref ve ekmel-i olan insana geldi*” (Mahmud Esad, 1315: 3). Buna göre yaratılış belli bir sırayı da takip etmektedir.

İslam tarihinde insanlığın kökeni Adem'in yaratılışı ile anlatılır. İnsanlığın tüm aşamaları Hz. Adem'in çocukları üzerinden gerçekleşmiştir (Bıçak, 2013: 210). “ *Hz. Adem Allah-u Teala tarafından din hakkı zürriyetine tebliğ için memur oldu*”. “ *Bu vechle Hz. Adem enbiyanın birincisi olduğu gibi insanların beyninde en evvel itikad edilen din dahi tevhid bâri oldu*” (Mahmud Esad, 1315: 3) ifadesi ile Âdem'in soyu hem insanlığın hem de peygamberler tarihinin omurgasını oluşturduğu (Bıçak, 2013 : 210) vurgusu yapılmıştır.

Sırası ile anlatılan peygamberlerin devirlerine ait özellikle toplumların bozulması ve bunların sonucunda toplumların cezalandırılması üzerinde durulmuştur. Toplumların yaptıklarının ölçüsü ahlak olduğundan, ahlak ilkelerine münasip davranmadıklarında cezaya müptela oldukları anlatılmıştır. Yazar, Lut kavmi hakkında öğrencilere şu şekilde izahta bulunmuştur: “ *ahalisinin müptela olduğu ef'al-i şeniyeği maniye muktedir olamadığından Cenab-ı Hakk tarafından bela yağmuru yağdırıldı*” (Mahmud Esad, 1315: 25). Böylelikle Allah'ın kudretinin helak ettiği kavimlerden ibret alınması, toplumların davranışlarını düzeltmesi savunulmaktadır. Diğer taraftan

peygamberler önderliğinde öğrencilere iyi-kötü, doğru- yanlış gibi normlar hakkında yol gösterilmiştir.

İkinci bölümde başlangıç olarak Arap yaşam tarzı ve Arabistan'da hüküm süren devletler anlatılmıştır. Arabistan'da hüküm süren devletler bahsine diğer kitaplarda yer verilmemiştir. Araplar'a özgü erdemlerin oluşmasında sürekli mücadeleye dayanan yaşam biçimleri yer almıştır. Çetin çöl şartlarında yaşayan Araplar cömertlik, cesaret, yiğitlik erdemlerine önem veriyorlardı. Çünkü kabileler arası yapılan savaşlar, aynı zamanda o coğrafyaya özgü kahramanlar yaratacaktır. Muhtelif şartlar sebebiyle bağımsız bir yaşam sürmesi mümkün olmayan Araplar'da soy unsuru da önemli bir yere sahiptir. Zira yaşam tarzı gereği mensup olunulan kabile, Arap için adeta üst kimlik fonksiyonu durumundadır (Bıçak, 2013: 218). Arkasından kitapta Hz. Muhammed dönemi ve siyasi olayları konu edilmiştir. Birinci bölümde Hz. İsa dönemi anlatılıp bölüm, sonlandırılmıştır. Peygamberler döneminden doğrudan Hz. Muhammed ve İslamiyet'in ortaya çıkması konusu ile medeniyetlerin gelişmesi arasında bağlantı kurulmaması anlatımda kopukluğa neden olmuştur. İki bölüm arasında İlkçağ'da yer alan devletlere veya medeniyetlere yer verilmemesi, bu kopukluğun sebebidir. Buna rağmen peygamberler tarihi içinde Mısır, Asur ve Babil uygarlıkları yok sayılmayıp isimleri geçmektedir. Bu medeniyetler hakkında öğrencilere bilgi verilmemesi eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Halife Ali'nin ölümünden sonra iç savaşların üzerine kurulan Emevi Devleti, sorunları çözmekten çok uzaktır. Özellikle Kerbela hadisesi üzerine Yezid için “ *Medine-i Münevvere'yi yağma Mekke-i Mükerrerme'yi ihrak ettirdi. İcra ettiği tadiyah ehl-i İslam'ın kalbinde onulmaz yaralar açmıştır*” (Mahmud Esad, 1315: 90) ifadesi kullanılmıştır. Bundan böyle hilafetin tarihi macerası adalet ve müsavattan çıkıyor zorbalık ve keyfi idareye dayanıyordu. Yine Emevi halifelerinden Abdülmelik bin Mervan için “ *gençliğinde salabet-i diniyye ve hamiiyet ile meşhur idi. Sonraları ahlakı bozuldu. Seraskeri Seccah bin Yusuf Sakafi bir ordu ile Mekke-i Mükerrerme'yi muhasara sahabeden Abdullah bin Zübeyr'i idam ettirdi*” (Mahmud Esad, 1315: 98) ifadesi ile Emevi Devleti dönemi zorbalık örnekleri anlatılmaktadır. Yazarın “ *günahsızların kanının dökülmesi, birkaç yüz binleri bulan kattler*” (Mahmud Esad, 1315: 109) ile “ *Mulûk-u Emevîye'nin hanedan-ı nübüvvet hakkında reva gördükleri ahval ve şeriat- İslamiye'ye karşı irtikab eyledikleri tadiyah herkese bir soğukluk verdi*” (Mahmud Esad, 1315: 110) şeklindeki izahı, İslam tarihi açısından önemli değerlendirmelerdir.

“ *Mervan gibi eşhasın ehl-i İslam arasında bıraktığı fesad ve Haccac gibi hainlerin reva gördüğü vahşet olmaya idi bir taraftan Konstantiniyye surlarına diğer taraftan Sicilya ve İspanya üzerinden Fransa hududlarına vasıl olan İslam orduları Avrupa’yı dahi taht-ı teshire alarak ahkâm-ı Kuranîye’yi ol vakit malum olan kıtaat-ı meskûnenin kaffesine neşr ve isâl etmiş olacaktı*” (Mahmud Esad, 1315: 110) açıklaması ile İslam’ın geleceğine bariyer kuran kötü adamları da tasvir etmektedir. Yazar, böyle bir anlatımla eleştirel tarih anlayışını da ortaya koymaktadır.

Abbasi Devleti’nin Teşekkülü başlığı altında Emevi Devleti’nin yıkılmasını şu şekilde yorumlamaktadır: “ *Hulafe-i Emeviye arzu-u umumiyenin hilafına olarak her nasılsa reiskare geçildikten sonra harekat-ı itidalkarane biraz eyleseler idi Ömer bin Abdulaziz gibi ehl-i İslam’ı kendilerinden memnun eder, fütuhât-ı maddiye ve maneviyeye nail olurlar ve Cenab-ı Hakk’ın tevfiğiyle şeriat-ı İslamiye’ye çâr iktar Aleme neşr edebilirler idi. Lakin onlar bu yolda gitmediler. Hulafe-i Raşidin’in yolunu tutmadılar. Sudda-ı riyaset basr-ı basiretlerini settar etti. Tarik-i müstakimden saptılar. Hanedan risalete etmedik cevr ü cefa bırakmadılar*” (Mahmud Esad, 1315: 110). Yazar, adı geçen devletin iyi yöneticilerini emsal göstererek hem hanedan hem de İslam ümmetine olumlu yansımalarını işaret etmektedir. Ancak iyi emsalin dışında kalanlar için doğru yoldan sapıldığını ve ölçülü hareket edilmediği için devletin yok olmasının kaçınılmazlığını tarih ve ahlâk arasındaki güçlü ilişkiye bağlamaktadır.

Kitapta Abbasi Devleti bahsinde özellikle birbirinden farklı mezheplerin türediğine dikkat çekilmiştir. Mezheplerle ilgili açıklamalara diğer kitaplarda rastlanılmamıştır. “ *El- Mehdî devrinde Horasan’da Haşimiye mezhebi zuhur etti ki (haşa) Cenab-ı Hakk’ın Hz. Adem’e ve buuda Hz. Nuh (a.s) a ve nihayet bu mezhebi müessisi olan Mukanna suretine hulûl ettiğine inanurlar idi*” (Mahmud Esad, 1315: 118) açıklamasını yapan yazar, Abbasi Devleti’nin yıkılması ile ilgili yine başka bir mezhebin varlığına işaret eder. “ *Babek mezhebi*” adında bir tür putperestliğin ortaya çıkması, *Mütevekkil Allallah’ın Hz. Hüseyin’in (r.a) kabrini yıkarak halkı ziyaretten men etmesi*” (Mahmud Esad, 1315: 120) gibi hadiseler İslam aleminin içinde bulunduğu kaosun diğer parçalarıdır. Hadiselerin devamı halife Muktedir Billah zamanında ise “ *Haccac-ı Müslimin’in öldürülerek cesedinin zezem kuyusuna atılması, Hacer’ül Esved’in yerinden sökülerek Kûfe mescidine vaz’ edilmesi, bunun üzerine hayli bir müddet ehl-i İslam’ın ibkâ-ı farizayı hac edememeleri*” (Mahmud Esad, 1315: 121) bahisleri ile daha vahim boyutlara gelir. Yazar söz konusu bu örnekler ile İslam medeniyetini geriletken sebepleri kötü niyet, çıkarıcılık, makam – mevki hırsı,

zulüm ve liyakatsiz idarecilerden bir araya gelen insan kaynakları olduğunu vurgulamaktadır. Böylece kitapta öğrencilerin zihninde iyi insan, ahlâklı müslüman olmalı gerekliliği ödev olarak gösterilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Tevaif-i Mulûk başta olmak üzere diğer Türk devletleri anlatılmıştır.

“ *iki eli kan ile memlû* ” (Mahmud Esad, 1315: 160) olarak efsanevî doğumu ile tarihteki yerini alan Cengiz Han’ın ‘ *orduları memalik-i İslamiye’nin perişan olmasına ve milyonlarca ehl-i İslam’ın Tatar atlarının ayağı altında kalmasına* ’ (Mahmud Esad, 1315: 160) neden olduğu vahim tablo gözler önüne serilmiştir. Kitapta Moğollar’ın Bağdat’ta şeklen de olsa hüküm süren Abbasi halifeliğini tahrip, İslam’a ait alametleri de imha ettikleri anlatılmıştır.

Abbasi Devleti’nin durumu böyle iken büyük bir devlet kuran Selçuklular, emirlikler halinde hüküm sürüyorlardı. Bunların içinde Rum Selçuklu Devleti, Konya’da bağımsız bir devlet kurmuştu. Ardından beliren Haçlı tehlikesi, İslam dünyasını bir hayli zor durumda bırakmıştı. Bir taraftan “ *orduları mamureleri haraba çeviren, mektepleri, medreseleri ahur haline getiren, asâr-ı medeniyeyi ihrâk eden, cihanın altını üstüne getiren* ” (Mahmud Esad, 1315: 162). Böylece Cengiz orduları ile diğer taraftan Anadolu’yu yarıp geçerek Kudüs’e ulaşan Haçlılar, İslam âlemini epeyce zorlamışlardır.

Cengiz Han’dan sonra söz sırası Timurlenk’e geldiğinde yazar, onun yaptıklarından da ibret alınacak vakalar anlatmıştır. Validesi tarafından Cengiz ailesine mensup olan Timur için “ *şehirleri yağma ve ihrak eyledi. Hükümetleri mahv eyledi. Halep, Şam ve nihayet Bağdad’ı feth ve ahalisini katl-i âmm etti. Bağdat’ta doksan bin insan kellesinden inşa ettirdiği kaleyi temaşa ederken tesbih çeker ve tekbir ederdi. Hindistan’daki Delhi şehrinin pişgâhında bir günde yüz bin esir katl ettirdi* ” ifadesi kullanılmıştır.(Mahmud Esad, 1315: 168). Timur kendisine izafe edilen merhametsizlik ve zalimlik vasıflarından başka “ *dünyada onun kadar gayur, müdebbîr bir serdar görülmemiştir. Ahlakı gayet mütelevvin idi. Bazen adîl ve mütedeyyin görünüyor bazen de son derecede icra-ı vahşet ediyordu* ” (Mahmud Esad, 1315: 169) gibi müspet vasıflara da sahiptir. Böylece yazar, Timurlenk’e ait vasıfları tek taraflı olarak sunmamıştır. Savaşçılık özelliği ön plana çıkarılan hükümdarın siyaset anlayışı zaman zaman ruhsal sağlığının yerinde olmadığına bağlanmıştır.

Kitabın son bölümünü Haçlı Seferleri (Ehl-i Salîb) oluşturmaktadır. “ *Kurun-u vustada mütemeddîn âlemde iki büyük millet müşahede olunur. Biri Muhammediler,*

diğeri İsevilerdir ” (Mahmud Esad, 1315: 170) açıklaması ile söze başlayan yazar, dönemin büyükleri içinde Müslümanlar’ı göstermekle dünya tarihi içinde Müslümanların dinamik tarafını da ortaya koymaktadır. Papa’nın ve kralların liderliğinde başlayan Haçlı Seferleri’nin tasviri şu şekilde yapılmaktadır: “ *Ehl-i Salîb, Kudüs’e dahil olunca icra etmedikleri vahşet bırakmadılar. Müslümanları, Yahudileri katliam, ırzlarını peymâl, mallarını yağma ettiler. Çocuklarını kundaktan çıkarıp duvarlara çarparak kemiklerini ezerlerdi. Katlettikleri Müslüman ve Yahudi’nin adedi yetmiş bini mütecevizdir* ” (Mahmud Esad, 1315: 171). Akabinde Batı’nın yaptığı vahşet ile Hz. Ömer’in Kudüs’ü fethettiğinde reva gördüğü muameleyi kıyaslanır. “ *Dört asır evvel Hz. Ömer muzafferan Kudüs’e girdiği vakit yalnız ayak-ı makamât-ı mukaddesiyeyi ziyaret, yolda rast gelen Hristiyanları taltif ve onlara ferman-ı imtiyaz ihsan ediyor; Kinisâda kemal-i ihtiram ile rahibin vaazını dinliyordu. İşte iki kavmin ahlak ve muaşerenin mukayesesi* ” denilerek bu konudaki görüş, kuvvetlendirilmiştir. Bu kıyaslama, ahlaki ölçütün ön plana çıkarılarak tarihin bozulmamasında ahlaki değerlerin önemine dikkat çekmek için yapılmıştır.

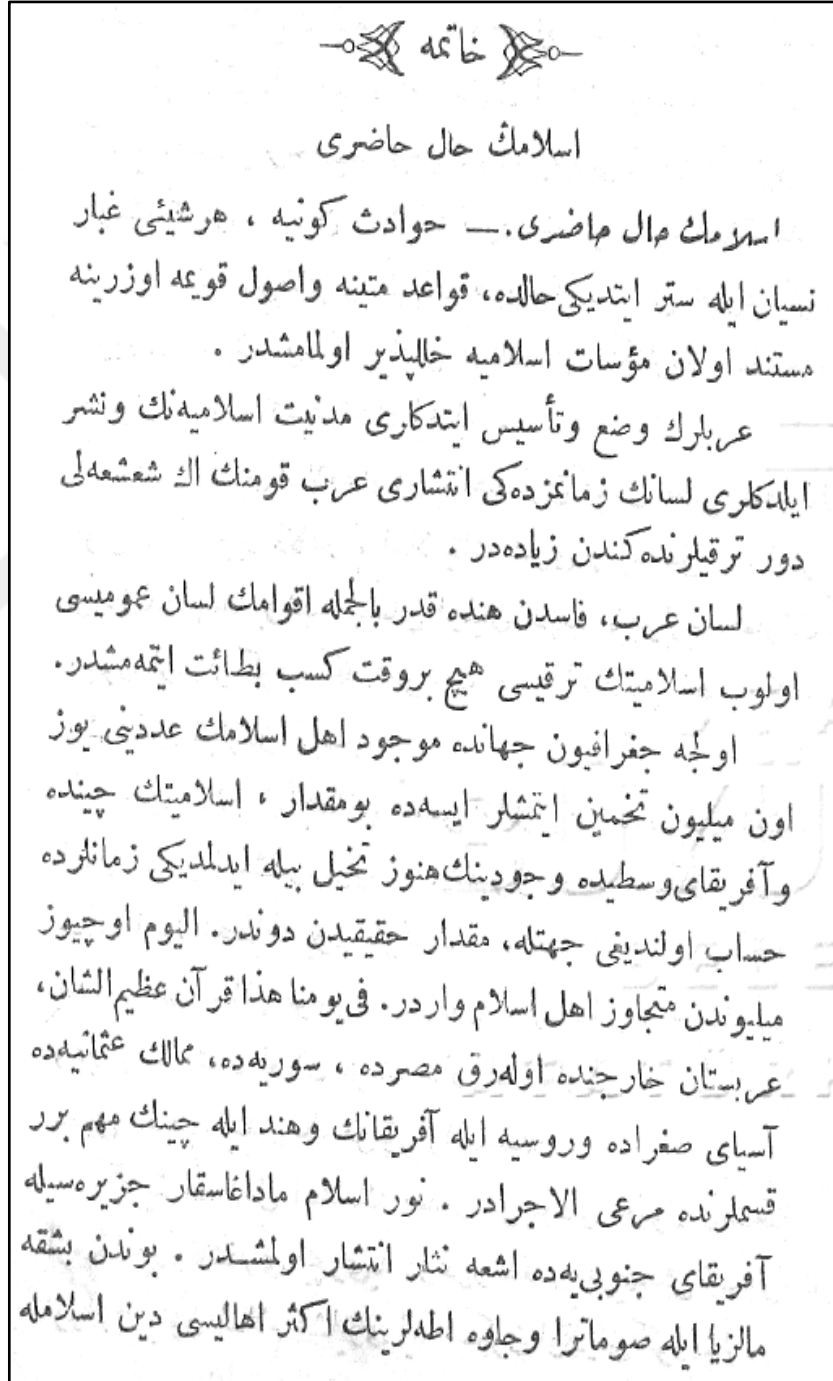
Birkaç sayfası eksik olan Haçlı Seferleri’nin sonuçlarına değinen yazar, seferlerin Avrupa’da canlanmaya sebep olduğu üzerinde durmuştur. Haçlı Seferleri’nin Avrupa sahil kesiminde doğu ile yapılan ticaret sonucunda canlanmasının tasviri şu şekilde yapılmıştır: “ *Sevahilde bulunan şehirler aktar-ı şarkıye ile münasebet-i ticariyeye girişerek servet ve mamuriyet kesb ettiler* ” (Mahmud Esad, 1315: 182) denilerek ilave olarak “ *Salibiyyûn savaşlarında silah ihzar etmek için dâr’-ul sınailler açıldı. Esnaf teşkil etti. Bu vech ile servet ve sermaye cem edildi* ” (Mahmud Esad, 1315: 182) bu sayede Avrupa’nın zenginleştiği anlatılmıştır. Böylece doğuya giden binlerce insanın ihtiyacı olan malzemelerin imalatında esnaf da servetini artırmıştır. Bununla beraber “ *köylüler şehirlere irtica ederek sermaye kazandıktan sonra köylerine avdet ve edevat-ı ziraiye tedarik ederek* ” (Mahmud Esad, 1315: 182) yeni bir sermaye kesimi ortaya çıkmıştır. Böylece bir zamanların gücünü elinde bulunduran ruhban ve derebeylerinin karşısına yeni bir sınıfın çıktığı bilgisi verilmiştir. O zamanlarda “ *garbe nisbetle şark müterakki* ” (Mahmud Esad, 1315: 182) iken İslam ve doğu medeniyetinin dünya tarihi içinde önemi de vurgulanmıştır.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. İslam tarihinin esası doğrudan doğruya Hilkat yani yaratılış felsefesine dayandırılması, tarihi İslam anlayışı ile mayalamaktadır.

2. Eğitim için takip edilecek metotların değeri elbette ki önemlidir. Elde edilmesi gereken maksada ulaştırarak vasıta olarak herhangi bir metot görülmemektedir.
3. Kitapta diğer kitaplara göre farklılık İslam öncesi Arabistan tarihinin yer almasıdır.
4. Kitapta sadece askeri ve siyasi olaylar yer almaktadır. Toplumların geçmişinin bütün yönlerini anlamaktan uzaktır.

6.6.4. Eserden Örnek Metin ve Transkripti

متدیندر. اسلامیت کینه جدیده دخی نیر افشان دخول اولمشدر. قرآن کریمک دنیاده محیر عقول اولان بوسرعت انتشاری کندینه منحصر برخصیصه ومرتبتدر. هرزهره سی که برمسلمه عبورکاه اولمشدر، اوراده دین اسلامک تقرر ایندیکی وارسته اشتباهدر. چینک، آفریقای وسطی نک وروسیده نک بعض محلاری کبی، عربلرک اصلا فتوحاتله واصل اولمادقلری مملکتلرده الحاله هذه میلیونلره امت محمدیه تعداد ایدیلیر . اقوامک دین اسلامه اولان بواهدالری کندی حسن رضالریله اولوب اثر جبر دکلدر . اسلامیتک نشری وظیفه سنی ایفا ایدین وتجارتدن بشقه برشیئه انتسابی اولیان عرب تاجرلرینه معاونت ایچون اردولر کوندرمکه مجبوریئت حسن ایدلدیکی هیچ بروقتده ایشیدلمش شیلردن دکلدر . دین اسلام، زینتجشای تأسس اولدیغی برلرده درجال شمشعه فشان انتشار اولمشدر. روسیه ده عصرلردنبری اساسکیر اولدیغی حالده اصلا انحطاطه یوز طوتامشدر . هندستانده الیوم الشمس میلیون اهل اسلام موجوددر. ادیان سائرہ ناشر دینلرینک سعی وغیرتارینه منضم اولان هیئت اداره نک معاوناتی ، اهالی هنده تبدیل مذهب ایندیرمکه موفق اولمامشدر . آفریقاده اهل اسلامک مقدار موجودی مجهول ایسه ده ازمئه اخیره کاشقلری ایجری به دوغرونه قدر ایلریله مش ایسه لر، اورالرک بتون اسلام عشایری ایله مسکون اولدیغی کورمشلردر.

Tarih- i İslam Sayfa 191

İslamiyet'in Hali Hazırı

Havadis-i künye her şeyi gubar-ı nısyân ile setr ettiği halde kavaid-i metine ve usul-i kavime üzerine müstenid olan müessesat-ı İslamiye hilelpezir olmamıştır.

Arapların vaz' ve tesis ettikleri medeniyet-i İslamiyenin ve neşr eyledikleri lisanın zamanımızdaki intişar-ı Arab kavminin en şaşaalı devr-i terakkilerindekinden ziyadedir.

Lisan-ı Arab, Fas'dan Hind'e kadar bi'l-cümle akvamın lisan-ı umûmiyesi olub İslamiyet'in terakkiyesi hiçbir vakit kesb-i batâet etmemiştir.

Evvelce coğrafiyûn-ı cihanda mevcut ehl-i İslam'ın adedini yüz on milyon tahmin etmişler ise de bu mikdar İslamiyet'in Çin'de ve Afrika-yı Vustada vücudunun

henüz tahayyül bile edilmediği zamanlarda hesap olunduğu cihetle mikdar-ı hakikidir. El-yevm üç yüz milyondan müteceviz ehl-i İslam vardır.

Fî-yevmina hazâ Kur'an-ı Azimü's-şan Arabistan haricinde olarak Mısır'da, Suriye'de, memalik-i Osmaniye'de, Asya-yı sugrada ve Rusya ile Afrika'nın ve Hind ile Çin'in mühim kısımlarında mer'iyül- icradır. Nur-u İslam Madagaskar ceziresiyle Afrika-yı cenubiyede eş'a nisâr intişâr olmuştur. Bundan başka Malezya ile Sumatra ve Cava adalarının ekser ahali din-i İslamla mütedeyyindir. İslamiyet'in künye-yi cedide dahi neyyir-i efşan duhul olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in dünyada muhayyir-ül ukul olan bu sürat intişarı kendine münhasır bir hususiye ve meziyetdir. Her neresi ki bir mesele uburgâh olmuştur, orada din-i İslam'ın takarrür ettiği vâreste-i iştibâhtır. Çin'in, Afrika-yı vustanın ve Rusya'nın bazı mahalleri gibi Arablar'ın asla fütühatla vasıl olmadıkları memleketlerde el- hâletü hâzihi milyonlarla ümmet-i Muhammediye taaddüd edilir.

Akvamın din-i İslam'a olan bu ihtidalleri kendi hüsn-i rızalarıyla olub eser-i cebr değildir. İslamiyet'in neşri vazifesini ifâ eden ve ticaretten başka bir şeye intisabı olmayan Arab tacirlerine muavenet için ordular göndermeye mecburiyet hüsn eylediği hiçbir vakitte işitilmiş şeylerden değildir.

Din-i İslam ziynet-i bahşa-i teessüs olduğu yerlerde derhal şaş'a-ı-feşan intişar olmuştur. Hindistan'da el-yevm altmış milyon ehl-i İslam mevcuttur. Edyan-ı saire naşir-i dinlerinin sa'y-i tebdil-i mezheb ettirmeye muvaffak olamamıştır.

Afrika'da ehl-i İslam'ın mikdar-ı mevcudu meçhul ise de ezmine-i ahire kaşifleri içeriye doğru ve ne kadar ilerlemiş iseler oraların bütün İslam aşayiri ile meskun olduğunu görmüşlerdir.

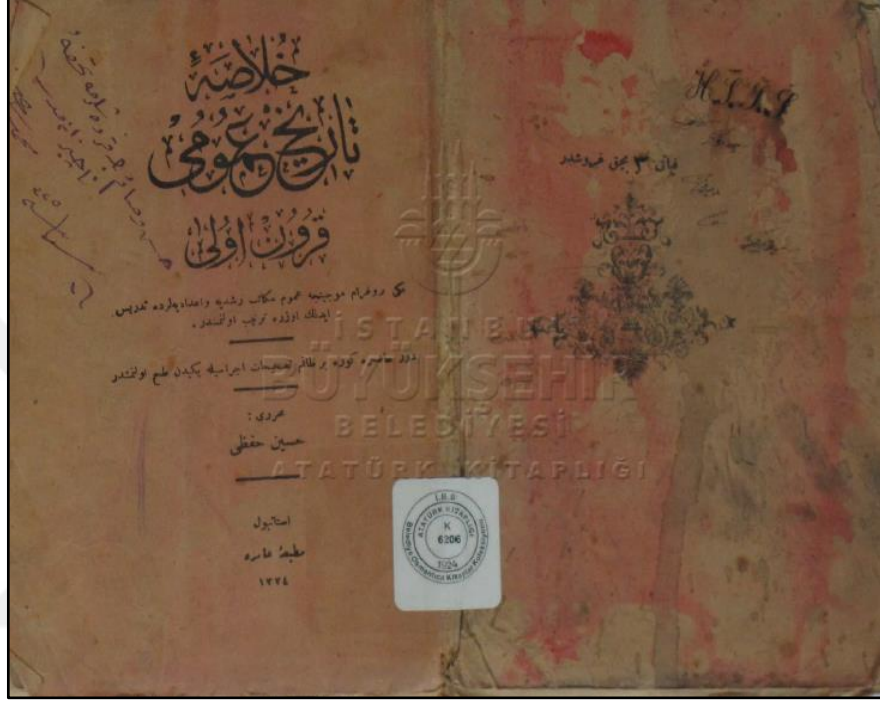
6.7.Hülasa-i Tarih-i Umûmi

Kitabın Yazarının Biyografisi: Kitabın yazarı hakkında biyografik malumata ulaşamadık. Ancak Osmanlı eğitim sisteminde ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren Numune-i Terakki Mektebi'nde idarecilik görevinde bulunmuştur. Çok sayıda kitapları olan yazarın başlıca eserleri şunlardır: Hülasa-i Tarih-i Enbiya, Rehber-i Coğrafya, Rehnüma, Kızlara Küçük İlmihal, Avâmil, Malûmat-ı Medeniye, Hülasa-i Tarih-i Umumi, Girid Vakayi, Hülasa-i Elifbâ-ı Osmani, Sultan Abdulaziz Devri, Emsîle.

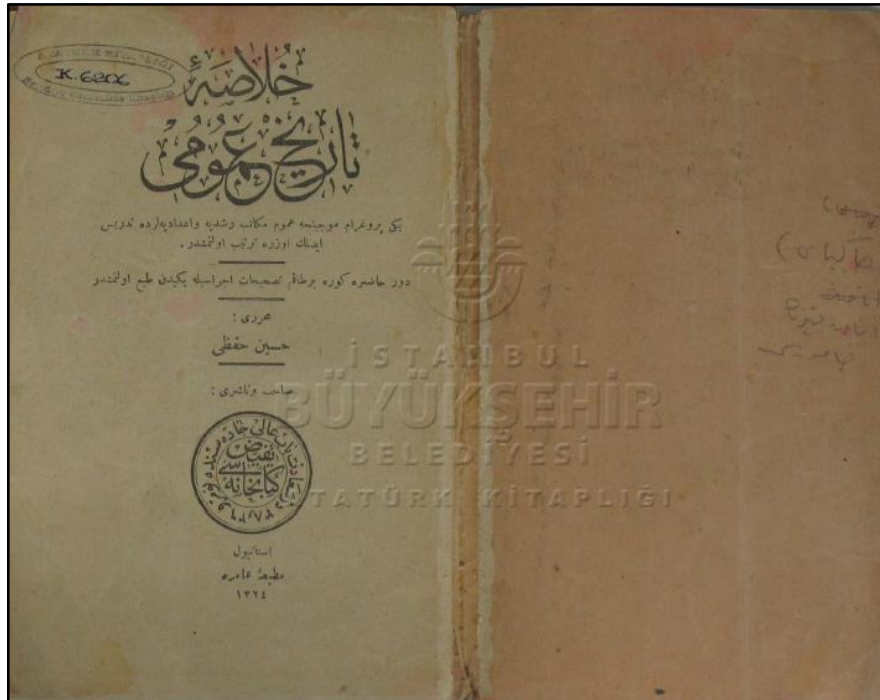
6.7.1. Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.7.1.1. Görünüş

Ders kitabının dış kapağı yoktur. Kitap, cildinden kopacak kadar yıpranmıştır. Sadece iç kapağın ilk 4 sayfası lekeli, kirlenmiş ve buruşuktur. Kitabın ebadı 19 x 24 cm. olup 64 sayfadır.

Tarih-i Umumi İç Kapak I

Tarih-i Umumi İç Kapak 2

6.7.1.2. Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı iç kapak ön yüzünde Hülasa-i Tarih-i Osmanî (Kurun-ı Ulâ) olarak yer almaktadır.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü, Sınıf

Ders kitabı, genel Rüştîye ve İdadiye’de okutulmak için yazılmıştır. Rüştîye’lerin kaçınıcı sınıfına ait olduğu belirtilmemiştir.

Yazarın, Hazırlayanın Adı

Ders kitabının yazarı Hüseyin Hıfzı’dır.

Yayınevinin Adı

İç kapak ön yüzünde kitabın yayınevi Matbaa-i Âmire İstanbul 1324 (1908) olarak geçmektedir.

Yazı Büyüklükleri

Yazı büyüklüğü diğer kitaplarda olduğu gibi öğrencilerin okuyabileceği düzeydedir.

6.7.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.7.2.1.Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

Besmele ile başlayan kitabın ne maksatla yazıldığı şu şekilde ifade edilmiştir: “ *Tarih-i Umûmî’ler beşerîyatın tekâmülatı, medeniye, içtimaiye, siyasiye ve fikriyesi için bilgi verir* ” (Hıfzı, 1324: 3). Buna göre Dünya Tarihi (Tarih-i Umûmî) insanlığın medeniyet, toplumsal, siyasi ve düşünsel ilerleyişi hakkında bilgi verir. Öğrencilere maziden ibretlik olaylar seçilerek ahlaki değerler verilmek istenmiştir.

6.7.2.2.İçerik Açısından İncelenmesi

Kitabın başlangıcında Tarih-i Umûmî’nin tanımı, gayesi ve nasıl dönemlendirildiği ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Dünya Tarihi anlatımı Hilkat ile başlamış; peygamberler tarihi ve İlkçağ medeniyetleri devam etmiştir.

Tarih-i Umûmî’nin tanımı “ *insanların yaratıldıkları günden beri vukua gelmiş olan hallerinden bahseden fen olarak* ” (Hıfzı, 1324: 3) olarak yapılmıştır. Buna göre

Dünya Tarihi, insanoğlunun yaratıldığı günden başlayarak ortaya çıkan tüm olayların anlatıldığı bilimdir.

Tarih-i Umûmî'nin faydasını özellikle ahlâka dayalı olmasından bahseden yazar, “ *tarihte şöhreti iyi olmayan adamların ahlakının ve mesleğinin de iyi olamayacağını*” (Hıfzı, 1324: 3) belirtir. Dünyayı kendisinden memnun edenlerin sonsuza kadar yâd edileceği ve böylece bu kişilerin örnek alınması gerekliliği vurgulanır. Buradan anlaşılıyor ki tarihin ahlakçı ve faydacı bir anlayışla ferdi terbiye etmede rolü vardır. Böyle bir anlayışın öne çıkarılması için geçmişten gelen örneklerle öğrencilerin hata yapmalarını önlemek ve onları iyiye ve doğruya sevk etmek amaçlanmıştır.

Hüseyin Hıfzı, Dünya Tarihi'ni üç bölüme ayırmış; bu ayırımın batılı tarihçilere göre isimlendirildiğini özellikle belirtmiştir. Buna göre, Dünya Tarihi, şu şekilde taksim edilmiştir.

1. Kurun-u Ulâ (İlkçağ)
2. Kurun-u Vusta (Ortaçağ)
3. Kurun-u Cedide (Yeniçağ)

Kurun-u Ulâ (İlkçağ), alemin yaratıldığı günden Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar olan zamandır.

Kurun-u Vusta (Ortaçağ), Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden Doğu Roma Kayserliği'nin çöküşüne yani İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethine kadar olan zamandır.

Kurun-u Cedide (Yeniçağ), İstanbul'un fethinden zamanımıza kadar olan zamandır.

Ders kitabında devirlere göre şu konular yer almaktadır:

I. (BÖLÜM) FASIL

I. (Ünite) BÂB Tarih-i Mukaddes Hz. Adem

Hz. Şit

Hz. İdris

Hz. Nuh

Hz. İbrahim

Hz. Lut

Hz. İsmail

Hz. İshak

Hz. Yakub

Hz. Yusuf

Hz. Eyüp

Hz. Musa

Hz. Davud

Hz. Süleyman

Devlet-i İbraniye'nin indirası (İsrailiye Hükümeti, Yahuda Hükümeti)

II. (Ünite) BÂB Mısırlılar, Mısırlıların Asârı

III. (Ünite) BÂB Samiler (Asuriler, Babiller, Keldaniler)

Babillerin Usul ve Adâtı

Fenikeliler

Kartacalılar

IV. (Ünite) BÂB İraniler

V. (Ünite) BÂB Eski Yunaniler (Isparta, Atina)

VI. (Ünite) BÂB Makedonya

II. (BÖLÜM) FASIL

I. (Ünite) BÂB Romalılar Roma Hükümeti

II. (Ünite) BÂB Garbî Roma Kayserliği

III. (Ünite) BÂB Hristiyanlığın Zuhuru

Tarihin Başlangıcı (Mebde-i tarih) : Tarihte başlangıç meselesi şöyle özetlenmiştir. “ *Tarihin başlangıcı için insanlar arasında zuhur eden bazı büyük olayları mebde-i tarih denilmektedir* ” (Hıfzı, 1324: 4) Bunun için örnek te verilmiştir. “ *Mesela Müslümanlar, Hz. Peygamber efendimiz hazretlerinin Mekke-i Mükerrreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret buyurdıkları günü (Mebde-i Tarih) ittihaz etmişlerdir* ” (Hıfzı, 1324: 4).

Hicrî Tarih (Tarih-i Hicrî) : Günümüz İslam dünyasının kullandıkları (Tarih-i Hicri) takvim tanımlanarak başlangıcını belirleyen tarihi olay ise belirtilmiştir. Yazar, tarihin başlangıç zamanını sadece Müslümanlar için değil, Hristiyanlar adına da belirleyici olduğunu ifade eder. Bunun için Hz. İsa'nın doğum gününün Hicret (Hicret-i Nebevîye) den 622 sene evvel gerçekleştiğini belirtir. Hatta bu olayın milat olduğunu (Hıfzı, 1324: 4) söyler.

Miladî Tarih (Tarih-i Milat) bulunmak istenilirse hicri tarihe 622 eklenmesi; Hicrî Tarih bulunmak istenirse Milâdi'den 622 çıkarılması şeklinde tarih çevirme formulize edilmiştir.

Kitapta Rüştîye seviyesindeki öğrencilere zaman kavramı, hicretten önce

(1228 sene evvel Babil hükümdarı Kudüs-ü Şerif'i yıktı) veya (Roma şehri hicretten 1376 yıl evvel kurulmuştur) bahisleriyle açıklanmıştır. Ancak bu açıklamalar sınırları belli olmayan bir genişliği ifade etmektedir.

6.7.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.7.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Cümle, yapıları bakımından basit ve bağlı cümlelerdir. Örnek olarak “ *Ticareti pek ziyade ileri götürmüşlerdir. Bu sebeple dünyanın en meşhur bir memleketi olmuştur. Babiller nücumu taparlar idi*”. ile “*zayıf doğan çocuklar telef edilüb bünyeleri kavi olarak doğan çocuklar her türlü meşakkat ve cesarete alıştıracak, her türlü huddâ-ı harbiyeyi öğrenmek için mahirane hırsızlığa müsaade edilecek, hırsızlık ederken yakalanırsa te'dib edilecek, herkes mal ve servetçe yekdiğeriyle müşterek olduklarından akşam yemeğini hepsi birlikte yiyeceklerdir* ” verilebilir. Basit ve anlaşılır cümleler, öğrenmede kolaylık sağlayan en önemli faktörlerdendir.

6.7.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Konu başlıkları verilmeden önce başlığın hangi ünite (bâb) de olduğu belirlenmiş ve anlatımda paragraf kullanılmıştır. Başlıklarda numaralandırma yer almamaktadır.

6.7.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Anlatımda sade bir üslup kullanılmıştır. Nadiren cümle içinde “ Nil-i Mübarek, kaht-ı zuhur, cebel-i mukaddes ” gibi tamlamalar (terkîb) yer almaktadır.

6.7.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Kitap Hilkat (Yaradılış) konusu ile başlamaktadır. Tanrı, dünyayı yoktan var etmiş ve var ettiği andan itibaren insanlık tarihinin öznesi olarak telakki edilmiştir. Yaradılış konusundan sonra Nuh tufanı, Nemrûd'un itaatsizliği, Hz. Lût (a.s)'ın ahâlisinin fenalıkları bahsinde toplumların Tanrı'nın emirlerini dinlemedikleri bahsi işlenmiştir. Toplumların itaatsizlikleri, Tanrı tarafından biçim ve düzenlerinin bozulmasına sebep olmuştur. Yaraticının rehberliğine ihtiyaç duyan insanın, bu dünyadaki yaşayışı sırasında uymak zorunda olduğu kuralları temsil eden rolü de belirtilmiştir. Dolayısıyla ders kitabında Tanrı'nın mutlak egemenliği ve otoritesi işlenmiş; kendisinden korkulması gerekliliği vurgulanmıştır.

Hilkât'ten sonra sırasıyla Peygamberler tarihi anlatılmıştır. Peygamberler tarihi

İlkçağ medeniyetlerinin dışında tutulmamıştır. Ancak birden Mısır medeniyetine geçilmiş; peygamber - medeniyet ilişkisi, aniden koparılmıştır. Adeta medeniyet kuran toplumlar, özerkliğini ilan etmiş görüntüsü vermişlerdir.

Kitapta medeniyetler kendi başlıkları altında tasnif edilmiştir. Buna göre adı geçen medeniyetler hakkında kısaca coğrafi bilgi verilmiş; medeniyetlerin siyasi ve ticari ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bunlardan başka medeniyetlerin ilmi seviyeleri, varsa hukuki müesseseleri ile mülkiyet tarzları anlatılmıştır. Böylece medeniyetlere ait gelişmeler ayrı birer başlık altında anlatılmış; öğrencilerin öğrenmesinde kolaylık sağlanmıştır.

İlkçağ medeniyetlerinin anlatımına Mısır medeniyeti ile başlanmıştır. Buradan anlaşılıyor ki medeniyet kurucusu başlangıç olarak Mısır medeniyetidir.

Mısır medeniyetinin coğrafi olarak tasviri şu şekilde yapılmıştır: “ Mısır-ı Süfla, Mısır-ı Vusta, Mısır-ı Ülya ” (Hıfzı, 1324: 21) şeklinde 3 kıtaya ayrılmıştır. Burada Mısır’ın coğrafi olarak bölümlere ayrılması öğrencinin konuyu anlamasında kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla öğrencinin zihin haritasını oluşturmasına da katkıda bulunulmuştur.

Kitapta insanlığın medeniyet safhasında ilerlemesi makul ölçüde işlenmiştir. Bu ilerleme, peygamberler dönemi ile başlar. Kalem ile yazmanın, elbise dikmenin, gemi icad etmenin peygamber öncülüğünde anlatılması bu ilerlemeye örnektir. Fakat medeniyetler bahsinde ise durum farklılık göstermektedir. Bu kez medeniyetlerin ilerlemesi, peygamberlerin şahsiyetlerinde değil de kavimlerin müşterek izleri içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre Babiller’in usul ve adatı ile ilgili olarak “ *zanaat, ziraat ve ilm-i heyeti terakki ettirmişlerdir. Ticareti pek ziyade ileri götürmüşlerdir. Bu sebeple dünyanın en meşhur bir memleketi olmuştur. Babiller nücuma taparlar idi. En büyük tanıdıkları mabud Güneş idi. Babiller’in kullandıkları yazı hatt-ı mihi yani çivi hattı denilen yazı idi. Babiller en ziyade süs ve ziynete meraklı idiler. Kendilerinin ve elbiselerinin süsüne pek ziyade itina ederlerdi* ” (Hıfzı, 1324: 27) ifadesi kullanılmıştır.

Aynı şekilde Mısır medeniyeti hakkında da bilgi verilirken kişi veya dönem adı kullanılmamıştır. Sadece tanımlayıcı bilgi ile yetinilmiştir. Şöyle ki “ **Ehram** - Mısır hükümdarlarının kendilerine mahsus mezarları. **Obelisk** - Mısır hükümdarlarının muzafferiyetlerini bildirmek için dikilmiş ve üzerlerine resimlerden mürekkebe yazılar yazılmış. Bu yazılara **hiyeroglif** denir. Bir diğer asar-ı atika da yer altında 3000 odalı saraydı. Buna **labirent** derler ” (Hıfzı, 1324: 24). İnsanlık tarihinde ehram, obelisk ve

labirent gibi eserler tanımlanmakla beraber insanlığın sanat, ilim ve meslek açısından ilerlemesi süreci de sıralanmıştır.

İlkçağ'da Yunan şehir devletlerinden biri olan Isparta şehir devleti hakkında “ devlete Likurg kanunları ile 28 azadan mürekkebe bir meclis bakacak, fakir zengin müsavi olmak için arazi-i mevcude herkese mütesaviyen taksim edilecek, paraya kimsenin itibarı olmamak için altın ve gümüş kaldırulub yerine demir sikke darb edilecek, tezyinatı mani edilecek ” (Hıfzı, 1324: 35) ifadesi ile İlkçağ uygarlıklarına ait hukuki ve iktisadi açıdan bilgiler verilmiştir. Böylelikle toplumların hukuksal ve iktisadî değişimleri ile idare tarzları yine tarih sayesinde öğretilmeye çalışılmıştır.

Isparta şehir devleti ile ilgili olarak “ zayıf doğan çocuklar telef edilüb bünyeleri kavi olarak doğan çocuklar her türlü meşakkat ve cesarete alıştırlacak, her türlü huddâ-ı harbiyeyi öğrenmek için mahirane hırsızlığa müsaade edilecek, hırsızlık ederken yakalanırsa te'dib edilecek, herkes mal ve servetçe yekdiğeriyle müşterek olduklarından akşam yemeğini hepsi birlikte yiyeceklerdir ” (Hıfzı, 1324: 35) ifadelerine yer verilmiş; İlkçağ'a ait toplumların eğitimdeki sert tabiatı ya da tercihi açıkça anlatılmıştır.

Kitaba göre tarih tasavvurunda İlkçağ, çok canlı ve hareketlidir. Bunu sağlayan en önemli faktör ise ticarettir. Ayrıntılı olmasa da İlkçağ'daki ticarî faaliyetlere ve etkilerine dikkat çekilmiştir. “ Mısır hükümdarı (Psamtek) nın Yunan korsanlarına pek çok imtiyazlar verüb Yunan tacirlerinin Mısır'a gelip gitmesine müsaade etmesi ve böylece Mısır'ın dünyanın en zengin memleketi olması...” (Hıfzı, 1324: 23) diyen yazar, Fenikeliler içinse şu bilgiyi vermektedir:

“ İngiltere ve Baltık sahillerine kadar gidüb, İngiltere'den kalay, Prusya'dan kehribâr, Afrika sahillerini takib ederek Gine Körfezine giderler ve altın ve fildişi getirirlerdi. Fenikeliler'in gemileri sahil memleketleri dolaştıkları gibi kârubânları da Hindistan, Çin, Kaşgar'a gidüb gelirlerdi ”. Yine “ Fenikeliler tesis ettikleri şubelerinden biri de (Tunus) civarında (Kartaca) şehri idi. Fenikeliler dünyanın ticaretini kendilerine hasır etmişlerdi” (Hıfzı, 1324: 28) diyerek adeta devrin ticari faaliyetlerinin siyasî nüfuz sağlamada etkili olduğu mesajını vermektedir.

Kitapta Kartacalılar bahsinde ise “ Kartacalılar memleketlerinin mevki'ı icabından olarak pek çabuk terakki etmişlerdir. Ve Afrika sahillerini, İspanya Yarımadası'nı Malta, Sardunya, Balear adalarını, Sicilya adasınının bir kısmını zapt etmişler ve bütün garb ticaretini ellerine almışlardır ” (Hıfzı, 1324: 30) ifadesi ile devrin içinde yer alan medeniyetlerin gevşeklikten uzak oldukları mesajı verilmiştir.

Pers – Yunan savaşları başta olmak üzere Peleponnes Savaşları anlatılırken iktidar arzusuna giren insanların çıkarlarının, toplumun çıkarlarının önüne geçtiği; böyle bir arzunun peşinde olanların adalet ve merhametten uzaklaştıkları anlatılmıştır (Hıfzı, 1324: 38-39). Adalet ve iyilik ilkelerinin sosyal düzeni ve devleti inşa etmedeki rolü böylelikle belirginleşmiştir. Aslında burada ideal devlet düzeninin kriterleri de çocuklara aktarılması gereken temel değer olarak verilmiştir.

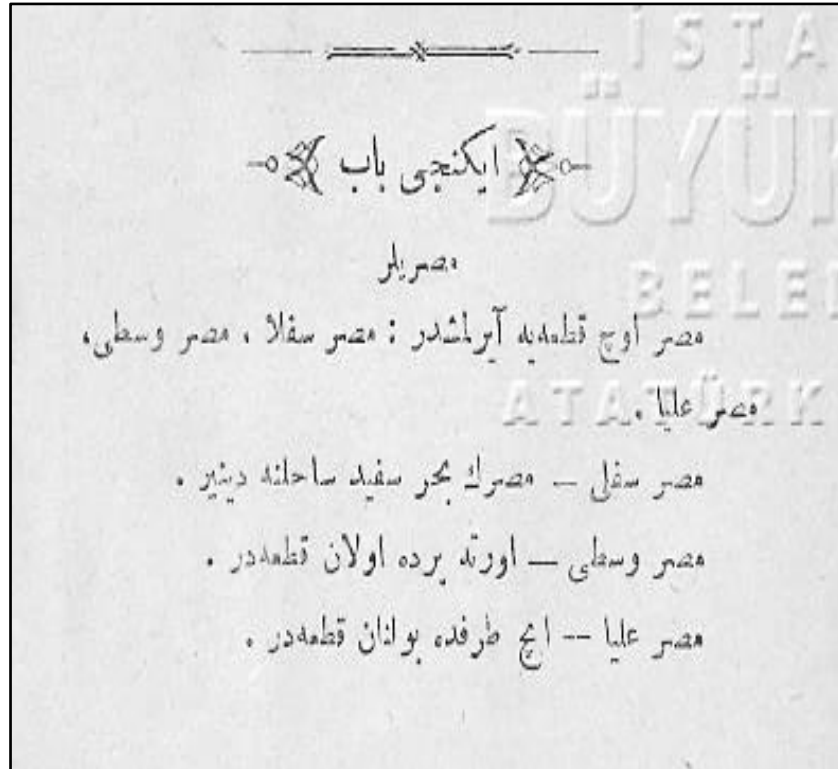
Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde en önemli neden ahlaki yozlaşmaya bağlanmıştır. Roma'nın çürümüş ahlakı, sefahate düşkünlüğü, zengin – fakir ayrımındaki korkunç ayrımlar, idaredeki usulsüzlükler Garb-i Roma Kayserliği'nin sonunu getirmiştir (Hıfzı, 1324: 58-60). Kitapta, İlkçağ (Kurun-u Evvel) böylece tamamlanmıştır.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. Tanımlamalar vardır. Yazar kavramsallaştırma yaparak dersin amacını hedefini net bir şekilde ortaya koymuştur.
2. Sorular (Sualler) bulunmamaktadır.
3. Özet (Hülasa) bulunmamaktadır.
4. Konular genel olarak ana başlıklar altında anlatılmıştır. Bazı konularda yan başlıklar verilerek diğerlerinde verilmemesi bütünlüğü bozmuştur.
5. Kitabın hem Rüştîye'lerde hem de İdadi'lerde okutulması seviye açısından iki farklı okul türüne ait karmaşayı oluşturmaktadır.
6. Kitapta, insanın yaratılış tasviri yapılırken kavimlerin hususi tarihleri kendi başlıkları altında tasnif edilmiştir. Yine kavimlerin siyasi olayları, yaşadıkları muhit, ilmi seviyeleri, hukuki müesseseleri mülkiyet tarzları kısaca incelenmiştir. Böylece medeniyetlerin sınıflandırması yapılmış öğrencilerin konuyu öğrenmesinde kolaylık sağlanmıştır.
7. Kitabın dili sadedir. Masalsı anlatımdan uzaktır. Cümle içinde sık olmamakla beraber (kaht-ı zuhur, ceza-i Rabbaniye, Nil-i Mübarek) gibi tamlamalar (terkîb) kullanılmıştır.
8. Konuların anlatımında siyasi ve askerî olaylara yer verilmiştir.
9. Tarih-i Mukaddes başlığı altındaki konularda dinî anlatım hakimdir.
10. Kurun-u Ulâ (İlkçağ) da Çin, Hint ve Türk medeniyetlerinden bahsedilmemesi dikkat çekicidir.

11. Kitapta İlkçağ etiğinden gelen adalet, cesaret ve ölçülülük gibi klasik erdem ve değer kalıpları kullanılmıştır.
12. Başlangıç olarak insanlığın Tanrı tarafından doğrudan ve sürekli müdahale yoluyla yönetildiği ve böylece Tanrı'nın otoritesine ve rehberliğine tabi olduğu vurgusu yapılmıştır.
13. Roma İmparatorluğu'nun yıkılma sebepleri içinde Roma'nın çürümüş ahlakı, sefahate düşkünlüğü, zengin ve fakir toplum arasındaki korkunç ayrımlar, idaredeki usulsüzlükler önemle vurgulanmıştır.
14. Kitabın sonunda Hristiyanlığın Zuhuru başlığı altındaki açıklamalar, İlkçağ'ın sonunu getiren olayın Hristiyanlığın ortaya çıkması olarak yansıtılmıştır. Halbuki kitabın başında tarih, devirlere ayrılırken İlkçağ'ın sonunu getiren olay, Roma İmparatorluğu'nun çökmesidir.
15. Tarih-i Umûmî'de öğrencilere evrensel kültür kazandırılmak istenmiş; konular sistemli biçimde aktarılmaya çalışılmıştır.
16. Sadece anlatımın olduğu kitapta öğrenci, edilgen bırakılmıştır. Öğrencinin içinde bulunmadığı, sadece bilgidir ibaret olan kitabın öğrenciyi "Neden?, Niçin?" sorusunu sormaya bile teşvik etmediği görülmektedir.

6.7.4. Eserden Örnek Metin Ve Transkripti

Tarih-i Umumi Sayfa 21

العرب) ، (ابران) ، (هندستان) قلملرني ، صوكره قانقا -
سيدي ، قره دكرك شمالي ، اناطولى ايله روم ايليشك بعض
پرلرني ضبط ايتشدر . اوزمان روم ايلتيد ، تحظ ظهور ايتد -
يكندن تكرار مصره كئشدر .

هيجرتدن بيك وچ يوزسنه اول سودايلر مصرى ضبط
ايدوب برمدت مصر سوادايلرك النده قالمش ايدى . مصريلر
اون ايكي قوماندانك اداره سي آلتنده اوله ق سودايلرى مصر دن
چقارمشلر ايسده قوماندانلردن برنجي كندولرنيده حكمدار تعيين
ايتك ايسده مشلر وقوماندانلرك هيسيده حكمدار اولمق آرزوسنده
بولمشلر ايدى نهايت اون ايكي قوماندانك اك كنجي اولان
(پساتنج) يونان قورصالر ايله افلاق ايدوب مصر حكمدارى
اولمشدر . يونك اوزرينه پساتنج يونانلرله بك چوق
ايتيازلر وبروب يونان ناچرلرنيك مصره كلوب كتمسده مساعده
ايتشدر . بو يوزدن مصر بك چوق قازانش وكنديجه دنياك
اك زتكين ملكتي اولمشدر .

مصر پساتنج و خنقلرى زماننده بك معمور اولمش ايسده
مصريلر يونانلرلك مصره كلوب كتمسده مساعده ايدلر ايچون
منون دكل ايدلر . نهايت امراي عسكربدن (آماسيس)
حكمدار اولمشدر .

مصر ايلر ايدا آمايسه حرمت وربايت ايتدمشله سده
صوكره دن بلنزايدة اعتبار و حرمت ايتديلر (امايس) ايله

مصرلك اك معمور قطعه سي مصر سفلادر . مصرلك معمور يئنه
اك زيايده يارايان (نيل مبارك) نهريندر .
مصرده قار وياغور ياغماز كيندر لكن (نيل) نهرى
حزيرانده طاشوب بتون اراضى ني صو آلتنده براتير . نهرين
اوله قدر اراضى صو آلتنده قايو . صو چكيلجه همان ترلالر
اكيلر .

مصرده ابتدا حكومت ايدن نوح عليه السلامك اوغالردن
سام اولانلردن (مصرام) در .

مصرده اوتوز قدر حكمدار سلاله سي ظهور ايتشدر .
درديجي سلاله حكمدارى زماننده (فرعون تيه لرى) دنيلن
(اهرام) يانلشدر كه بوكون آثار عتيقه نك اك مشهورلرنددر .

اون اوچنجي سلاله زماننده جزيره العربده ساكن وحشى
قبيله لر مصره هجوم يدرك برچوق پرلرني ضبط ايتشدر ودرت
يوز سنه قدر مصرده قالمشدر . بولر (هيكوس) ديلر
هيكوسلر ؛ زراعت و فلاحت بيلوب چوبانلق ايله
كچيندكلر نلن بولر زماننده مصر خراب برحاله قالمشدر .

نهايت اون سوزنجي سلاله حكمدارلردن (آمويس)
هيكوسلرى مصرده چقارمشدر ،
اون طقوزنجي سلاله دن مصرلك اك بولك حكمدارى اولان
(رامزس) ياخود (سزوستريس) كئشدر .

(رامزس) باباسى (ستوس) اولدكن صكره (جزيره)

Tarih- i Umumi Sayfa 22-23

آراسى بو زولان ايران حكمدارى كينسروك اوغلى (ككاوس)
بيوك بر اوردو ايله مصر اوزرينه يورومش ايسده او زمان
آماسيس وقات ايتشى اوغلى (پساتنيت) حكمدار بولمش ايدى .
ككاوسله ايديلن محاربه ده مصريلر مغلوب اولوب پساتنيت
اولده رلد يكندن مصر قطعه سي هيجرتدن ۱۱۴۷ سنه اول
ايرانلرله كچمشدر .

هيجرتدن ۹۵۳ سنه او انده قدر يعنى ۱۹۴ سنه مصر ايرانلرلك
اداره سنده قاوب صوكره (اسكندر رومى) مصرى آلمشدر .
اسكندر ك وفاتندن صوكره قوماندانى (پتولومه) نك
اداره سنده قالمش . پتولومه سلاله سندين صوكره قيصرلره كچمش
آندن صوكره اهل اسلام النده كيرمشدر .

مصريلرلك آتارى — مصريلرلك اك مشهور آتارى اهرام
اوبدلسك ، هيكلردر .
اهرام — مصر حكمدارلرنيك كندولرينه مخصوص ياپيدر -
دقلى مزارلردر .

اوبدلسك — ديكيلى طاشلردر كه بو طاشلر مصر حكمدارلر -
نيك مظفر تيلرني بيلدرمك ايچون ديكيلىش او زولرينه رولردن
صكب يازيلر يازلمشدر . بو يازيلره (هيد روغليغ) ديتير .
مصريلر زماننده كاغذ بوق ايدتى . بونلر كاغذ يورينه
(پاپيروس) ديتيان بر نياتك ياپراقلرني قوللانيرلردى .

مصريلردن قالمه آثار عتيقه دن بريده ير التنده اوچ بيك
اوطدى برسرايدر بوكا (لا بيرينت) ديلر .

Tarih- i Umumi Sayfa 24

MISIRLILAR

Mısır 3 kıtaya ayrılmıştır.

Mısır-1 Süflâ – Mısır'ın Bahr-i Sefîd sahiline denir.

Mısır-1 Vustâ - Orta yerde bulunur.

Mısır-1 Ülya- İç tarafta bulunan kıtadır.

Mısır'ın en mamur kıtası Mısır-1 Süflâ'dır. Nil Nehri (Nil-i Mübarek) buranın mamuriyetine yarayan nehirdir. Mısır'da kar ve yağmur yağmaz gibidir lakin (Nil) Haziran'da taşub bütün araziye su altında bırakır. Teşrin-i evvele kadar arazi su altında kalır. Su çekilince hemen tarlalar ekilir.

Mısır'da 30 hükümdar sülalesi zuhur etmiştir. 4. Sülale hükümdarı zamanında Firavun tepeleri denilen (Ehram) yapılmıştır ki bugün asâr-ı âtikanın en meşhurlarındadır.

13. sülale zamanında Ceziret'ül Arab'da sakin vahşi kabileler Mısır'da hücum ederek birçok yerlerini zapt etmişler ve 400 sene kadar Mısır'da kalmışlardır. Bunlara Hiksos derler.

Hiksoslar; ziraat ve filahat bilmeyip çobanlıkla geçindiklerinden bunlar zamanında Mısır, harap bir halde kalmıştır. Nihayet 18. Sülale hükümdarlarından Amonis, Hiksoslar'ı Mısır'dan çıkardı.

19. Sülale Mısır'ın en büyük Ramses geldi. Ramses Ceziret'ül Arab, İran kıtalarını; sonra Kafkasya'yı, Karadeniz'in şimalini, Anadolu ile Rum illerinin bazı yerlerini zapt etmiştir. O zaman Rum illerinde kaht-ı zuhur ettiğinden tekrar Mısır'a geldi.

Hicretten 1300 sene evvel Sudanîler, Mısır'ı zapt edip bir müddet onların elinde kaldı. Mısırlılar 12 kumandanın idaresi altında nihayet kumandanlarının en genci (Psamtek) Yunan korsanlarıyla infak edip Mısır hükümdarı olmuş. Yunan korsanlarına pek çok imtiyalar verip Yunan tacirlerinin Mısır'a gelip gitmesine müsaade etmiş. Sonraları Mısırlılar, bu tacirlerden memnun olmadılar. Sonra Amesis hükümdar oldu. Mısırlılar önce Amesis'e riayet etmediler. Sonra itibar ve hürmet ettiler. Amesis ile İran'ın arası bozulmuş. (Keykavus) büyük bir ordu ile Mısır'a yürümüş. Muharebede Mısırlılar mağlup oldu. Mısır İranlılar'a geçti. Sonra Mısır, İskender'i İskenderî Roma idaresine oradan da Ptoleme'nin idaresine sonra da Kayserlerin ondan sonra da ehl-i İslam'ın eline girmiştir.

Mısırlılar'ın Asârı – Mısırlılar'ın en meşhur asârı ehram, obelisk heykelleridir.

Ehram - Mısır hükümdarlarının kendilerine mahsus mezarlarıdır.

Obelisk - Dikili taşlardır ki bu taşlar Mısır hükümdarlarının muzafferiyetlerini bildirmek için dikilmiş ve üzerlerine resimlerden mürekkebe yazılar yazılmış. Bu yazılara Hiyeroglif denir. Mısırlılar zamanında kağıt yok idi. Bunlar kağıd yerine Papirüs denilen bir nebatın yapraklarını kullanırlardı.

Bir diğer asar-ı atika da yer 3000 odalı saraydı. Buna Labirent derler.

6.8.Tarih-i Osmani (Resimli Ve Haritalı)

Kitabın Yazarlarının Biyografisi: Bu ders kitabının yazarları Ali Reşat ve Ali Seydi'dir.

Ali Reşat, 1877 (1294 H.) yılında bugün Bulgaristan topraklarında bulunan Lofça'da doğdu. "93 Harbi" olarak ünlene 1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlı ordularının yenilgisi ile sonuçlanmasının ardından Balkanlar'daki Müslüman Türk toplumunun aleyhine gelişmeye başlayan olaylar nedeniyle ailesi 1878 yılı sonlarında, Ali Reşat henüz 1,5 yaşında iken, İstanbul'a göç etmek zorunda kaldı (Ertürk, 1999: 7).

İstanbul Medrese-i Edebiye Mektebi'nde ortaöğrenimini, İstanbul İdadisi'nde ise lise öğrenimini tamamladıktan sonra devlete memur yetiştiren Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane'ye başladı. 1897 yılında bu okuldan mezun olan Ali Reşat, Maârif Nezareti Muhasebe Kalemi Katıplığı'ne tayin edilerek devlet hizmetine girdi. 1890 - 1891 eğitim-öğretim yılında okulla ilgili tüzük ve yönetmelikte yapılan değişiklik ile mülkiye mezunlarına değişik kademelerdeki okullarda öğretmen olarak çalışabilme imkânı verilmesi üzerine Ali Reşat, Riyaziye, Hesap, Kitabet ve Tarih öğretmenliği görevlerini üstlendi. Meşrutiyet dönemi maarifindeki ilk üst düzey idari görevi olan İstanbul Vilayeti Maârif Müdüriyeti'ne tayin oldu.

Ali Reşat Bey, Osmanlı'nın son maarif müsteşarlarından biri olarak nezaretin ilgasına kadar görevini sürdürdü. Nezaretin ilgasıyla birlikte müsteşarlıktan azledildikten sonra Edebiyat Fakültesi Kurun-u Vusta (Ortaçağ) Tarihi kürsüsündeki müderrislik görevine devam etti ve bu görevini ölüm tarihi olan 1929 yılına kadar sürdürdü. Ali Reşat'ın tek başına bir ya da birkaç yazar ile birlikte kaleme aldığı 54 telif tercüme eseri bulunmaktadır (Ertürk, 1999: 10)

Kitabın bir diğer müellifi Ali Seydi ise, 24 Mart 1870'de Erzincan'da doğmuştur. Erzincan Askeri Rüşdiyesi ve Mülkiye İdadisi'ni bitirdi. Mülkiye'nin en yüksek kısmından mezun olarak Şûra-ı Devlet Kalemi'nde göreve başladı (Uzun, 1989:

442). Devlet memurluğuna devam ederken dönemin eğitim kurumlarında istihdam edilerek Hesap, Hendese, Kitabet, İmla ve Tarih hocalığı yaptı. Görevlerinde gösterdiği başarılar sebebiyle 1901’de Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemî Mümeyyizliğine, 1907’de Hazine-i Hassa Müfettişliğine sonra da Mülkiye Müfettişliğine getirildi.

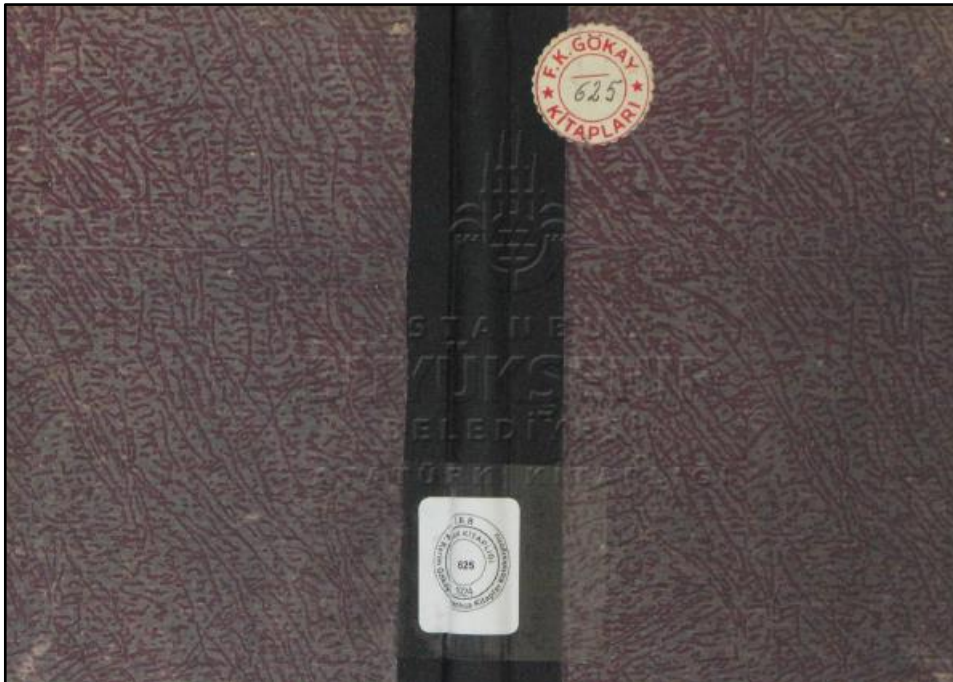
1909’da Sultan Reşat’ın emriyle kurulan Tarih-i Osmani Encümeni daimi azası seçildi (Uzun, 1989: 442). 1915’te Bolu mutasarrıflığı görevi sırasında özellikle eğitim alanında yaptığı katkılarla dikkatleri üstüne çekerek İkinci Rütbe’den Maarif Nişanı ile ödüllendirildi. 1921’de Mülkiye Mektebi’nde Tarih ve Diploması Muharebe Müdürlüğü’nde bulunmuştur.

Cumhuriyet’in ilanı sonrasında 1932 yılına kadar liselerde tarih öğretmenliği yapan Ali Seydi Bey, Tarih-i Osmani Encümeni’ne yeniden üye olmuştur. Ali Seydi Bey irili ufaklı 93 tane çalışmaya imza atmıştır. Eğitim kurumlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu çalışmalar sözlüklerden, Tarih, Din ve Ahlak kitaplarından oluşmaktadır.

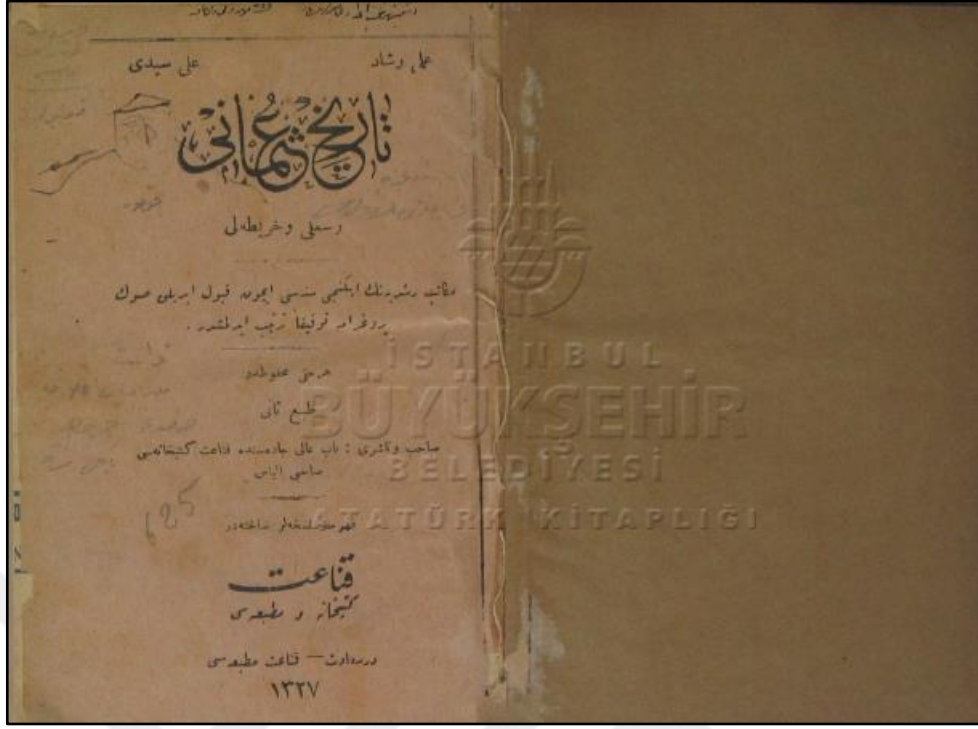
6.8.1.Kitabın Fiziksel Özellikleri

6.8.1.1.Görünüş

İncelediğimiz ders kitabının dışı karton kaplı olup kitapta herhangi bir baskı hatası bulunmamaktadır. Sayfaların kesimi gayet düzgün olup herhangi bir çapak veya kusur göze çarpmamaktadır. Kitabın ebadı 18 x 24 cm. olup 144 sayfadır.

Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi Dış Kapak

Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi İç Kapak

6.8.1.2.Kitapla İlgili Genel Bilgiler

Kitabın Adı

Kitabın adı iç kapak ön yüzünde Tarih-i Osmani (Resimli ve Haritalı) olarak yer almaktadır.

Kitabın Kullanılacağı Okul Türü, Sınıf

Tarih-i Osmani (Resimli ve Haritalı) ders kitabının iç kapak ön yüzünde verilen bilgilere göre kitabın Rüştiyeler'in ikinci senesi için okutulduğu bilgisi yer almaktadır.

Yazarın, Hazırlayanın Adı

Tarih-i Osmani Resimli ve Haritalı ders kitabının iç kapak ön yüzünde yazarlarının adı, Ali Reşad ve Ali Seydi olarak geçmektedir.

Yayınevinin Adı

Kitabın yayınevi, Kanaat Kütüphanesi ve Kanaat Matbaası olarak iç kapak ön yüzünde yer almaktadır. Kitap 1327 (1911) yılında yayınlanmıştır.

Yazı Büyüklükleri

Ders kitabının yazı karakterlerinin diğer kitaplara göre daha küçük olduğu göze

çarpmaktadır.

6.8.2. Kitabın Eğitsel Tasarımı

6.8.2.1. Hedefler (Amaçlar) Açısından İncelenmesi

Kitabın sonuna yerleştirilen “ Yaşasın Osmanlılar” sloganı ile Osmanlı kimliği öne çıkarılmak istenmiş; bu kimlik ile Türk kimliği etrafında siyasi bir bilinç oluşturulmak istenmiştir.

Kitapta tarih öğretiminin amacının tarihi olayları ezberletmek olmadığı anlaşılmaktadır. Bundan başka birçok isimlerin, olayların, rakamların, tarihleri bilmenin ve bunları tekrar edip durmak için tarih okumanın anlamsız olacağı, çocuklara anlamadıkları sayfaları ezberletmenin çok kötü ve zararlı bir yöntem olduğu vurgusu da yapılmıştır.

6.8.2.2. İçerik Açısından İncelenmesi

Bilindiği gibi ders kitaplarının en önemli bölümünü içerik oluşturur. Çünkü öğrenciye kazanımlar bu bölümde sağlanır. Tarih-i Osmani ders kitabının içeriğine bakıldığında aşağıdaki konulara yer verilmiştir:

Birinci Kısım (Devr-i Teessüs) (699-855)

I.Fasıl - Osmanlılar'ın Evaili, Ertuğrul'un Anadolu'ya Gelmesi, Osman Gazi'nin Veladeti, Osman Gazi'nin Emareti, İstiklal, Osman Gazi'nin Fütühatı

II.Fasıl - Orhan Gazi (726-761), Anadolu Fütühatı, Rumeliye Geçiş, Orhan Gazi'nin (kelime üzerine resim geldiği için görünmüyor), Sultan Murat Han (761 - 891), Anadolu Vukuatı, Rum ili Fütühatı, Bulgaristan'ın Fethi, Kosova Muharebesi, Muhakeme- Hülasa

III.Fasıl - Yıldırım Bayezid (891 - 895) Anadolu Fütühatı, Ulah Seferi, Niğbolu Vakası, Ankara Vakası, Yıldırım Bayezid'in Ahvali, Fasıla-ı Saltanat- Muhakeme – Hülasa

IV.Fasıl - Sultan Mehmed Han (816 - 821), Vakıa-ı Saire, Çelebi Sultan Mehmet'in Vefatı, Sultan Murad-ı Sani Devri (821 - 855), Anadolu Vakası, Rum İli Vakası, Yanko Hünyad, Terk-i Saltanat, Varna Muharebe-i Meşhuresi, Mora'nın İstirdadı ve İskender Bey'in Gailisi, İkinci Kosova Muharebesi, Murad-ı Sani'nin İrtihali, Muhakeme, Hülasa

İkinci Kısım (Devr-i İstila) (855 - 1003)

I.Fasıl - Fatih Sultan Mehmet Han Sani Hazretleri (855 - 886), İstanbul'un Fethi, Kara Halil Paşa'nın Katli, Sırbistan ve Mora Fütühatı, Bosna Hersek ve Arnavutluk'un ve Sair Biladın Fethi, Venedik Muharebesi, Karaman Diyarının Zaptı, Uzun Hasan Vakıası, Kırım'ın Fethi, Eflak ve Boğdan Seferi, İtalya Seferi, Fatih'in İrtihali, Muhakeme, Hülasa

II.Fasıl - Bayezid-ı Sani Devri (886 - 916), Sultan Cem Vakıası, Vakıa-ı Saire, Şehzadeler Meselesi, Terk-i Saltanat, Muhakeme, Hülasa

III.Fasıl - Yavuz Sultan Selim-i Evvel Devri (916 - 926), İran Seferi, Kürdistan'ın Fethi, Zülkadriye Hükümeti, Mısır Seferi, Hilafetin Ali Osman'a İntikali, Son Sefer, Muhakeme, Hülasa

IV.Fasıl - (57. ve 58. sayfalar eksik), Macaristan Seferi, (61. ve 62. Sayfalar eksik), Viyana'nın Muhasarası, İran. Arab ve Acem Seferleri, Macaristan'ın Külliye Fethi ve Bir Vilayet Haline İfrağı, Son Vakai, Muhakeme, Hülasa

V.Fasıl - Sultan Selim-i Sani Devri (974 - 982), Fütühat, Sultan Murad-ı Salis Devri (982 - 1003), İran Seferi, Dahili Karışıklık, Avusturya Seferi

Üçüncü Kısım (Devr-i Tevfik Ve İnhitat)

I.Fasıl - Sultan Mehmet Han-ı Salis (1003 - 1012), Eğri Seferi, Kanije'nin Fethi, Ahval-i Dahiliye, İran Seferi, Sultan Ahmed Han-ı Evvel Devri (1012 - 1026), Zitvatorok Muahedesi, Ahval-i Dahiliye, Vaka-i Ahire, Sultan Ahmed Han'ın Vefatı, Muhakeme, Hülasa

II.Fasıl - Sultan Mustafa Han-ı Evvel (1026 - 1207 - 1032), Sultan Osman-ı Sani, Sultan Mustafa'nın İkinci Culusu, Sultan Murad-ı Rabi Devri (1032 - 1049), İcraat-ı Şerire, İrakeyn Seferi, Muhakeme, Hülasa

III.Fasıl - Sultan İbrahim Devri (1049 - 1058), Sultan Mehmet Rabi Devri (1057 - 1099), Sultan Süleyman Sani Devri (1099 - 1106), Sultan Ahmed Han-ı Sani Devri (1102 - 1106), Sultan Mustafa Han-ı Sani Devri (1106 - 1115), Karlofça Muahedesi, Edirne Vakıası, Mustafa-ı Saninin Evsafi, Muhakeme, Hülasa

IV.Fasıl - Sultan Ahmed Han-ı Salis Devri (1115 - 1143), Prut Muzafferiyeti (1123), İstirdat, Bazı Fütühat, Avusturya Seferi (1128), Pasarofça Muahedesi (1130), İran Muharebeleri, Damat İbrahim Paşa, Sultan Mahmud Hanı Evvel Devri (1143 - 1168), Rusya ve Avusturya Seferleri, Belgrad Muahedesi, Sultan Osman Hanı Salis Devri (1168 - 1171), Muhakeme

IV.Fasıl -Sultan Mustafa Hanı Salis Devri (1171 – 1187), Rusya Muharebesi (1187), Sultan Abdulhamid Hanı Evvel Devri (1187 – 1203), Kaynarca Muahedesi (1188), Rusya Muharebesi, Netayic-i Ahvâl, Muhakeme, Hülasa

Dördüncü Kısım (Devr-i Teceddüd)

I.Fasıl - Sultan Selim Hanı Salis Devri (1203 – 1222), Ahval-i Harbiye, Islahat ve Teceddüt, Ahval-i Dahiliye, Rusya Muharebesi (1221), İrtica-i Evvel (1222), Muhakeme, Hülasa

II.Fasıl - Sultan Mahmud-u Sani Devri (1223 – 1255), Rusya Muharebesi (1224), Vehhabiler, Dere Beylerinin Kaldırılması, Mora Vakası (1237), Vakay-i Hayriye (1241), Navarin Vakası (1243), Rusya Seferi, Mısır Vakası (1247), İrtihal-i Padişah, Muhakeme, Hülasa

III.Fasıl - Sultan Abdulmecit Han Devri (1255 – 1277), Tanzimat-ı Hayriye (1255), Hidiviyet-i Mısıriye, Islahat – ı Mülkiye, Kırım veya (Sivastopol) Muharebesi (1270), Paris Muahedesi (1272), Şam Vukuatı, İrtihal-i Padişah-ı, Muhakeme, Hülasa

IV.Fasıl - Sultan Abdulaziz Han Devri (1277 – 1294), Mısır ve Avrupa Siyasetleri, Vakay-i Saire, Yeni Osmanlılar (Jön Türkler), Karadağ ve Sırbıye Gaileleri, Sultan Murat Hamis Devri (1293), Sultan Abdulhamid Devri (1293 – 1327), Muhakeme, Hülasa, Lahika (Osmanlı Medeniyeti)

Devr-i Teessüs, % 20.5

Devr-i İstila, % 29

Devr-i Tefvik ve İnhitat, % 21.5

Devr-i Teceddüd, % 29 oranla konu dağılımı yapılmıştır.

6.8.3. Kitabın Dil ve Anlatım Yönünden İncelenmesi

6.8.3.1. Cümle Yapılarının Uygunluğu

Cümleler basit ve sıralı yapıdır. Cümle içinde birden fazla düşünce anlatıldığından bileşik – sıralı cümleler kurulmuştur. Örnek olarak “ *Osmanlılar’ın ecdadı, aslı Türk’tür. Bunlar Türkistan tarafında otururlardı. Hicret’in birinci asrında Moğollar Tataristan’dan çıkub garba doğru yürüdüler, önlerine gelen yerleri yıktılar, insanları kestiler* ” verilebilir.

6.8.3.2. Paragraf Niteliklerinin Uygunluğu

Tarih-i Osmani ders kitabında paragraflar kullanılmıştır. Paragraflar arasında boşluklar bırakılmıştır. Her konu koyu renk ile yan başlık olarak maddeler halinde verilmiştir. Paragraflar arasında kısmen ilişki kurulmuştur.

6.8.3.3. Anlatımın Öğrenciye Hitap Edip Etmemesi

Anlatımda yazarlar kişisel görüşlerine yer vermişlerdir. Bu durum bilimsel içerik bakımından ders kitabını zayıflatırken görmeye dayalı uyarıcıların kullanılması kitaba üstünlük kazandırmıştır.

6.8.3.4. Anlatımda Kullanılan Örneklerin İncelenmesi

Osmanlılar'ın Evâili başlığı altında “ *Osmanlılar'ın ecdadı, aslı Türk'tür. Bunlar Türkistan tarafında oturlardı. Hicret'in birinci asrında Moğollar Tataristan'dan çıkub garba doğru yürüdüler, önlerine gelen yerleri yıktılar, insanları kestiler. Birçok Türk taifeleri korkularından bu taraflara kaçmaya başladıkları gibi Osmanlılar'ın mensub oldukları (Kayıhan) kabilesi de beyleri (Süleymanşah bin Kaya Alp) ile birlikte (Ahlat) ve (Erzincan) havalisine geldiler ” (Ali Reşat – Ali Seydî,1327: 3) ifadeleri yer almaktadır.*

Bu satırlarda Osmanlılar'ın atası olarak takdim edilen Türkler'dir. Türkler'in Türkistan dolaylarında ikamet etmeleri coğrafi olarak ta Türklüğe vurguyu sağlamlaştırmıştır. Türklüğe vurgu ayrıca Osmanlılar'ın Anadolu'ya Muvasalatları haritası ile güçlendirilmiştir. Harita içinde Türkler'in istikameti, Altundağ ve Himalayalar'dan batıya göç ederek İran üzerinden iki kola ayrılması ile gösterilmiştir. Buna göre Türkler, İsfahan üzerinden Kafkasya'ya Şiraz'ın güneyi istikametinden Anadolu'ya ulaşmışlardır. Türkler'in hareketliliğini gösteren bu harita ile Türkler'in Asya ile bağlantısı kanıtlanmıştır.

Kitaba göre Türkler'in Anadolu'ya sürüklenmesindeki en önemli faktör, Moğollar olarak gösterilmiştir. Moğollarla ilgili yapıcı bir dil kullanılmadığı gibi şehirleri yakıp yıkmaları, insanları kesmeleri gibi anlatımla Moğollar'ın acımasız ve zalim imajı etkileyici cümleler ile gözler önüne serilmiştir (a.g.e., 4).

Anlatım için bir başka örnek vermek gerekirse yazarlar, Osmanlı Devleti'nin istiklali ile ilgili olarak “ *devletimizin tarih-i istiklali olan iş bu (699) rakamını asla unutmamalıyız ” (a.g.e., 4) diyerek kuruluş tarihini öğrencilerin hafızalarında yer etmesi için tarihi oldukça büyük yazmışlardır. Devletin kuruluş tarihinin büyük harflerle*

yazılması, bağımsızlığın önemli bir değer olduğunu öğrencilere kavratmak ve onlara temel değerleri sunmak anlamına gelmektedir.

Ana başlıklar altında devletin Devr-i Teessüs (699 - 855), Devr-i İstilâ (855 - 1003), Devr-i Tevfik ve İnhitat (1003 - 1203) son olarak Devr-i Teceddüd (1203 -1325) şeklinde kronoloji verilerek taksim edilmesi şu ana kadar bir ilk değildir. Çünkü Ahmet Vefik Paşa da aynı taksimi yapmıştır. Ancak Vefik Paşa, taksimini kronoloji vermeden yazmıştır. Devletin devirlere taksim edilmesi başta olmak üzere bu devirlerin tarih aralığının verilmesi de kronolojik düzen sağlamıştır. Bundan maksat, öğrencinin zihnine kronolojik düzen yerleştirmektir.

Kitapta her padişah dönemine başlık açılmış bu dönemlerine ait önemli olaylar ise ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. Konu bitiminde muhakeme ve özet bölümleri kullanılmıştır. Böylece öğrencinin konu üzerinde akıl yürütmesi, tartışması ve öğrenilenleri hafızada pekiştirmesi sağlanmıştır. Kullanılan bu yol, dönemin tarih öğretimi hakkında bir usulün takip edildiğini de göstermektedir. Kitabın yazarlarından Ali Reşat tarih eğitiminde takip edilecek yöntemi şu cümle ile açıklamıştır. “ *Muallim vakayi-i azime-i tarihiye üzerine evvela şakirdin nazar-ı dikkatini celb eder; sonra muhakeme ve münakaşaya girişir, bu vakayiden her birinin terbiyeye ne suretle hizmet edeceğini kendi kendine bulur* ” (Çalen, 2013: 244). Kitap tam da sözü edilen bu yöntemle yazılmıştır.

Kitap, öğrenme teknikleri açısından muhakemeye dayalı Sokratik eğitim tekniğine oldukça yakındır. Buna göre muhakeme tekniği, öğrenciyi kendi mantığı ile başkalarının / ötekinin mantığı arasında diyalog kurmayı, tez kurmayı, anti teze karşı savunmayı ve sentez ile sonuçlar çıkarmayı öğreten önemli bir tekniktir. Kitapta kullanılan bu teknik ile dönemin tarih öğretimi alanında bir ilk te başlamıştır.

Kitapta III. Selim zamanında yapılan ıslahatların yeniçeriler tarafından kabul görülmediği irtica-i evvel (a.g.e.,105) başlığı altında anlatılmıştır. Devletin Nizam-ı Cedit adıyla kurduğu yeni orduya frenk icadı diyen yeniçerilerin çıkardıkları huzursuzluklar etraflıca işlenmiştir. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılmasının gerekçeleri anlatılarak yeniden değerlendirilmesi yapılmıştır. Böyle bir anlatımla öğrenciye olayları yeniden değerlendirme imkanı sunulmak istenmiştir.

Sultan Abdülmecit döneminde yayımlanan Tanzimat Fermanı ve getirdiği yeniliklerin desteklendiği görülmektedir. Aynı destek, Islahat Fermanı ile ilgili açıklamalarda da vardır. Bu desteğin arkasındaki düşünce “ *Avrupalı devletlerin işlerimize karışmalarını önlemek amacıyla yapıldığı* ” (a.g.e.,119) izahı ile

vurgulanmıştır. Böyle bir anlatımla öğrenciye gerekçelendirme ve haklı neden sunma gibi teknikler içeren zengin bir anlatım yöntemi sergilenmiştir.

II.Meşrutiyet ile gelen özgürlük havasından da tarih eğitimi fazlasıyla nasibini almıştır. Ders kitabında yer alan “ 1293 tarihinden 1326 tarihine kadar sultan Abdulhamid hanın memlekette yapmadığı zulüm, karıştırmadığı iş kalmadı. Binlerce gençleri mazgallarda hapishanelerde inletti. Vükelalığa getirdiği adamları hemen yüzde doksan casus, bî-namus adamlar idi. Kullandığı hafiyelere verilen paralar ile yapılabilir iken bütün mektepleri kapatacak bir hale getirdi. Kimsede emniyet kalmadı. Pederin evladı, evladın pederi jurnal ettiği vakıa olurdu. Ahlak-ı milliyemiz pek fena halde bozuldu. Bütün erbab-ı hamiyet kan ağlıyordu. Fakat kimse sesini çıkaramıyordu. Gençlerden bir takımları Avrupa’ya kaçtılar. Gazetelerle bu hali âleme ilan ettiler ”. “İttihat ve Terakki” namıyla bunların teşkil eyledikleri firkanın bazı fedakârlıkları o esnada Rumili kıtasının kısmen ecnebler idaresinde olmasından yani bir dereceye kadar serbest bulunmasından dolayı gizlice Rumili’ye gelerek zabitanın fikrini açtılar. Manastır ve Selanik’te (10 Temmuz sene 1324) tarihinde bir kıyam-ı umumi vukua gelerek sultan Abdulhamid’in hükümeti ve kendisini sultan tanınmayacağı ilan olundu.” (a.g.e., 133) ifadeleri ile dönemin etraflıca siyasi tasvirini yapan yazarlarımız Ali Reşat ve Ali Seydî, küçük okurların karşısına tematik gerilimler de sunmuştur.

Kitapta bu siyasî süreç, hem taraflı olarak hem de politik olarak işlenmiştir. Hatta mevcut anlatı sayfa sonunda sorular kısmında “ Sultan Hamid müddet-i saltanatında ne gibi fenalıklar yaptı? ” sorusu ile de gizli bir biçimde öğrenciye empoze edilmeye çalışılmıştır. Bu türden sorular, öğrencilerin davranış ve bakış açılarını yeniden inşa etmeye yöneliktir. Politik düzene hiçbir aşinalığı olmayan çocukların bu türden gerilimlerle karşı karşıya bırakılması anlamlı bulunmamaktadır. II.Abdulhamid’in ferdi hukuku inkâr edildiği gibi öğrencilerin algısında aşağılamaya sebep olmuştur. Ayrıca Hamidiye bürokrasisinin kötü niyetleri aşikâr olarak anlatılırken dönemin ideolojik yapılanması olan İttihatçılık hakkında da öğrenciye bilgi vermektedir. Sultan Abdulhamid hakkında o dönemde intelijansiyanın oluşturduğu algı mekanizmasında tarih yazarlarının ne kadar etkilenip etkilenmediğini araştırmak başka bir çalışma konusudur. Burada çok daha önemli olanı yazarların ders kitabında henüz tarihin faileri hayatta iken tarafsız kalmamaları gerçeğinin tespit edilmesidir. Oysaki zamanın ve muhitin dışına çıkması gereken tarihçi ya da yazarların, siyasî etkilerden de uzak kalmaya çalışmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Çalen, 2013: 70).

Kitapta Abdulhamid'in hal' edilmesinden sonra yerine geçen biraderi sultan Mehmed Reşad Han için “ *her hal ve hareket-i hümayunlarıyla millete kendilerini – baba- gibi sevdirdiler. Cenab-ı Hak muvaffak ve bi'l- hayr buyursun* ”(a.g.e.,135) denilmiştir. Önceki sultan için itinasız ifadeler kullanılırken adı geçen sultan için mültefit bir üslup kullanılmıştır. Bu anlatım tarzının benimsenmesi, yeni sultan için propaganda yapmak anlamına gelmektedir.

İktidarlar değiştikçe tarihe bakış ta değişir. Bununla birlikte tarihte yaşanmış olayları değerlendirme biçimi de değişir. Kitabın İttihat ve Terakki döneminde yazılması, Sultan Abdulhamit'e karşı sert ve mütecaviz üslûbun kullanılmasına neden olmuştur. Öğrencileri mevcut iktidara bağlamak için kullanılan bu yol, kitabı objektif olmaktan uzak kılmıştır. Tarih anlatımında öznel, ideolojik etkilerin açık olduğu bir anlatımın tarih öğretimine hiçbir faydası yoktur.

Kitabın dönemin meşhur eğitimcilerinden Sâti Bey'in Tedrîsat Mecmualarında tarih öğretimi üzerine yazdıklarıyla örtüşen anlayışa sahip olduğu saptanmıştır. Şöyle ki; Meşrutiyet döneminin tarih öğretimini mesele olarak önemseyen ve eğitim sorunları üzerinde yazılar yazan Sâti Bey (1880 – 1968), “ *İlkokul tahsilinin birinci gayesi eğitimidir; ahlak, vatan ve düşünce eğitimidir. Bilgi bu tahsil seviyesi için ikinci derecededir. İlkokul tahsilini tamamlayan öğrencilerde çıkarımlara (bir konuda kanıtlara dayanarak sonuç çıkarma) ve siyasi düşüncelere esas olacak bilgiler aramak, yalnız mümkün olmayanla uğraşmak değil, aynı zamanda boş şeylerle uğraşmak demek olmalıdır. Onun için bu tahsil seviyesinde tarih dersinde takip edilmesi gereken esas amaç ahlak ve vatanla ilgili hisleri artırmak, hukuk ve medeniyet hakkında açık ve sağlam bir fikir vermektir* ” (Türk, 2010: 143) der. Dolayısı ile ders kitabında anlatımın, siyasi ifadeler hariç bir seviyeye kadar Satı Bey'in görüşleri ile aynı paralellikte olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Satı Bey'in eğitim felsefesi, o dönem için bilişsel öğretim değil, tam olarak zihinsel eğitimidir.

Geleceğe doğru mesafe almak için fedakârlık tavsiyesinin işlendiği ek (Lahika) bölümünde devletin son zamanlardaki durumunu şu şekilde işlenmiştir: “ *Bir asır kadar bütün cihanın bizim ile uğraşması yüzünden memleketimizde ilim ve marifete ehemmiyet verilemediğinden bi'l-netice ahlaki umumiyenin bozulmasından ve taassubun galebesinden ibarettir ki: hele son zamanlarda devlet ne yapmak istemiş ise ahali ve askeri takımı saika-ı cehalet ve taasubla ona mani olmuştur.*” (a.g.e., 140) Arkasından içinde bulunulan durumdan kurtulmanın reçetesi verilmiştir. “ *Bundan böyle birbirimizi sever, el ele verüb çalışır ve vatanın, milletin ne demek olduğunu anlar isek pek yakın*

zamanda Avrupa'nın en medeni kavimleri sırasına geçeceğimize şüphe edilemez ” (a.g.e., 141) denilerek vatan ve millet sevgisinin öneminden bahsedilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin tutum, değer ve davranışlarında ikaz yolu kullanılarak değişiklik yapılması sağlanmıştır. Avrupa'nın medenî kavimleri arasına girmemizin temel koşulunun birlik ve beraberlik olduğu ve öğrencilerin değer dünyalarının teşekkülünde buradan beslenmesi telkini yapılmıştır. Yine bu bölümünün sonunda yer alan “ *Yaşasın Osmanlılar* ” (a.g.e., 141) gibi slogan ifadenin Osmanlı kimliğinin güncelliğini koruduğunu, Osmanlı tarihini ders kitabında temsil edildiğini göstermektedir. Yine aynı ifadenin zaten güçsüzleşen devletin ve milletin bir arada tutulması için araç olarak kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca vatan sevgisi en önemli değer olarak kitapta vurgulanmıştır.

Aynı zamanda kitapta önemli olayların tasvirini gösteren resimler, hükümdar ve devlet adamlarının resimleri, mimarî yapılar ile haritaların yer alması tarih öğretiminde dikkat çekici yeniliklerdendir. İncelenen diğer ders kitaplarında harita, resim gibi kullanılmayan görsel malzemeler, yeni döneme ait kitaplar hakkında olumlu işaretler vermektedir. Tüm bu özellikleri ile kitap, geleneksel eğitim anlayışının getirdiği pasif alıcı durumundaki öğrenciyi aktif durumda olan öğrenci durumuna getirmiştir.

Kitapta Ortaya Çıkarılan Bulgular:

1. Sorular (Sualler) başlığı altındaki sorular, öğrencinin bilgisini ölçmeyi hedeflerken Muhakeme başlığı altındaki sorular ise öğrencilerin yorumlama, fikir yürütme, sonuç çıkartma kabiliyetini belirleyen niteliktedir. Örnek verecek olursak; “ Bayezid’ı Sani zamanında en evvel hangi vakı’a çıktı ? Sultan Cem kimdir ve ne oldu? Cem vakıasından sonra Bayezid-ı Sani ne yaptı? Anadolu’da kimlerle ve ne sebeple muharebe edildi? ” şeklinde daha çok öğrenciyi metinle diyalog kurdurmak, metne geri dönmeyi, öğretmen olmadan cevapları metinde aramayı, kendi zihnini kendine öğretmen yapmayı amaçlamış nitelikte sorulardır.

Muhakeme kısmında yer alan “ Mısır sultanının Sultan Cem’i himaye etmesi Osmanlı hanedanına karşı bir hürmeti mi idi? Yoksa ihaneti mi idi? ” veya “ Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri Macaristan ve Avusturya seferlerini icra edeceğine pederleri gibi Şark hükümetleri ile uğrasa idi yani ittifad-ı İslam’a çalışsa idi; Osmanlılar hakkında daha hayırlı olmaz mı idi? ” sorular ise genellikle öğrenciyi keşfettirecek geçmiş ve gelecekle ilgili simülasyon yapacak gayreti sağlamaktadır.

Böylelikle yazar, öğrenciye kendi sözlerini söyleme imkanı tanırken öğrencinin zihninde küçük te olsa istikamet yaratmaktadır.

2. Özet (Hülasa) bölümü ile konuların özetlenmesi sağlanmıştır. Konu özetinin verilmesi bilgilerin unutulmamasına yardım etmek amacını gerçekleştirir. Böylece öğretimde bütünü daha kolay görebilmek amaçlanmıştır. Özet, öğrencinin zihnine not düşürmeye de yardımcı olur.

3. Öğrencilerin kelime bilgisine katkı sağlaması açısından kitabın son 3 sayfasında sözlük (lügatçe) bölümü vardır.

4. Ders kitabında düşünme, anlama, kavrama, muhakeme etme, sonuç çıkarma, anlatımları ile kıyaslama becerisinin kazandırılması bakımından sualler – muhakeme ve hülasa bölümlerinin yer alması dersin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Diğer taraftan öğrenciyi sınıfta pasifize olmaktan kurtarıp etkin kılmak amaçlanmıştır. Öğrenciye sorular sorulması onlarda buldurucu (ibda), yeni bir şey türetme (ihtira) ve araştırma (taharri) melekelerini de ortaya çıkarır. Söz konusu bu öğretme ve öğrenme teknikleri realist eğitim felsefesine karşı oluşan duyarlılıktan kaynaklandığı sonucunu ortaya çıkarır.

5. Eseri zenginleştirmek için o dönem tarih kitaplarında yaygın olarak kullanılmayan fotoğraf ve görsellere (resim ve harita) de yer verilmiştir. Böylece tarih öğretiminde mekân algısı soyut olmaktan çıkmıştır. Bu teknik, öğretimde ciddi bir yeniliktir.

6. Kitapta 52 adet resim ve fotoğraf ; 8 adet harita bulunmaktadır. Kitaptan alınan resim ve harita örnekleri Resim 1. ve Resim 2. de verilmiştir. Kitapta harita ve resimlerin yer alması gerçekliği ve öğrencinin olayları daha iyi kavramasını sağlamıştır.

7. Görsel materyaller ders kitaplarına girince öğretim ilke ve yöntemlerinin vazgeçilmezi olan yaratıcılık ve hayal gücünü kullanmak için öğrenci, metin boyunca teşvik edilmiştir. Bunun yanı sıra öğrencinin motivasyonunu derse karşı canlı tutmak yazarların en çok arzu ettiği bir amaç olduğunu düşündürmektedir.

8. Kitap eğitim felsefesi açısından değerlendirildiğinde önceki kitapların idealist eğitim yaklaşımı ile yazıldığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak bu kitabın içeriğinde hala idealist unsurların olduğunu buna rağmen realist yaklaşıma yakınlaşmaya başlandığı da söylenebilir.

9. Osmanlı Tarihi kronolojik düzen içinde bölümlere ayrılarak sistematize edilmiştir.

10. Öğretim ilke ve yöntemleri açısından geleneksel yöntemlerden vazgeçilmeye başlandığı ve ilerlemenin belirginleştiği görülmektedir.

11. Devletin kuruluşunda Kayı – Ertuğrul anlatımı yerine Türk – Türk taifeleri ve Türkistan kavramları kullanılmıştır. İttihat ve Terakki yönetiminin Türklük vurgusunun açıkça kitapta yer aldığını göstermektedir.

12. Özellikle II. Abdulhamit'i açıkça kötüleyen, devrimci paşaları öne çıkaran düşüncenin kitapta egemen saptanmıştır.

13. Kitapta vatan sevgisinin oluşturulmasında geleceğe dair ümitlerin olduğunu da görölmektedir.

14. Kitabın sonunda ek (Lahika) bölümünde yazarlar, öğrenciye milletin ve devletin doğuşunu, gelişimini, fedakârlıklarını anlatarak; öğrencinin milletine sarsılmaz bağlarla bağlı olacağını, milliyet muhabbetini ve vatan aşkını daha derinden hissedeceği duygusunu açıkça belirtmişlerdir.

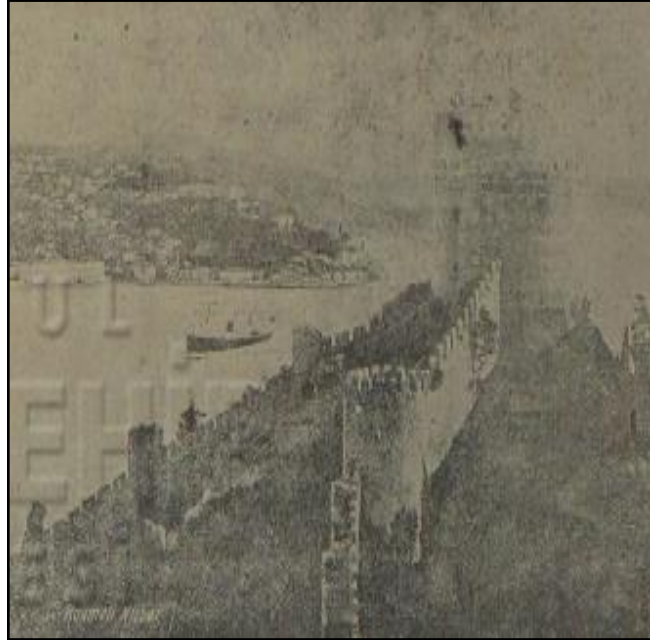
15. Meşrutiyet döneminde tarih öğretimi kısmen asıl amacından uzaklaştırılıp siyasi amaç uğrunda araç olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kitapta Meşrutiyet ve hürriyetin ne kadar mahrumiyetler yaşadığını ve ne kadar fedakârlıklar neticesinde elde edildiği açıkça belirtilmiştir.

17. Kitabın öğrenci merkezli yani öğrenci açısından düşünme becerisini geliştirmeye yöneliktir.

Resim 2. Eserden alınan örnek resimler

Kosova Meydan Muharebesi

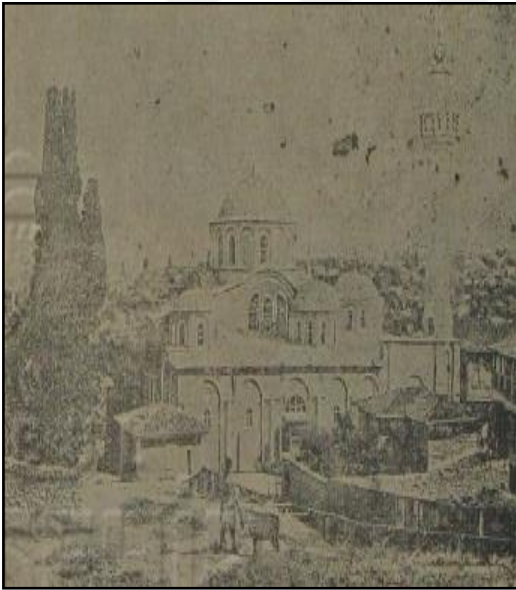
Anadolu Hisari

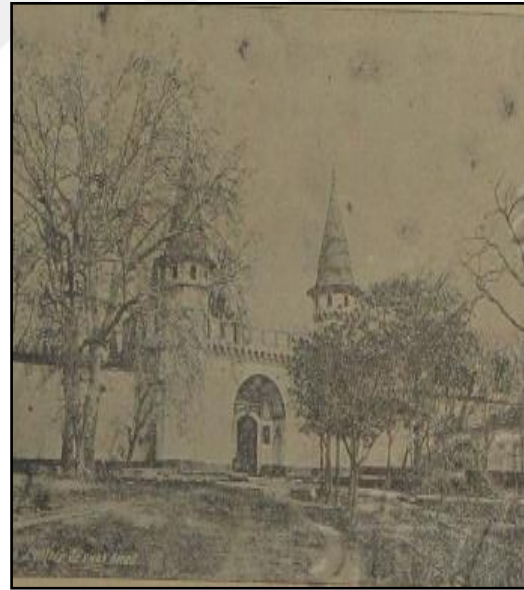
Yavuz Sultan Selim

Sadrazam Hazretleri

Kariye Camii Şerifi

Topkapı Sarayı

Resim 2. Eserden alınan örnek haritalar

Tanzimat'tan Devr-i Hazıra Kadar Avrupa-i Osmani

Hükümet-i Osmaniye'nin Teşekkülünden İstanbul'un Zabtına Kadar Hudud-u Memalik-i Osmaniye ve İlk Zamanlardaki Akvam ve Hükümât

6.8.4 Eserden Örnek Metin Transkripti

Lahika başlığı altında Osmanlı Devleti medeniyetinin oluşmasında yer alan unsurlar ek olarak aşağıdaki şekilde verilmiştir:

لاحقه
عثمانی مرتبی

عثمانیلر ذاتاً بدایت تشککلرند مدنی بر قوم ایدیلر .
حکومتاریخی تشکیل ایلدکلری موقعده بولدکلری روما، بیزانس ،
ساجوقی آثارینی تخریب * دکل بالعکس بونلردن استفاده ایتدیلر .
ترده بر اهل صنعت کوردیلرسه آتی حمایه وصحابت ،
ترده بر عالم ، فاضل خیرآلدیلرسه آتی وطنلرینه کمال حرمتله
دعوت ایلدیلر .
فاتح سلطان محمد خانک علما ایله مشاوره ایتدن هیچ
بر ایش پایدینی ویاوز سلطان سلیم کی اک شدتلی ، حدتلی
پادشاهلر منری علمادن برینک آتک دیزکینته صاریلدق نیتده
واز کچیردیکی مشهوردر .
دها ایکنجی پادشاهمز زماننده بر حکومت متمدنیه لایق
بر صورتده قانونلر ، نظاملر یایدی . بتون شهرلره ، قصبه لره

Resimli ve Haritalı Tarih-i Osman-i Sayfa 137

قاضیلر ، مأمورلر ، تحصیلدارلر کوندلیدی . مملکت بر طاقم
تشکیلاته تابع طوتلیدی . یکبچری نامیله اوزمان تشکیل ایدیلن
منتظم ، موظف پیساده عسکری اوج درت عصر قدر بتون
اوروپایی تیرتدی . انتظامی بتون جهانه طانیتدی .
مخاربهده ایلك طوب قوللانان عثمانلی عسکریدر . بالذات
فاتحک ایجاد ایلدیکی طویلر اتانبولک فتحنده بیوک ایشلر
کوردی . او وقت بر مخاربهده بز نه یاپار ، نه یولده حرکت
ایدرسهک دشمنلرمن آندن سوکرهکی مخاربهده آتی تقلید
ایدردی . فقط عثمانیلر بر نقطهده طورمیوب دائماترقی
ایلدکلرندن آنلرک فوقه چیقاردق .
شو حسابجه اصول حربی [تعییه وسوق الجیش علملری] [
اوروپاوه اوکردهدن عثمانیلردر .
قانونی سلطان سلیمان زماننده عسکرلک اوکرتمک ایچون
اوروپا برنلرندن برچوغی - مسافر صورتیله - ممالک عثمانیه
کلشیر ، بیوک بیوک انفاتلره مظهر اولمشلردی .
اجدادیمزک همتی یالکز عسکرلکه ، فن جریه منحصر
دکلدی . نشر معارف خصوصنده بیوک خدمتلری کورمشلردر .
ترده کیتدیلرسه ، ترده ضبط ایتدیلرسه اوراده بر مدرسه ،
بر کتبخانه یامشلردر .
او مدرسه لرایدی ته بزده اک بیوک طیبیلری ، ریاضیونی ،
مورخلری یتیشدیردی . او کتبخانه لردرکه : ممالک عثمانیه
بر زمانلر بیکلرجه شاعرک ، ادیبک ، مؤلفلرک جولانکاهی یایدی .
سراجلق ، مجلدک ، چادر جیلق ، سلاجیلق صنعتلرند اولدینی

Resimli ve Haritalı Tarih-i Osman-i Sayfa 138

كېي معمارلقددهه عثمانيلر پك ايلرى كيمشسر ايدى .
 غرب ، روما ، يونان طرزلىرى برلشديره رك كنديلرينه
 مخصوص برطرز معمارى ايجاد ايلدیلر: نورعثمانيه ، سلیمانیه ،
 يكي جامع ، قاتح ، بايزيد جوامع شريفه سنك اصول معماریسی
 بوقلرى آكلایانلر ايچون بيوك بر قيمت و معنایى حائز* در ،
 ساينيه جامع شريفنك بايىسي* اولان (سان) ك اسمى بوكون
 اوروپاليرجه بزذن زياده معروفدر* ، معلومدر .

فاتح جامعنى يابان معمار (اياس) ايله بايزيدك معماری
 اولان (كال الدين) ك اويماجياقدهه كي مهارتى و بروسه وادرنهدهه كي
 جوامعك زینتى عثمانيلرك معماریلقددهه نه درجهلره قدر ايلریش
 اولدقارينه برر دليلدر. هند پادشاهلرى بيله ممالك عثمانيه دن
 معمار ايسته مشلدر .

طبابت و مورخلكدهه عثمانيلرك ايجه برنام قزانلقرينه
 شبيه ايديله من. اسكى زمانلرده مورخلك دائماً تأثیر آلتنده
 بواندقلرى نظر اقصافه آتيرسه مورخلمز دن بر چوغنى هيچ
 بر حقیقتى صاقلامقسزین تاريخ يازمش اولمردن طولايى توقير*
 آتملى بز. بوده حكومت عثمانيه نك عدالتنه دلالت ايدر. فى الحقیقه
 عثمانيلر عدالت خصوصندهه امثالى كورولمك صورتدهه بيوكلك
 كوستر مشلدر در. (۱۱۵۰) تاريخنه كلنجيه قدر حكومت
 عثمانيه ده عدالت تماماً جارى ايدى . تبعه غير مسلمه نك حقوقنه
 كاليله رعایت اولنوردى . حریت مذهبيه و قوميه لرينه اصلا
 مداخله ايدلمزدى . بوكون ممالك عثمانيه نك هر طرفندهه موجود

Resimli ve Haritalı Tarih-i Osman-i Sayfa 139

اولان ۶۴۵ يوز سنه لك كلسالرك وجودى و هر قومك كندى
 لسانيله قونوشمى بونك اك بيوك شاهديدر. واقعا ممالك
 عثمانيه سه سطحى بر نظر عطف ايديلرسه پك آزار مدنيت
 معمورينه تصادف ايديلر. فقط بونك ارج سببى واردر :
 برنجيى : ممالك عثمانيه او قدر واسعدركه ، مملكتنك
 كنيشلكيايه متناسب اوله رق آثار مدنیه وجوده كتيرمك ممكن
 دكدر. نره لرده نهر باييلسه ينه غائب اولوب كيدر ، كوزه چارماز .

ايكنجىيى : احتمالكه
 ده اچوق آثار براقيله بيليردى .
 حالبوكه بدايت تشكلمز دن
 بو آنه ، بودقيقه يه قدر
 قومش و لرمن ، اك بيوك
 دوستلرمز بزى بر ساعت
 بيله راحت براقيديلر . نه زمان
 دولت بر اصلاحاته باشلارسه
 بر قاچ طرفدن بيكر

احمد علی پاشا

دولتله غائله چيقارير و باشلاديعمز ايشى يوز اوستانه
 براقديرلردى . اوت ، بز بر حكومت عسكريه ايدك ديمر منى
 حربله بيكر دك . لکن تاريخ عثمانى ابي او قونه جق اولورسه :
 كوريلوركه بزم كنديلكمز دن محاربه ايتديكمز پك ، همده پك
 آزدر . دائماً دشمنلرمز اوزرمزه كلير ، بز آنلره قارشى
 چيقمغه مجبور اولورز .

Resimli ve Haritalı Tarih-i Osman-i Sayfa 140

Resimli ve Haritalı Tarih-i Osman-i Sayfa 141

LAHİKA

Osmanlılar zaten bidayet-i teşekküllerinde medeni bir kavim idiler. Hükümetlerini teşkil eyledikleri mevkıda buldukları Roma, Bizans, Selçuk asârını tahrip değil bilakis bunlardan istifade ettiler. Nerede bir ehl-i zanaat gördülerse onu himaye ve sehabet nerede bir âlim fazıl haber aldılarsa onu vatanlarına kemal-i hürmetle davet eylediler.

Fatih Sultan Mehmet Hanın ulema ile müşavere etmeden hiçbir iş yapmadığı ve Yavuz Sultan Selim gibi en şiddetli hiddetli padişahlarımızı ulemadan birinin atının dizginine sarılarak niyetinde vazgeçirdiği meşhurdur.

Daha ikinci padişahımız zamanında bir hükümet-i mütemeddiyiye layık bir surette kanunlar nizamlar yapıldı. Bütün şehirlere kasabalara kadılar, memurlar, tahsildarlar gönderildi. Memleket bir takım teşkilata tabi tutuldu. Yeniçeri namıyla o zaman teşkil edilen muntazam muvazzaf piyade askeri üç dört asır kadar bütün Avrupa'yı titretti. İntizamını bütün cihana tanıttı. Muharebede ilk top kullanan Osmanlı askeridir. Bizzat Fatih'in icat eylediği toplar İstanbul'un fethinde büyük işler gördü. O vakit bir muharebede biz ne yapar ne yolda hareket edersek düşmanlarımız ondan sonraki muharebede onu taklit ederdi. Fakat Osmanlılar bir noktada durmayıp daima terakki eylediklerinden onların fevkine çıkardık. Şu hesabça usulü harb-i (tabiye ve sevk-ül ceys âlimlerine) Avrupa'ya öğreten Osmanlılardır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında askerlik öğrenmek için Avrupa prenslerinden bir çoğu misafir sureti ile Memalik-i Osmaniye'ye gelmişler, büyük büyük iltifatlara mazhar olmuşlardı.

Ecdadımızın himmeti yalnız askerliğe, fenn-i harbiye'ye münhasır değildi. Neşri-i maarif hususunda büyük hizmetleri görülmüştür. Nereye gitdilerse, nereyi zabtetsedilerse orada bir medrese bir kütüphane yapmışlardır.

O medreseler idi ki bizde en büyük tabiileri, riyaziyunu, müverrihleri yetiştirdi. O kütüphanelerdi ki Memâlik-i Osmaniye'yi bir zamanlar binlerce şairin, edibin, müelliflerin cevelangahı yaptı. Saraciyelik, mücellidlik, çadırcılık, silahçılık sanatlarında olduğu gibi mimarlıkta da Osmanlılar pek ileri gitmişler idi. Garb, Roma, Yunan taraflarını birleştirerek kendilerine mahsus bir tarz-ı mimari icad eylediler: Nur-u Osmaniye, Süleymaniye, Yeni Camii, Fatih, Beyazıd Camii Şerifesi'nin usul-ü mimarisi bu fennleri anlayanlar için büyük bir kıymet ve manayı haizdir. Süleymaniye Camii-i Şerifesi'nin banisi olan (Sinan)'ın ismi bugün Avrupalılarca bizden ziyade maruftur, malumdur.

Fatih Camii'ni yapan mimar (Ayas) ile Beyazıd'ın mimarı olan (Kemaleddin)'in oymacılıktaki mahareti ve Bursa ve Edirne'deki cevamın zineti Osmanlılar'ın mimarlıkta ne derecelere kadar ilerlemiş olduklarına birer delildir. Hind padişahları bile Memalik-i Osmaniye'den mimar istemişlerdir.

Tababet ve müverrihlikte de Osmanlıların epeyce bir nam kazandıklarına şüphe edilemez. Eski zamanlarda müverrihlerin daima tesir altında buldukları nazar-ı insafa alınırca müverrihlerimizin birçoğunun hiçbir hakikati saklamaksızın tarih yazmış olmalarından dolayı takdir etmeliyiz. Buda Hükümet-i Osmaniye'nin adaletine dalalet eder, filhakika Osmanlılar adalet hususunda da emsali görülmedik surette büyüklük göstermişlerdir. (1150) tarihine gelinceye kadar Hükümet-i Osmaniye'de adalet tamamen câri idi. Teba-yı gayri müslimenin hukukuna kemaliyle riayet olunurdu. Hürriyet-i mezhebiye ve kavmiyelerine asla müdahale edilmezdi. Bugün Memalik-i Osmaniye'nin her tarafında mevcut olan 5 – 6 yüz senelik kiliselerin vücudu ve her kavmin kendi lisaniyle konuşması bunun en büyük şahididir. Vakıan Memalik-i Osmaniye'ye sathı bir nazar-ı atıf edilirse pek az asar medeniyet-i mamuriyete tesadüf edilir. Fakat bunun üç sebebi vardır:

I : Memalik-i Osmaniye o kadar vasatdır ki, memleketin genişliğiyle mütenasib olarak asar-ı medeniyet vücuda getirmek mümkün değildir. Nerelerde neler yapılsa yine gaip olur gider, göze çarpmaz.

II: İhtimal ki daha çok asar bırakılabilirdi. Halbuki bidayet-i teşekkülümüzden bu ana, bu dakikaya kadar komşularımız, en büyük dostlarımız bizi bir saat bile rahat bırakmadılar. Ne zaman devlet bir ıslahata başlarsa birkaç taraftan diğer devletler gaile

çıkartır ve başladığımız işi yüzüstüne bıraktırırlardı. Evet biz bir hükümeti askeriye idik, ömrümüzü harb ile geçirdik.

Lakin tarih-i Osman-i iyi okunacak olursa görülür ki bizim kendiliğimizden muharebe ettiğimiz pek, hem de pek azdır. Daima düşmanlarımız üzerimize gelir, biz onlara karşı çıkmaya mecbur oluruz Üçüncü sebep gelince bu da bir asır kadar bütün cihanın bizim ile uğraşması yüzünden memleketimizde ilim ve marifete ehemmiyet verilemediğinden bil-netice ahlak-ı umumiye'nin bozulmasından ve taassubun galebesinden ibaretdir ki: hele son zamanlarda devlet ne yapmak istemiş ise ahali ve askeri takımı saika-yı cehalet ve taassubla ona mani olmuştur.

Yoksa istidad itibariyle bizim diğer mütemeddin kavimlerden hiçbir farkımız yoktur bunu defaatle isbat eyledik. Bundan böyle birbirimizi sever, el ele verüb çalışır ve vatanın, milletin ne demek olduğunu anlar isek pek yakın bir zamanda Avrupa'nın en medeni kavimleri sırasına geçeceğimize şüphe edilemez. Yaşasın Osmanlılar!

BÖLÜM VII

7. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nin “ tedrisat-ı taliye ” olarak adlandırılan orta öğretim kurumlarının bir kolu olan Rüştiye Mektepleri ve Rüştiye eğitim sistemi zaman içinde yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmanın dayanağı 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'dir.

İlk kurulduğunda Sıbyan Mektep'lerinin üst sınıfları olan Rüştüyeler, Tanzimat Dönemi'nde ortaöğretimin en alt seviyesindeki okullar olmuştur. Zaman içinde çıkarılan programlar gereği eğitim süresi ve bu okulların müfredat programları değişkenlik göstermiştir. Okutulacak tarih dersleri içinde İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi ve Genel Tarih yer almaktadır. Genel Tarih, Tanzimat Dönemi'ne okutulurken II. Abdulhamit Dönemi'nde müfredattan çıkarılmış; II. Meşrutiyet Dönemi'nde yeniden müfredatta yer almıştır. İslam Tarihi ile Osmanlı Tarihi derslerinin okutulmasında bir değişkenlik görülmemiştir.

Yazılı ve basılı öğretme ve öğrenme ortamının nesnesi olan ders kitapları, günümüzde önemli bir yere sahip olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da tek öğretim materyali idi.

Bu çalışmada 1869 – 1913 tarihleri arasında Osmanlı Rüştiye Mektepleri'nde okutulan sekiz tarih ders kitabı incelenmiştir. Bu tarih aralığında yer alan kitapların çalışılmasındaki maksat, ilk tarih ders kitabının 1869'da okutulmuş olmasıdır. Osmanlı eğitim sisteminde önemli dönüşümü sağlayan *Tedrisât-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati* ile Rüştiye Okulları'nın İlk Mektep'lerle birleştirildiği 1913 yılıdır. Kitaplar sırasıyla Ahmed Vefik Paşa'nın *Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmanîyye* (1869), Ahmed Rasim'in *Küçük Tarih-i İslam* (1890), Ahmed Rasim'in *Osmanlı Tarihi* (1891), Ali Cevad'ın *Muhtasar Tarih-i İslam* (1892), İbrahim Hakkı – Mehmed Azmi'nin *Muhtasar İslam Tarihi* (1897), Mahmud Esad bin Emin'in *Tarih-i İslam* (1899), Hüseyin Hıfzı'nın *Hülâsa-i Tarih-i Umûmî* (1908), Ali Reşat - Ali Seydî'nin *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* (1911)'dir.

II. Abdülhamit (1876 – 1909) zamanında devletin ileri gelenlerinin çabaları sayesinde eğitim sistemi, yeni bir hüviyet kazanırken en önemli amaç, bürokrasinin kalitesini artırmak, iyi yetişmiş meslek sahibi kitleler oluşturmaktır. Bu çabaları oluştururken vatanseverlik duygusunu aşlamak ve itaat duygusunu geliştirmek öncelikli düşünce idi. II. Abdülhamit zamanında okullaşma oranında artış olması öğrenciye

materyal ihtiyacını da gündeme getirmişti. Böylelikle ders kitapları ciddi bir ihtiyacı karşılamak amacı ile seviye farkı göz önünde bulundurulmadan yazılmıştı. Kitapların içeriğinin yazarın takdirine bırakmanın önüne geçilmesini sağlamak amacıyla içeriğin nasıl olması gerektiği Maârif Nezâret-i Celile'sinin iznine tabi olarak yazılmıştır. Hatta ders kitaplarının bazısının iç kapaklarında adı geçen izin özellikle belirtilmiştir.

İncelenen tarih ders kitapları İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi ve Genel Tarih kitaplarından oluşmaktadır. Ders kitaplarında anlatım genel çerçevede askerlik ve askeri büyüme ayrıntılarıdır. Bu ayrıntılar, gerek İslam Tarihi gerekse Osmanlı Tarihi hanedan üyeleri ve devlet ricali üzerinden anlatılmıştır. İslam Tarihi ders kitapları ise Ahmet Rasim'in *Küçük Tarih-i İslam* kitabı dışında diğer yazarlar tarafından Hilkat (Yaratılış) tan başlayarak Hz. Âdem'den itibaren meydana gelen olayları anlatma, ibret alma, toplumların halini açıklama faaliyetleri üzerinden yazılmıştır. Ayrıca peygamberler tarihi ile devam eden çizgide İslam ve Türk tarihinin önemli simalarından da bahsedilmiştir.

Muhtasar Tarih-i İslam'ın yazarı Ali Cevad, diğer yazarlardan ayrı bir yöntem izlemiş; İslam'dan önceki Araplar'dan bahis açarak İslam'ın getirdiği yenilikleri Cahiliye Dönemi ile mukayese etmiştir. İslam'dan önceki Araplar'ın vaziyetlerinden açılan bahis, İslam'ın getirdiği yeniliklerle mukayeseyi doğurmuştur. Bu durum, İslam tarihinin inşâ edilmesine ayrı bir boyut kazandırmıştır. İslam tarihi ders kitabı yazar diğer yazarların Hz. Peygamber ile Hulâfe-i Raşidin dönemine çizdikleri manzara hemen hemen aynıdır. Başka bir ifade ile adı geçen bu iki devir, asr-ı saadet olarak nitelendirilmiştir. Özellikle Emevi dönemindeki zorbalık, kan dökücülük, asıldan uzaklaşma ve keyfî idare bahislerinde de yazarların ortak bir tavır oluşturdukları görülmüştür.

Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Rasim, Ali Cevad ve Ali Reşat - Ali Seydî'nin yazdıkları Osmanlı Tarihi ders kitapları, okutuldukları dönem birbirinden farklı olsa da Osmanlılar'ın Türk kökenlerine açıkça vurgu yapmışlardır. Osmanlılar'ın Türk kökeni ve Yavuz Sultan Selim'in politikalarıyla devletin İslami ve Sünni karakteri vururgulanmıştır. Böylece Sünni-İslam ve Türk kökene dayanan bir kimlik inşa edilmek istenmiştir. Ayrıca Osmanlı Tarihi'nin anlatıldığı ders kitaplarının bütününde Ankara Savaşı yenilgisi, iç isyanlar, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Tanzimat'ın ilanı gibi kritik konular ve önemli süreçler gerekçelendirilerek izah edilmiştir. Bundan başka Osmanlı hükümdarlarının vasıfları genellikle olumlu yönde anlatılmış; devlet büyüklerine duyulan saygının sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

1890 – 1899 yılları arasında yazılan tarih ders kitapları, I. Abdulmecid'in ölümü ile sona ermektedir. Bu tarihten önce yazılan Ahmet Vefik Paşa'nın kitabında bazı bilgiler, sorunsuz bir şekilde anlatılmıştır. Buna karşılık II. Abdulhamid döneminde Ahmed Rasim'in yazdığı kitaplarda II. Osman ve I. Mustafa'ya yer verilmez iken Ali Cevad'ın kitabında bu sultanların adı geçmektedir. Ancak kritik durumlar sessizce anlatılır. Bu durum o dönem sansürünün biraz hafiflediği düşüncesini uyandırmaktadır.

II. Abdulhamid dönemine ait ders kitaplarında öğrencilerin Allah'a, Hz. Muhammed'e ve İslam'a inanmak gibi geleneksel dini değerlere teşvik edildiği görülmektedir. Buna karşılık ders kitaplarının çoğunda Tanzimat'ın yenilikçi yönü ile Osmanlı'nın yeniden eski gücüne kavuşacağı vurgusu da yapılmıştır. Bazı ders kitaplarında kendisini ilerlemeye adanmış bir hükümdar olarak tasviri yapılan II. Abdulhamid'in dini değerleri de ön plana çıkararak otoriter tarafı arasında da uyumsuzluk olduğu görülmektedir.

Osmanlı Tarihi'nin anlatıldığı ders kitaplarında devleti oluşturan aslî unsurların ırk ve menşei ile coğrafi muhitinin tanımlanması önemlidir. Her ne kadar bir iki cümle ile geçirilen tanımlamaya göre Türkler, yalnızca Kayı aşireti merkezli göçebe unsur olarak isimlendirilmiş olup geçirilmemiştir. Bundan başka Osmanlı hükümdarlarının "Han" sıfatı ile anılmasını ise eski Türk geleneği arasında irtibatın kurulduğunu göstermektedir.

Osmanlı Tarihi'nin müstakil olarak anlatıldığı (Ahmet Vefik Paşa ve Ali Reşat – Ali Seydi'nin kitapları) kitaplar hariç, İslam Tarihi kitaplarının içeriğinde yer alan Osmanlı Tarihi'nin Hz. Âdem'in yaratılışıyla başlayan teolojik tarihin içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Osmanlı Tarihi'nin İslam Tarihi içinde geniş zaviyede yer almasını dönemin İslamcılık düşüncesinin bir parçası olduğunu düşündürmektedir. Buna göre Osmanlı – Türk kimliği oluşturulurken hem İslam Tarihi hem de İslamiyet belirleyici rol oynamıştır.

Öğretim yöntem ve teknikleri açısından Hüseyin Hıfzı ve Mahmud Esad dışında diğer yazarlar, eserlerinde soru - cevap tekniğini kullanmakta olup öğrencilere hanedanı, padişahı veya halifeyi tanıtmak suretiyle vakaların nasıl olduğunu kavratmaya çalışmışlardır. Bundan maksat, art arda yapılan savaşlar, fetihler ve varsa antlaşmaların etrafında padişahı ve hanedanı ya da halifeyi yüceltmek olmuştur.

Yine Hüseyin Hıfzı ve Mahmud Esad hariç diğer yazarlar, anlatılan konuların sonlarında "Hülasa" adıyla konuların özetini vermişlerdir. Bu yöntem ile öğrencilerin

zihninde konunun kalıcılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Hülâsa ile aslında yazarlar, bilinmesi gerekenin ne kadarla yeterli olduğunu amaçlamışlardır.

Muhtasar İslam Tarihi yazarı Ali Cevad, *Osmanlı Tarihi* yazarı Ahmet Rasim önemli olayları bir tablo veya cetvel içinde kronolojik olarak sıralamışlar; böylece eserlerine farklı bir özellik katmışlardır.

İbrahim Hakkı – Mehmet Azmî'nin *Muhtasar Tarih-i İslam* kitabında müstakil İslam Tarihi'ni kapsayacak konular dahil küçük ölçekli de olsa Hüseyin Hıfzı'nın *Tarih-i Umûmî* ders kitabında olduğu gibi Dünya Tarihi hakkında bilgi verilmiştir.

Ali Cevad'ın *Muhtasar Tarih-i İslam* kitabı ile Ali Reşat – Ali Seydî'nin *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* kitabında mevcut kitabın okul türleri ve seviyeleri net olarak belirtilirken diğerlerinde seviye ayarlamasının olmadığı görülmektedir.

Ahmet Rasim, Hüseyin Hıfzı ve Ali Cevad kitaplarında dersin amacını belirtirlerken öğrencilere neyi ne şekilde ve hangi maksatla öğretilmesi gerekliliğini de belirtmişlerdir.

Ali Cevad'ın *Muhtasar Tarih-i İslam* ders kitabında devamını getirmemiş olmasına rağmen öğrenciyi sınava hazırlayacak “ imtihan sualleri ” yer alması “ ilk ” olması sebebiyle emsal teşkil etmiştir. Yine adı geçen kitapta “ Tetimme ” başlığı ile genel anlamda bölüm değerlendirmesi yapılması, anlatılan dönemlerin somutlaştırılması açısından değerlidir.

Metin içinde geçen yabancı kelimelerin öğrenilmesi için oluşturulan “ Lugatçe ” ise, yazarların uygulamasına göre değişkenlik göstermektedir. Ali Cevad ile İbrahim Hakkı – Mehmet Azmî yabancı kelimelerin anlamlarını sayfa sonunda kullanmayı tercih ederlerken diğerleri kitabın sonunda kullanmayı tercih etmişlerdir. Yabancı kelimelerin anlamlarının sayfa sonunda verilmesini öğrencinin anında öğrenmesi bakımından daha doğrudur.

Öğretim yöntem ve tekniklerinden hiçbirinin kullanılmadığı Hüseyin Hıfzı ve Mahmud Esad'ın ders kitaplarında salt anlatımın başlı başına öğrenciyi edilgen kıldığını düşündürmektedir. Öğrenmeyi öğretim haline getiren öge, yöntemdir. Öğrenme ortamının içine öğrenci çekilmemiş olmasına rağmen bu kitapların da bilgi işleyişi, bilgiyi sunarken kavramları tanımlama yöntemine başvurulması açısından nefistir.

Ali Reşat – Ali Seydî'nin *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* kitabı incelediğimiz kitaplar içerisinde en sonuncusudur. Meşrutiyet döneminde yazılan bu kitap her yönüyle diğer kitaplara nazaran daha iyi durumdadır. Kitapta öğretim yöntem ve tekniklerin daha da ilerlediği görülmektedir. Özellikle öğrencilere kendi sözlerini

söyleme imkânını veren “ Muhakeme ” bölümü ile resim, fotoğraf ve haritanın yer alması kitabı daha da zenginleştirmiştir. Görsel öğeler, ders kitabına pedagojik nitelik kazandırmıştır. Kitabın diğer kitaplara nispetle donanımlı olmasından başka yazıldığı dönemin politikalarına haklılık kazandırmak gibi bir gayreti de olmuştur. Çünkü yazarların devrik iktidar II. Abdülhamit’i sorgulamaları hatta tenkit etmelerini dönemin mevcut iktidarının yolunu açacak düşünce ile yazıldığını düşündürmektedir. Ayrıca adı geçen yazarlar ders kitabının “ Lahika ” bölümünde diğer kitaplarda rastlamadığımız devletin içinde bulunduğu şartların sebeplerini izaha çalışmışlardır. Bu sebepler içinde tüm dünyanın Osmanlı Devleti ile uğraşmasına bağlı olarak devletin ilme ve eğitime önem vermemesi daha da önemlisi ahlakın bozulması ile cehaletin galip gelmesi can alıcı noktalar. Kitapta devletin içinde bulunduğu müşkül durumdan nasıl kurtulacağına reçetesi öğrencilere net şekilde verilmiştir. Buna göre sevgi, birlik, beraberlik ve dayanışma gibi tutum ve değerler, istikbalin şekillenmesinde umudu oluşturmuştur. Kitabın sonuna yerleştirilen “ Yaşasın Osmanlılar ” sözü ile Osmanlı milletini bir arada tutma düşüncesinin Meşrutiyet Dönemi’nde de devam ettiğini göstermektedir.

Ders kitaplarında yazarlardan bazıları kitabı yazmalarındaki amacı açıkça vurgulamışlardır. Öncelikli olarak öğrencilerin millî ve ahlakî değerlerini bilen ve ahlakî terbiyelerini tamamlamak için ulaşmak istedikleri gayeyi işlemeye çalışmışlardır. Böylelikle başta devletin ve memleketin karşı karşıya kaldığı tehlikelerin ne olduğuna dair açıklamalarda bulunurlarken gayeye ulaşmada ders kitabını araç olarak kullanmışlardır.

Eğitimin sivilleşmesinde başlangıcı temsil eden Rüştîye Okulları, Tanzimat Dönemi’nde her yönüyle dönüşümün bir parçası olmuştur. Tüm imkânsızlıklara rağmen ders kitaplarının yazarları eğitimci olmadıkları halde iyi niyetlerle eğitim ve öğretimin ihtiyacını karşılamak üzere boşluğu doldurmuşlardır. Ancak Rüştîye seviyesindeki çocuklara okutulan ve öğretilen tarih dersinin devlet politikaları gereği merkezi anlatan, insanı ve toplumu irdelemeyen geçmiş kurgusu üzerinden anlatılması kazanım sağlaması açısından boşluğu dolduramadığı görülmektedir.

Kitaplar kendi zamanına göre ideal bir ders kitabı olmaktan uzaktır. İdeal bir ders kitabının hazırlanması ehil kişilerce yürütülecek çalışmalara bağlıdır. Osmanlı Devleti zamanında sivil okullarda okutulacak ders kitaplarını yazmak için yeterli bilgi ve donanıma sahip uzmanlar yoktu.

Topyekûn geçmişte yaşamış medeniyet, devlet, kavim, kişi üzerinden anlatılan tarih öğretimi amaca hizmet etmekten uzaktır. Ancak insanı ve toplumu kuşatan tarih öğretimi geçmiş algısı oluşturmada daha fazla fırsatlar yaratacaktır.

Günümüz MEB'in Tarih dersi eğitim ve öğretimi genel amaçlarına baktığımızda geçmiş ve bugün arasında bağlantı kurarak, milli birlik ve beraberliğin önemini kavratma açısından incelenen kitapların farklı olmadığı görülmektedir. Amaçlar içinde geçen tarih boyunca kurulmuş uygarlıklar ve yaşayan milletler hakkında bilgi sahibi olunmasından başka Türk milletinin dünya kültür ve uygarlığının gelişmesindeki rolünü farketme açısından da benzerlikler vardır. Ancak tarihin sadece siyasi anlatıyı değil; ekonomik, sosyal ve kültürel alanları kapsadığını farketmek, insanoğlunun tarihin öznesi olduğu bilincini kavratmak aslolanıdır. Ders kitabı yazımında birbirinden farklı anlayışların olduğunu ortaya çıkarmış olmakla beraber günümüzde de aynı tutumun devam ettiği ortadadır. Bu durum çözümü değil çözümsüzlüğü getireceği gibi sağlıksız eğitim altyapısı da oluşturacaktır. Yaklaşık olarak 150 yıldır problemleri ile beraber tarih öğretimi yapılmaktadır. Ancak önemli olan tarih öğretiminde nelerin nasıl öğretileceği kadar öğretilenlerin niteliğidir. Günümüzde çeşitli araştırma yöntemleri ile öğretilenlerin sonuçlarını elde etmek giderek önem kazanacaktır. İlerlemeyi sağlayacak en önemli faktör ise aklın ve bilimin özverili biçimde kullanılmasıdır.

8. KAYNAKÇA

- AHMET RASİM. (1306). **Küçük Tarih-i İslam**. Dersaadet: Âlem Matbaası
- AHMET RASİM. (1307). **Osmanlı Tarihi**. Dersaadet: İstanbul Matbaası
- AHMET VEFİK PAŞA. **Fezleke-i Tarih-i Devlet-i Osmaniyye**
- AKAGÜNDÜZ, Ümüt. (2014). “ *Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Kahraman ve Hanedan Merkezli Tarih Öğretimi: Haritalı Küçük Tarih-i Osmani ve Hülasa-i Tarih-i Osmani* ” , **Türk Tarih Eğitimi Dergisi**, 2 (2). S.112-143 .
- AKYILDIZ, Ali. (1993). **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836- 1856)**. İstanbul: Eren Yayıncılık
- AKYILDIZ, Ali. (2009). **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**. İstanbul: İletişim Yayınları
- AKYÜZ, Yahya. (2015). **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2015** (27. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- ALİ REŞAD – ALİ SEYDİ. (1327). **Tarih-i Osmani Resimli ve Haritalı**. Dersaadet: Karâbet Matbaası
- ALPUGAN, B. Başaran. (1999). “ *Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları* ”, **Osmanlı**, C.8. S. 262-270
- ALTINOVA, Ayşegül. (2010). **Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- ATA, Bahri. (2009). “ *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi* ”. **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. S. 27-30
- AYDIN, Mithat. (2014). “ *II. Abdulhamid Döneminde Manastır Vilayeti'nde Rüşdiye Okullarının Gelişimi* ” **Sultan II. Abdulhamid Sempozyumu (20-21 Şubat 2014, Selanik) Sosyo - Ekonomik Hayat- Eğitim Bildiriler**. C.2. Ankara: TTK Yayınları
- BALTACI, Cahit. (1976). **XV- XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih**. İstanbul: İrfan Matbaası

- BAYMUR, Fuat. (1945). **Tarih Öğretimi**. Ankara: Maârif Matbaası
- BEYDİLLİ, Kemal. (2006). **Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn**. TDVİA İçinde (C. XXXI). İstanbul
- BEYDİLLİ, Kemal. (2006). **Mühendishane-i Berr-i Hümayûn**. TDVİA İçinde (C. XXXI). İstanbul
- BIÇAK, Ayhan. (2013). **Türk Düşüncesi – I Kökenler**. İstanbul: Dergâh Yayınları
- BİLGE, Mustafa. (1984). **İlk Osmanlı Medreseleri**. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi
- BİLİM, Cahit Yalçın. (1984). **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839- 1876)**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (2009). **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Anı Yayınları
- ÇALEN, Dr. Mehmet Kaan. (2013). **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi**. İstanbul: Ötüken Yayınları
- ÇAPA, Mesut. (2012). “ *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Geçiş Sürecinde Türkiye’de Tarih Öğretiminin Tarihçesi* ”. **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. 11(3) Ocak. S.39-55.
- CEVİZCİ, Ahmet. (2011). **Eğitim Felsefesi**. İstanbul: Say Yayınları
- DEMİREL, Muammer. (2002). “ *Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri* ”. **Türkler**. C. XV. S.44-60
- DOĞANAY, Fatma Kaya. (2011). **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Rüşdiye Mektepleri**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum
- DÖRDÜNCÜ, Muharrem. (2015). “ *Sadrızam İbrahim Hakkı Paşa’nın Hayatı ve Avrupa Seyahati* ”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 17(1). S.79-97
- EKİZ, Durmuş. (2003). **Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş**. Ankara:

EKİZ, Durmuş. (2003). **Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş**. Ankara: Anı Yayınları

ERDOĞDU, Teyfur. (1997). “ *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Teşkilâtı* ”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. 52 (1). S.183-247

ERGİN, Osman Nuri. (1977). **Türk Maârif Tarihi**. C. I-II. İstanbul: Eser Matbaası

ERTÜRK, Bayram Eyüp. (1999). **Ali Reşat ve Tarihçiliği**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. İzmir

GÜLERSOY, Ali Ekber. (2013). “ İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi ”. **IJTASE**. 2 (1). S. 8-26

GÜNDÜZ, İrfan. (1984). **Osmanlılarda Devlet – Tekke Münasebetleri**. Ankara: Seha Neşriyat

GÜNDÜZ, Mustafa. (2010). “ *Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Eğitimci: Satı Bey ve Fenn-i Terbiye Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme* ”. **Turkish Studies**. Yaz 5(3). S.1393- 1415

GÜNDÜZ, Mustafa. (2015). **Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler** (2. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

GÜNDÜZ, Mustafa. (2016). **Maâriften Eğitime Tanzimat’tan Cumhuriyete Eğitim Düşüncesinde Dönüşüm**. Ankara: Doğu Batı Yayınları

HALAÇOĞLU, Yusuf. (1998). **XIV. – XVII. Yüzyıllarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı** (4. Baskı). Ankara: TTK Yayınları

HÜSEYİN HIFZİ. (1324). **Hülasa-i Tarih-i Umûmî**. Matbaa-i Âmire

İBRAHİM HAKKI – MEHMED AZMÎ. (1313). **Muhtasar İslam Tarihi**. İstanbul: Karabet Matbaası

İNALCIK, Halil. (1964 -65). **Türk İdari Teşkilatı Tarihi Ders Notları**

İPŞİRLİ, Mehmet. (1995). **Enderun**. TDVİA İçinde (S. 185- 187). İstanbul.

İPŞİRLİ, Mehmet. (1999). “ *Klasik Dönem Osmanlı Devleti Teşkilatı* ”. **Osmanlı Devleti Tarihi**. C.1. İstanbul. S. 139- 220

- İslam Ansiklopedisi. (1989). **Ahmed Vefik Paşa**. (C. 2. S. 143-157). İstanbul.
- KARA, Mustafa. (2000). **Din Hayat Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler**. İstanbul: Dergâh Yayınları
- KARA, İsmail – Ali Birinci. (2005). **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri**. İstanbul: Dergâh Yayınları
- KARA, Mustafa. (2011). **Tekke**. DİA İçinde (C. XL. S. 368-370). İstanbul.
- KARABEKMEZ, Meryem. (2015). “ *II. Abdulhamid Döneminde Modern Osmanlı Eğitiminin Oluşumu* ”. **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı III**. S.173-183
- KARAL, Enver Ziya. (1995) **Osmanlı Tarihi**. C.6. Ankara: TTK Yayınları
- KAYA, Ali İrfan. (2014). “ *Meşrutiyet Dönemi Tarih Eğitiminin Amaç ve Yöntemleri, Kullanılan Araç – Gereçler Hakkında Bir İnceleme – Tedrisat Mecmuası Örneği* ”. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi** . 2 (8). S.583-592
- KOÇER, Hasan Ali. (1991). **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 – 1923)**. İstanbul: MEB Yayınları
- KODAMAN, Bayram. (1991). **Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi**. Ankara: TTK Yayınları
- KORKMAZ, Şerif. (2007). “ *Mustafa Satı Bey ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri* ”. **Atatürk Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**. 2 (2). S.152-163
- KÜÇÜK, Sezai. (2003). **Mevleviliğin Son Yüzyılı**. İstanbul: Vefa Yayınları
- LEWİS, Bernard. (2004). **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Ankara: TTK Yayınları
- Mahmud Cevad İbn’üş Şeyh Nafi. (2002). **Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraati**. (Haz. Mustafa Ergün, Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş, Hüseyin Dilaver) Ankara: MEB
- MAHMUD ESAD BİN EMİN. (1315). **Muhtasar Tarih-i İslam**. İstanbul. Matbaa-i Âmire
- MARDİN, Şerif. (1997). **Türk Modernleşmesi**. İstanbul

NURDOĞAN, Arzu M. (2014). “ *II. Abdulhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi* ”. **Turkish History Education Journal** 3 (2). S.82-111

ORTAYLI, İlber. (2006). **Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek**. İstanbul: Timaş Yayınları

ÖZYILMAZ, Ömer. (2002). **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programı**. Ankara: Kültür Bakanlığı

PAKALIN, Mehmet Zeki. (1942). **Ahmet Vefik Paşa**. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası

PAKALIN, Mehmet Zeki. (1993). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. C. II. İstanbul

PARMAKSIZ, Esmâ. (2008). **II. Abdulhamid Dönemi (1876- 1909) Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul

SAFRAN, Mustafa. (2006). **Tarih Eğitimi Makaleler ve Bildiriler**. Ankara: Gazi Kitabevi.

SAFRAN, Mustafa. (2014). **Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri** (II. Baskı). (Ed. Mustafa Safran). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi

SAKAOĞLU, Necdet – Nuri Akbayer. (2008). **Avrupalılaşmanın Yol Haritası ve Sultan Abdulmecid**. İstanbul: Denizbank Yayınları

SAKAOĞLU, Necdet (2015). “ *İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları* ”. **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Buca Sempozyumu (29 Eylül- 1 Ekim 1994)** (Yay. Haz. Salih Özbaran) (6. Basım). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

SEYİDOĞLU, Halil. (2003). **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**. 9. Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları

SEYİTDANLIOĞLU Mehmet. (1999). **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838 – 1868)**. 2. Baskı. Ankara: TTK

SOMEL, Selçuk Akşin. (2015). **Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839- 1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin**. İstanbul: İletişim Yayınları

SUNGU, İhsan. (1941). “ *Mekteb-i Maârif-i Âdliyye'nin Tesisi* ”. **Tarih Vesikaları Dergisi**. 1/3

ŞAHİN, Cemalettin. (2001). **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu**. Ankara: Nobel Yayınları

ŞAHİNER, Atilla. (2007). **Ahmet Vefik Paşa'nın Tarih Anlayışı**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.

TEKELİ, İlhan - Selim İlkin. (1999). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretiminin Oluşumu ve Dönüşümü**. Ankara: TTK Yayınları

TENGER, Süleyman. (2005). **Rüşdiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitim ve Öğretimi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

TERZİOĞLU, Aslan. (1984). “ *Saray-ı Hümayunda Teknik Eğitim* ”. **Tarih ve Toplum**. S. 10.

TOSUN, Cemal. (2001). **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu**. Ankara: Nobel Yayınları

TÜRER, Osman. (1999). “ *Osmanlı Temelindeki Manevi Harç: Kuruluş Döneminde Anadolu'da Tasavvuf* ”. **Osmanlı**. C. IV. S. 375-383

İslam Ansiklopedisi. (1989). **Ahmed Rasim**. (C. 2. S. 117-119). İstanbul.

TÜRK, İbrahim Caner. (2006). **Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi (1839 - 1922)** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum

TÜRK, İbrahim Caner. (2010). “ *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Tarih Öğretimi* ”. **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. S.6. Sonbahar. S.133-148

UNAT, Faik Reşit. (1964). **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**. Ankara: MEB Yayınları

UZUN, Mustafa. (1989). **Ali Seydi Bey**. İslam Ansiklopedisi İçinde. (C.2. S.442). İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı. (1984). **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**. Ankara: TTK.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. (2014). **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**. (11. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları

ÜNAL, Mehmet Ali. (1997). **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**. Isparta

ÜNAL, Uğur. (2015). **II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897- 1907)**. Ankara: TTK Yayınları

ÜRKMEZ, Naim. (2016). “ *Mekteplerde Okutulacak Tarih Ders Kitapları Hakkında Sultan II. Abdulhamid’e Sunulmuş İki Rapor* ” **Turkish History Education Journal**. Kış 5 (1). S. 280-296

YÜCER, Hür Mahmut. (2003). **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19.Yüzyıl)**. İstanbul: İnsan Yayınları

ZÜRCHER, Erik Jan. (2003). **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**. Ankara: İletişim Yayınları

(Erişim) https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Cevat 10.10.2016

(Erişim) https://tr.wikipedia.org/wiki/Mahmud_Esad_Efendi 10.10.2016

(Erişim) <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php> 15.04.2015

ÖZGEÇMİŞ

Özlem GÜMÜŞER, 03.05.1977’ de Samsun’da doğdu. İlkokulu Samsun, orta ve lise öğrenimini Fatsa / ORDU’ da tamamladı. 1994 – 1998 yılları arasında 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 1998 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ilköğretim ve lise düzeyinde devlet okullarında mesleğine devam etmektedir. Evlidir.

Email : gumuser58@hotmail.com

